

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

**ALİ HAYDAR EFENDİ’NİN DÜRERÜ’L-HÜKKÂM ŞERHU
MECELLETİ’L-AHKÂM ADLİ ESERİNİN KİTÂBU’L-GASP VE’L-
İTLÂF’IN İNCELENMESİ**

(YÜKSEK LİSANS)

Emine ÇELİK ÜRKMEZ

BURSA – 2019

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

**ALİ HAYDAR EFENDİ’NİN DÜRERÜ’L-HÜKKÂM ŞERHU
MECELLETİ’L-AHKÂM ADLI ESERİNİN KİTÂBU’L-GASP VE’L-
İTLÂF’IN İNCELENMESİ**

(YÜKSEK LİSANS)

Emine ÇELİK ÜRKMEZ

Danışman:

Prof. Dr. Recep CİCİ

BURSA – 2019

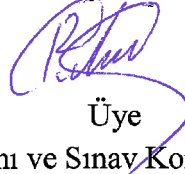
TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı'nda, 701423017 numaralı Emine ÇELİK ÜRKMEZ'in hazırladığı "Ali Haydar Efendi'nin Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm Adlı Eserinin Kitâbu'l Gasp ve'l İtlâf'ın İncelenmesi" konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, .28../.06../2019 günü .10:30.. - .12:30.. saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasını...*başarılı*..... (başarılı/başarısız) olduğuna ...*oybirliği*..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı

Prof. Dr. Recep CİCİ

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Hasan ÖZER
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Ü. M. Salih KUMAŞ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Üye

Tarih

.....

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 11/06/2019

Tez Başlığı / Konusu: ALİ HAYDAR EFENDİ'NİN DÜRERÜ'L-HÜKKÂM ŞERHU MECELLE'İ'L-AHKÂM
ADLI ESERİNİN KİTÂBU'L-GASP VE'L-İTLÂF'IN İNCELENMESİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 93 sayfalık kısmına ilişkin, 11/06/2019 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 13'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

11/06/2019

Adı Soyadı: EMİNE ÇELİK ÜRKMEZ

Öğrenci No: 701423017

Anabilim Dalı: TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Programı: YÜKSEK LİSANS

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman:

Prof. Dr. Recep Cici

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Ali Haydar Efendi'nin Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm Adlı Eserinin Kitâbu'l-Gasp ve'l-İtlâf'ın İncelenmesi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarım kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

19/07/2019
imza

Adı Soyadı: Emine ÇELİK ÜRKMEZ

Öğrenci No: 701423017

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Programı: Yüksek Lisans

Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Emine ÇELİK ÜRKMEZ
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı : İslam Hukuku
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : xiv+107
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Recep CİCİ

ALİ HAYDAR EFENDİ'NİN DÜRERÜ'L-HÜKKÂM ŞERHU MECELLETİ'L-AHKÂM ADLI ESERİNİN KİTABU'L-GASP VE'L-İTLAF'IN İNCELENMESİ

Ali Haydar Efendi'nin *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm* adlı eserinin gasp ve itlaf adındaki bölümü incelenmiştir. Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş'te, eserimizin müellifi olan Ali Haydar Efendi'nin hayatından, ilmi kişiliğinden ve eserlerinden detaylı olarak bahsedilmiştir. Ali Haydar Efendi'nin ilimle ilgili yaptığı faaliyetler tanıtılmaya çalışılmıştır. Yazdığı eserlerle ilgili kısaca bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde, çalışmamızın konusu olan gasp ve itlaf bölümü hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bu bölüm incelenirken *Dürerü'l-Hükkâm*'ın tasnifinden yararlanılmıştır. Konu anlatılırken *Mecelle* maddeleri verilerek açıklamalar yapılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, gasp ve itlaf bölümünün kaynak tespiti yapılmış ve bu bölümde işlenen konu Hanefi mezhebinin muteber kaynaklarıyla karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Bölümün kaynakları tespit edilip yazılırken en çok başvurulan kaynaktan başlanarak yazılmıştır.

Anahtar Sözcükler;

İslam hukuku, Dürerü'l-Hükkâm, Ali Haydar Efendi, Gasp, Mecelle, İtlaf.

ABSTRACT

Name and surname : Emine ÇELİK ÜRKMEZ
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Basic Islamic Sciences
Branch : Islamic Law
Degree Awarded : Master
Page Number :xiv+107
Degree Date :
Supervisor : Prof. Dr. Recep CİCİ

THE ANALYSIS OF KITABU'L-GASP VE'L-ITLAF (BOOK OF EXTORTION AND DESTRUCTION) PART FROM THE BOOK NAMED DÜRERÜ'L-HÜKKÂM ŞERHU MECELLETI'L-AHKAM BY ALI HAYDAR EFENDI

We have analyzed Kitabu'l-Gasp Ve'l-İtlaf (Book Of Extortion And Destruction) part from the book named Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm by Ali Haydar Efendi. This study has consisted three section.

We have mentioned about Ali Haydar Efendi, the author of the book; his life, his scholarly identity and his works in detail. We have struggled to present Ali Haydar Efendi's academic studies. We have informed of his books briefly.

In the first section, we have given in the second section, general information about the section of extortion and culling. While we are studying this part we have made use of classification of the book that we review. Whilst explaining the subject we have struggled to clarify by giving topic of Mecelle.

In the second section, the subject studied in this section has been tried to compare with trustworthy resources of Hanafi school. Specifying and writing the resources of the chapter, we have written the most applied books firstly.

Key words:

Islamic Law, Dürerü'l-Hükkâm, Ali Haydar Efendi, Extortion, Mecelle, Destruction.

ÖNSÖZ

Yeryüzünde Allah Teala'nın ilk insanı yaratmasından itibaren insanlar bir araya gelerek topluluklar oluşturmaya çalışmışlardır. Kurulan topluluklar içerisinde bir düzen oluşturmak amacıyla hukuk kurallarına ihtiyaç duyulmuştur. Bu sebepten dolayı toplumun güven, huzur ve ihtiyaçlarını sağlayacak kurallar koyulmuştur. Bu kurallar zamanın ve mekanın değişmesiyle belli farklılıklar göstermiştir.

Osmanlı döneminde de zamanın ihtiyaçlarını gidermek için hazırlanan en önemli hukuki çalışmalardan biri de *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* adlı eserdir. Bizim de çalışmamız *Mecelle* adlı eserin üzerine yazılan Ali Haydar Efendi'nin *Dürerü'l-Hükkâm* şerhinin sekizinci kitabı olan "gasp ve itlaf" bölümü ile ilgilidir. Geçmiş dönemde yazılmış hukuk kurallarını incelemek amacıyla bu çalışmayı yapmaya karar verdik.

Giriş'te, Ali Haydar Efendi hakkında bilgi verilmeye çalışıldı. Bu bölümü üç başlık altında incelendi. İlk olarak hayatı hakkında genel bilgiler verildi. Hayatıyla ilgili çocukluk yıllarından, çalışma hayatındaki faaliyetlerinden ve aldığı görevlerden bahsedilmeye çalışıldı. İkinci kısımda, Ali Haydar Efendi'nin ilmi kişiliğinden ve ilmi faaliyetlerde aldığı görevler anlatıldı. Bu görevlerde etkin bir şekilde öne çıktığını ifade edildi. Üçüncü kısımda, yazdığı eserlerden bahsedildi. Eserlerini anlatırken kitaplar ve makaleler diye iki kısma ayrıldı.

Birinci bölümde, çalışmanın ana konusu olan gasp ve itlaf hakkında bilgi vermeye çalışıldı. Bu bölümü kendi arasında iki kısma ayrıldı. İlk kısımda gasp konusunu ele alındı. Burada eserimizde yer alan maddelerden yararlanıldı. Maddeleri yazıp bu maddeler çerçevesinde açıklamalarda bulunulmaya çalışıldı. Gasp kavramı ne demektir, gasbın şartları, gasbın hükümleri nelerdir, gâsıbu'l-gâsıp ne demektir gibi başlıklara ayırarak konu incelendi. İkinci kısımda ise itlaf konusuna değinilmeye çalışıldı. Bu konuyu da kendi arasında kısımlara ayrıldı. İtlaf nedir, itlaf çeşitleri nelerdir, itlaf hangi durumlarda gerçekleşirse tazmin gerekir, hayvanların verdiği zararlar sonucunda hangi sorumluluklar ortaya çıkmaktadır gibi başlıklar oluşturarak konu detaylandırıldı.

İkinci bölümde, *Dürerü'l-Hükkâm*'ın kaynaklarının tespitini ve Hanefi mezhebinde yaygın bir şekilde kullanılan kaynaklarla karşılaştırma yapıldı. Bu bölümü

üç kısımda anlatılmaya çalışıldı. İlk kısımda müellifin gasp ve itlaf bölümünü incelerken hangi yöntemleri izlediğini ve bölümle ilgili genel bilgiler paylaşıldı. Sonraki kısımda ise gasp ve itlaf bölümü yazılırken müellifin hangi kaynaklardan yararlandığı tespit edilmeye çalışıldı. Müellif, 45 tane fûrû alanında ve 1 tane de usul alanındaki eserlerden yararlanmıştır. Bu eserleri yazarken üç kısma ayırarak sıralama yapılmaya çalışıldı. Bir sonraki kısımda belirlediğimiz Hanefi mezhebinde ön plana çıkmış kaynaklarla çeşitli açılardan karşılaştırma yaparak çalışmaya son verildi.

Çalışmamızın konusunun belirlenmesi ve hazırlanması aşamasında her türlü yardımını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Recep CİCİ'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Hayatım boyunca desteklerini üzerimden eksik etmeyen babam, annem ve eşime teşekkürlerimi sunarım.

Gayret bizden başarı Allah'tandır.

Emine ÇELİK ÜRKMEZ

.../.../2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	İİ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	İİİ
YEMİN METNİ	İV
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
ÖNSÖZ.....	VII
İÇİNDEKİLER	İX
KISALTMALAR	XIV

GİRİŞ

ALİ HAYDAR EFENDİ'NİN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1. ALİ HAYDAR EFENDİ'NİN HAYATI	1
2. ALİ HAYDAR EFENDİ'NİN İLMİ KİŞİLİĞİ VE FAALİYETLERİ.....	4
2.1. İLMİ KİŞİLİĞİ.....	4
2.1. İLMİ FAALİYETLERİ	4
2.1.1. Mecelle Tadil Çalışmaları ve Risâletü'l-İstihkâk	4
2.1.2. el-Ahkâmu'ş-Şer'ıyye fı'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye Projesi	4
2.1.3. Hukûk-i Aile Kararnamesi	5
2.1.4. Vacibât Komisyonuna Başkanlığı ve İstifası	5
3. ALİ HAYDAR EFENDİ'NİN ESERLERİ.....	5
3.1. KİTAPLAR.....	6
3.2. MAKALELER.....	11

BİRİNCİ BÖLÜM

GASP VE İTLAF BÖLÜMÜNDE GEÇEN MADDELER VE AÇIKLAMASI

1. KİTÂBU'L-GASP VE'L-İTLÂF HAKKINDA GENEL BİLGİ.....	14
2. GASP İLE İLGİLİ KONULAR	15
2.1. GASP KAVRAMI	15
2.1.1. Madde 881.....	15

2.1.1.1. Gasbın Sözlük Anlamı.....	15
2.1.1.2. Gasbın Terim Anlamı.....	15
2.1.1.3. Gasbın Unsurları.....	16
2.1.2. Madde 882.....	20
2.1.3. Madde 883.....	20
2.1.4. Madde 884.....	21
2.1.5. Madde 885.....	21
2.1.6. Madde 886.....	21
2.1.7. Madde 887.....	22
2.1.8. Madde 888.....	22
2.1.9. Madde 889.....	22
2.2. GASBIN HÜKMÜ	23
2.2.1. Madde 890.....	23
2.2.1.1. Gasp Edilen Malın Red ve Teslimi	24
2.2.1.2. Malın Tazmin Edilmesi	24
2.2.2. Madde 891.....	26
2.2.3. Madde 892.....	26
2.2.4. Madde 893.....	27
2.2.5. Madde 894.....	27
2.2.6. Madde 895.....	27
2.2.7. Madde 896.....	28
2.2.8. Madde 897.....	28
2.2.9. Madde 898.....	28
2.2.10. Madde 899.....	29
2.2.11. Madde 900.....	29
2.2.12. Madde 901.....	30
2.2.13. Madde 902.....	31
2.2.14. Madde 903.....	31
2.2.15. Madde 904.....	33
2.3. GASP VE AKARA BAĞLI BAZI MESELELER	33
2.3.1. Madde 905.....	35
2.3.2. Madde 906.....	35

2.3.3. Madde 907.....	36
2.3.4. Madde 908.....	37
2.3.5. Madde 909.....	37
2.4. GASP EDİLEN MALIN TEKRAR GASP HALİNDEKİ HÜKMÜ	37
2.4.1. Madde 910.....	37
2.4.2. Madde 911.....	38
3. İTLAF İLE İLGİLİ KONULAR.....	39
3.1. İTLAF KAVRAMI.....	39
3.1.1. Kelime Anlamı.....	39
3.1.2. Terim Anlamı.....	39
3.2. İTLAFIN ÇEŞİTLERİ.....	39
3.2.1. Doğrudan (Mübâşeret) İtlaf.....	39
3.2.1.1. Madde 912.....	39
3.2.1.2. Madde 913.....	40
3.2.1.3. Madde 914.....	40
3.2.1.4. Madde 915.....	40
3.2.1.5. Madde 916.....	41
3.2.1.6. Madde 917.....	41
3.2.1.7. Madde 918.....	41
3.2.1.8. Madde 919.....	42
3.2.1.9. Madde 920.....	43
3.2.1.10. Madde 921.....	43
3.2.2. Dolaylı Olarak (Tesebbüben) İtlaf.....	44
3.2.2.1. Madde 922.....	44
3.2.2.2. Madde 923.....	44
3.2.2.3. Madde 924.....	45
3.2.2.4. Madde 925.....	45
3.3. UMUMA AİT YOLLA İLGİLİ MESELELER	46
3.3.1. Madde 926.....	46
3.3.2. Madde 927.....	46
3.3.3. Madde 928.....	47
3.4. HAYVANLARIN VERDİĞİ ZARAR İLE İLGİLİ MESELELER.....	48

3.4.1. Madde 929.....	48
3.4.2. Madde 930.....	49
3.4.3. Madde 931.....	49
3.4.4. Madde 932.....	50
3.4.5. Madde 933.....	50
3.4.6. Madde 934.....	51
3.4.7. Madde 935.....	51
3.4.8. Madde 936.....	52
3.4.9. Madde 937.....	52
3.4.10. Madde 938.....	52
3.4.11. Madde 939.....	53
3.4.12. Madde 940.....	53

İKİNCİ BÖLÜM

ALİ HAYDAR EFENDİ'NİN KİTÂBU'L-GASP VE'L-İTLÂF'TA BAŞVURDUĞU KAYNAKLAR

1. KİTÂBU'L-GASP VE'L-İTLÂF'TA BAŞVURULAN KAYNAKLAR	55
1.1. USÛL ESERİ.....	55
1.2. FÜRÛ ESERLERİ	56
1.2.1. Şerhler	56
1.2.2. Hâşiyeler	65
1.2.3. Diğer Eserler	68
1.3. FETVA ESERLERİ.....	71
2. GASP VE İTLAF'IN KAYNAKLARI İLE MEZHEPTE ÖNE ÇIKAN ESERLERİN KISACA KARŞILAŞTIRILMASI	82
2.1. MEZHEPTE ÖNE ÇIKAN ESERLER	82
2.1.1. Temel Metinler.....	82
2.1.2. Şerh, Hâşiye ve Muhtasar Türü Eserler	84
2.2. ESERLERİN MUHTEVALARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME	86
2.2.1. Eserlerin Türlerine ve Muhtevalarına Genel Bakış.....	86
2.2.2. Mezhep Görüşüne Ağırlık Verilmesi	89
2.2.3. Hilafiyata Yer Verilmesi	91

2.2.4. Müelliflerin Tercih veya Kendi Görüşlerine Yer Vermesi	94
2.2.5. Delillere Yer Verilmesi	96
SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA	101

KISALTMALAR

Bibliyografik Bilgiler	Türkçe
Adı geçen eser	a.g.e
Adı geçen makale	a.g.m
Aynı eser/ yer	a.e.
Bakınız	Bk.
Baskı	B.
Cilt	C.
Çeviren	Çev.
Ölüm yılı	ö.
Sayfa/ Sayfalar	s.
Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi	DİA
Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi	İSAM

GİRİŞ

ALİ HAYDAR EFENDİ’NİN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

Tanzimat döneminden sonra Osmanlı Devleti kanunlaşma alanında köklü reformlar yapmıştır. Bu çerçevede Ahmet Cevdet Paşa’nın başkanlığında bir kurul oluşturularak 1868-1876 yılları arasında Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye adında İslam Hukuku kurallarına dayalı bir kanun kitabı oluşturulmuştur.

Dönemin hukuki açıdan önemli boşluğunu dolduran Mecelle üzerine birçok şerh yazılmıştır. Son devir Osmanlı hukukçularından Ali Haydar Efendi tarafından kaleme alınan tam adıyla *Dürerü’l-Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*, Mecelle üzerine yazılan çok sayıdaki şerh çalışmaları içindeki en meşhurdur. Çalışmamızda Dürerü’l-Hükkâm’ın sekizinci kitabı olan “gasp ve itlaf” inceleme konusu yapılacaktır.

Ali Haydar Efendi hakkında bilgi verilecek olan bu kısımda ana hatlarıyla hayatına, ilmi kişiliğine ve eserlerine değinilmeye çalışılacaktır.

1. ALİ HAYDAR EFENDİ’NİN HAYATI

Son dönem Osmanlı hukukçularından ve Mecelle şarihi olan Ali Haydar Efendi 24 Nisan 1853 (15 Recep 1269) yılında Batum’da doğmuştur.¹ Ali Haydar Efendi’ye babasına nisbet edilmesinden dolayı Hocazade, Emin Efendizade, Hoca Emin Efendizade Ali Haydar² ve Usûl-ı Fıkıh eserinin yazarı Büyük Ali Haydar Efendi³ ile

¹M. Akif AYDIN, “Ali Haydar Efendi, Küçük”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. II, s. 396; H. Mehmet GÜNAY, “*Son Devir Osmanlı Hukukçusu Küçük Ali Haydar Efendi: Hayatı, İlmî Faaliyetleri ve Eserleri*”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, S. 6 (2005), ss. 179; İsmail NARİN, *Ali Haydar Efendi’nin Hayatı, ilmi Şahsiyeti ve Eserleri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tez), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 4-5;

² Ali Aslan TOPÇUOĞLU, “*Mecelle Şarihi Ali Haydar Efendi’nin Hayatı ve Hukukçuluğu*”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 28 (2010), ss. 331.

³ Osmanlı son dönem hukuk adamlarından Büyük Ali Haydar Efendi 1837-1903 yılları arasında yaşamıştır.

Osmanlı Devleti’nde Kadılık, Vali Vekilliği, Divan-ı Temyiz Başkanlığı, Başkatıplık, Şûra-yı Devlet Üyeliği ve Mecelle Muallimliği görevlerinde bulunmuştur. Bununla birlikte onun en etkin ve uzun süreli yürüttüğü görev, eğitim programlarının hazırlanması ve kontrolünden sorumlu olan Meclis-i Kebir-i Maarif teki başkanlığıdır (1884-1903). Yazmış olduğu şiirlerin yanı sıra hukukla ilgili birçok eseri de bulunmaktadır ki bunlardan en meşhuru, Hukuk Mektebi’nde verdiği derslerin toplamından oluşturulan “Usul-i Fıkıh” kitabıdır.

karıştırılmasını önlemek amacıyla da Küçük Ali Haydar Efendi olarak da anılmıştır.⁴ Soyadı Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra Arsebük soyadını almıştır.⁵

Ali Haydar Efendi'nin ailesi "Dardağanzadeler" olarak bilinmektedir. Babası Mehmet Emin Efendi, annesi Hatice Zehra Hanım'dır.⁶ Babası, uzun yıllar İstanbul'da müderrislik yapmış, ilk Kanûn-i Esâsiyi hazırlayan heyette yer almış, Medine ve İzmir kadılığı görevlerinde bulunmuş ve Anadolu kazaskerliği yapmıştır.⁷ Ali Haydar Efendi'nin dedesi, Batum'un önde gelen şahsiyetlerinden Dardağanzade Osman Efendi'dir.⁸

Ali Haydar Efendi, iyi bir eğitimden sonra devletin önemli kademelerinde görev yapmıştır. Mesleki hayatına ilk olarak 1880 yılında Burdur kadılığına tayin edilerek başlamıştır. Burada otuz iki ay görev yaptıktan sonra 1883'te Uşak kadılığına, üç ay sonrada Denizli kadılığına terfi etmiştir.⁹ Bundan sonra sırasıyla İstanbul İstinaf Mahkemesi üyeliği, İstanbul Bidayet Mahkemesi İkinci Hukuk Dairesi Başkanlığı, Bidayet Mahkemesi Başkanlığı, İstinaf Mahkemesi İkinci Hukuk Dairesi Başkanlığı, Temyiz Mahkemesi üyeliği, aynı mahkemenin hukuk dairesi üyeliği ve başkanlığı ile Temyiz Mahkemesi başkanlığı görevlerini yürütmüştür. 15 Mart 1332 yılında Rumeli Kazaskerliği rütbesi verildi ve aynı yıl emekliye ayrıldı.¹⁰

Yargı görevlerinin yanı sıra uzun bir öğretim hayatına sahip olan Ali Haydar Efendi, müderrislik hayatına ilk kez 9 Muharrem 1302/1885'de Hukuk Mektebi'nde Mecelle ve Usûl-i Muhâkemât-ı Hukuk Ameliyât-ı Tatbikiyyesi dersleri hocalığı ile başlamıştır.¹¹ Otuz yıl Hukuk Mektebi'nde, beş yıl Medresetü'l-kudât'ta ve on iki yıl Mülkiye Mektebi'nde Mecelle, Ahkâm-ı Evkaf, Kavânin ve Tatbikât-ı Şerriyye dersleri okutmuştur. Bu arada, başta Mecelle şerhi olmak üzere birçok kitap ve makale kaleme alarak verimli bir telif hayatı geçirmiştir.¹²

Mustafa Hayri Efendi'nin şeyhülislamlığı zamanında 1914'te fetva emniğine atanan Ali Haydar Efendi, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi sonrasında

⁴Günay, a.g.m. , s. 180.

⁵Aydın, a.g.md. , s. 396.

⁶Narin, a.g.e. , s. 4- 6.

⁷Narin, a.g.e. , s. 5.

⁸Günay, a.g.m. , s.180.

⁹Narin, a.g.e. , s. 8.

¹⁰Aydın, a.g.md. , s.396.

¹¹Topçuoğlu, a.g.m. , s.322.

¹²Aydın, a.g.md. , s.397.

itilaf devletlerine karşı ilan edilen cihat fetvasını, 23 Kasım 1914'de fetva emini sıfatıyla Fatih camisinde okumuştur. Bu fetvada imzası bulunan 29 kişiden biridir.¹³

Ali Haydar Efendi Adliye Bakanı olarak 1918 tarihinde kurulan II. Tevfik Paşa hükümetinde kabinede yer almıştır. Bu görevde iken Medine'yi teslim etmeye yanaşmayan Fahrettin Paşa'ya padişahın teslim konusundaki iradesini götürmüş, padişahın şifahi mesajlarını takdim ederek, tüm gayretiyle Paşa'yı yumuşatmaya çalışmışsa da bu talebi kabul ettirememiştir. Ali Haydar Efendi açısından başarısızlıkla sonuçlanan bu Hicaz yolculuğu daha sona ermeden İstanbul'da hükümet değişikliği olmuş ve bakanlık görevinden alınmıştır.¹⁴

Osmanlı Devleti'nin siyasi, askeri ve fikri açıdan en buhranlı ve çalkantılı döneminde yaşayan ve bu devletin çöküşüne fiilen tanıklık eden Ali Haydar Efendi, hem medrese kökenli bir alim hem de Tanzimat eğitim kurumlarında yetişmiş iyi bir hukukçu olarak bu dönemin fikri ve hukuki gelişmelerini çok yakından takip etmiştir.¹⁵ Ali Haydar Efendi, Batı kanun ve kurumlarının olduğu gibi alınması fikrine karşı çıkarak, İslam fihhına dayalı yerli ve milli kanunların üretilmesini savunan ve bu düşüncesini *Arazi Kanunnamesi* ve *Mecelle* gibi hukuk şaheserleri vücuda getirerek hayata geçiren Ahmed Cevdet Paşa çizgisinde bir hukukçu duruşu sergilediği görülmektedir.¹⁶

İki evlilik yapan Ali Haydar Efendi'nin bu evliliklerinden 7 çocuğu olmuştur. Oğullarından Ahmet Esat Arsebük, Ankara Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyeliği yapmıştır. Ali Haydar Efendi 14 Eylül 1935 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.¹⁷ Eyüpsultan'da bulunan aile mezarlığına defnedilmiştir.¹⁸

¹³ Günay, a.g.m. , s.180.

¹⁴ Narin, a.g.e. , s.12-13.

¹⁵ Günay, a.g.m. , s.181.

¹⁶ Narin, a.g.e. , s.18.

¹⁷ Aydın, a.g.md. , II, s. 397.

¹⁸ Narin, a.g.e. , s. 13-26.

2. ALİ HAYDAR EFENDİ’NİN İLMİ KİŞİLİĞİ VE FAALİYETLERİ

2.1. İLMİ KİŞİLİĞİ

Ali Haydar Efendi, ilk eğitimini Batum’da almıştır. İstanbul’a giderek hünkâr imamı Hâfız Reşit Efendi’den dini ve arabi ilimleri tahsil edip icâzet almıştır. Mekteb-i Nüvvab’da fıkıh ve feraiz dersleri okuyarak üçüncü sınıf şhadetnâmesi almıştır. 1877’de Medresetü’l-kudât’a girmiş ve buradan mezun olup kadı olmuştur.¹⁹

2.2. İLMİ FAALİYETLERİ

Ali Haydar Efendi, farklı konularda eserler telif etmesi yanında doğrudan veya dolaylı olarak bazı hukukî faaliyetlerin de içinde yer almış ve bu kapsamda çalışmalar yapmıştır. Bu kısımda da ilmi faaliyetleri hakkında bilgi verilecektir:

2.1.1. Mecelle Tadil Çalışmaları ve Risâletü’l-İstihkâk

Şahsın hukuku, borçlar, aynî haklar ve muhâkeme usûlüne ait kısımları içeren *Mecelle*, medeni kanunda bulunması gereken bütün hükümleri ihtiva etmemektedir. Mecelle Cemiyeti evlenme, boşanma, nafaka, vesayet, vasiyet, miras, vakıf ve diyetler için ayrı ayrı kitaplar hazırlama kararını almıştır. Böylece medeni kanun, bu hükümleri ihtiva ettiğinde tamamlanmış olacaktır.²⁰ Alınan karar doğrultusunda Ali Haydar Efendi’ye “*Kitabu’l-İstihkâk*” ı yazma görevi verilmiştir.

2.1.2. el-Ahkâmu’ş-Şer’iyye fi’l-Ahvâli’ş-Şahsiyye Projesi

Ali Haydar Efendi’nin fetva eminliği görevinde iken Mecelle Cemiyeti’ni ihya etmek istemiştir; fakat bu mümkün olmayınca şeyhülislamlıkta 24 Temmuz 1913’te Fetvâhanenin Hey’et-i İftâiyyesi Hakkındaki Nizamnâme ile fetvâhane bünyesinde “Te’lif-i Mesâil” ve “Taharrî-i Mesâil” adıyla iki ayrı daire kurmuştur.²¹ Ali Haydar’ın da içinde bulunduğu fıkıh heyeti bu faaliyetler çerçevesinde başta nafaka, nikah ve talak

¹⁹ Topçuoğlu, a.g.e. , s. 332.

²⁰ Harettin KARAMAN, *İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1989, s. 330.

²¹ Mehmet İPŞİRLİ, “Hayri Efendi, Mustafa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 17, s. 62-64.

gibi konular olmak üzere bütün hukuki meselelerde müfta-bih görüşlerin *el-Ahkâmu's-şer'iyye fi'l-ahvâli's-şahsiyye* adı altında toplanıp tercüme ve telif edilmesine ve bunlardan bir fıkıh külliyyatı vücuda getirilmesine karar vermiş ve bu çerçevede birçok fikhi meselenin Arapça nakillerini toplamıştır.²² Ali Haydar Efendi nafaka hukukunu içeren "*Kitabu'n-Nafakât*" ı hazırlamıştır.

2.1.3. Hukûk-i Aile Kararnamesi

Ali Haydar Efendi, bu çalışmasının sonucu olarak iki fetvada bulunmuştur. Birincisi; kocası tehlikeli bir hastalığa yakalanan kadının boşanmasına imkan sağlamak, ikincisi; geride ailesinin geçimi için mal bırakmadan kaybolan kimsenin karısına boşanma imkanı getirmiştir. Her iki fetvada, Hanefi mezhebi dışındaki Sünni mezheplerin görüşlerinden faydalanma kapısını aralamıştır.²³

2.1.4. Vacibât Komisyonuna Başkanlığı ve İstifası

1916 yılında kurulup alt komisyonları aracılığıyla uzun süre çalışmalar yapan Kanun-i Medeni Komisyonu'ndan beklenen sonuç elde edilemeyince 1923 yılında isimleri değiştirilerek ve görev alanları yeniden belirlenerek yeni komisyonlar kurulmuştur. Bunlardan birisi *Ukud ve Vacibat Komisyonu* olup, bu komisyona ilk kuruluşunda Ali Haydar Efendi başkan olarak atanmış; fakat daha sonra bilinmeyen bir nedenden dolayı bu görevden istifa etmiş ve yerine Seyyid Bey getirilmiştir.²⁴

3. ALİ HAYDAR EFENDİ'NİN ESERLERİ

Ali Haydar Efendi yaşadığı dönemde önemli devlet görevlerinde bulunmuş ve ilmi faaliyetlerin gerçekleşmesine de büyük katkı sağlamıştır. Bunun yanında hukuk alanında da birçok eser telif etmiştir. Bugün İslam hukukunun ve hukuk tarihinin güvenilir kaynaklarından olan eserlerine bu başlık altında değinilmeye çalışılacaktır.

²²Ömer Nasuhi BİLMEN, *Hukûk-ı İslâmiyye Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1950, C.2, s.355.

²³Narin, a.g.e. , s.25.

²⁴Günay, a.g.m. , s.183.

3.1. KİTAPLAR

Ali Haydar Efendi hukuk alanında on beş tane kitap yazmıştır. Bu kitaplarla ilgili bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

1. Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm

Son devir Osmanlı Hukukçusu Ali Haydar Efendi tarafından kaleme alınan tam adıyla *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm* Mecelle üzerine yazılan çok sayıdaki şerh çalışmaları içindeki en meşhur, en hacimli, en sistematik ve en mükemmel olan bir eserdir.²⁵ *Dürerü'l Hükkâm*, Mecelle'de yer alan maddeler üzerinde ayrıntılı bilgiler verdiği için dolayı yerli ve yabancı hukukçuların dikkatini çekmiş ve daha sonra yazılan şerhlere kaynaklık etmiştir.

Bu eser *Dürerü'l-Hükkâm Şerhi Mecelleti'l-A'lâm* ismiyle basılmış, Ali Haydar Efendi'nin eserini yeniden gözden geçirmesinden sonra *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm* olarak basılmıştır.²⁶ Her kitap için bir cüz olmak üzere on altı cüz (İstanbul 1310-1316/ 1892-1898), daha sonra da dört cilt (İstanbul 1330/1914) halinde iki defa yayımlanmıştır. Eser müellifi tarafından Arapça'ya tercüme edilmeye başlanmış; fakat tamamlanamamıştır. Daha sonra Fehmi el-Hüseyni tarafından kısmen özetlenerek tercüme edilmiş ve 1925-36 yılları arasında Hayfa, Gazze ve Kahire'de yayımlanmıştır.²⁷

Mecelle'nin ihtiva ettiği kitapların *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l Ahkâm*'ın dört ciltlik baskısındaki dağılımı **birinci cilt**; Mukaddime, Kitâbu'l-Buyû, Kitâbu'l-İcâre; **ikinci cilt**; Kitâbu'l-Kefâle, Kitâbu'l-Havâle, Kitâbu'r-Rehn, Kitâbu'l-Emanât, Kitâbu'l-Hibe, Kitâbu'l-Gasb ve'l-İtlâf; **üçüncü cilt**; Kitâbu'l-Hacr ve'l-İkrâh ve's-Şuf'a, Kitâbu's-Şirket, Kitâbu'l-Vekâle; **dördüncü cilt**; Kitâbu's-Sulh ve'l-İbrâ, Kitâbu'l-İkrâr, Kitâbu'd-Da'va, Kitâbu'l-Beyinât ve't-Tahlîf, Kitâbu'l-Kazâ şeklindedir.²⁸

Eserin temel özellikleri şöyle özetlenebilir:

- Eser Mecelle'nin tam bir şerhidir. Bütün maddeler klasik hukuk şerhleri sisteminde açıklanmış ve ihtiva ettiği şer'i hükümlerin kaynakları belirtilmiştir.

²⁵ Ahmet Akgündüz, "Dürerü'l-Hükkâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1994, C. 10, s. 28.

²⁶ Topçuoğlu, a.g.m. , s. 339.

²⁷ Günay, a.g.m. , s. 184.

²⁸ Narin, a.g.e. , s. 31.

Böylece bu şerh, *Mecelle*'nin düzenlediği külli kaideler, şahıs hukuku, eşya-borçlar hukuku, ticaret hukuku ve usul hukuku ile ilgili hükümler ihtiva eden bir fıkıh kitabı mahiyetini kazanmıştır. Ayrıca müellif *Mecelle*'nin ihmal ettiği konuları kitabına alarak bu yöndeki eksiklikleri de gidermiştir.²⁹

- Müellif yer yer Osmanlı uygulama örneklerine ve hukuki düzenlemelere atıflar yapmakta ve bazen de tenkitlerini belirtmektedir.
- Muteber fıkıh kitaplarındaki şer'i hükümleri nakletmiş, ihtilaf söz konusu ise meseleleri tartışmış, *Mecelle*'nin hangi görüşü tercih ettiğini veya hangisinin tercih edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Nadir olarak da Malikî, Şâfî ve Hanbelî fıkıhçıların görüşlerini zikretmiştir. Fıkıh kitaplarında bulunmayan hükümlerle ilgili mevcut fetvalarını nakletmiş, hakkında hukuki bir hükme rastlamayan meselelerde ise bizzat kendisi çözmüştür.
- Müellif maddeleri incelerken birbirleriyle mukayese yapmıştır.³⁰

Dürerü'l-Hükkâm, *Mecelle*'nin tanzim ettiği konularda araştırmacıları başka kaynaklara muhtaç etmeyecek derecede hacimli ve kapsamlı bir hukuk ansiklopedisi olup sadece İslâm hukukçuları için değil bütün hukukçular için başvurulması gereken temel bir kaynaktır.³¹ *Dürerü'l-Hükkâm*'ın 1881 yılından başlayarak 1914 yılına kadar muhtelif matbaalar tarafından tamamının veya ayrı ayrı cüzlerinin birçok baskısı yapılmıştır.³²

2. Mirkatü'l-Mecelle

Eser, *Mecelle*'nin on birinci kitabından on altıncı kitabına kadar olan kısmın şerhinden oluşmaktadır. Bu eser *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm* adlı eserine göre muhtasardır.³³ Medrese-i Hukuk Mecmuası'nda yayımlanmıştır. Baskı yeri ve tarihi: İstanbul, Mekteb-i Sanayi-i Şâhâne Matbaası, 1298-1299/1881-1882.³⁴

²⁹ Topçuoğlu, a.g.m. , s. 340.

³⁰ Akgündüz, a.g.md. , s. 28.

³¹ Akgündüz, a.g.md. , s. 29.

³² Narin, a.g.e. , s. 33.

³³ Narin, a.g.e. , s. 36.

³⁴ Günay, a.g.m. , s. 185.

3. Şerh-i Cedîd li-Kanûni'l-Arâzî

1274 tarihli Arazi Kanunnamesi üzerine yapılan en meşhur şerh biridir. Bu eser, Ali Haydar Efendi'nin Mülkiye Mektebi'nde okuttuğu "Arazi hukuku" dersinin notlarına dayanmaktadır. Baskı: İstanbul, Matbaa-i Safâ ve Enver, 1311/1893, 448 s.³⁵

4. el-Mecmûatü'l-Cedîde fi'l-Kütübi'l-Erba`a

Eser, farklı konularda dört ayrı kitaptan oluşmaktadır. Her kitap bab ve fasıllara ayrılmış, konular kanun tekniği içinde madde madde yazılıp şerh edilmiştir. Eser, 140 sayfadan oluşmaktadır. Bu derlemede yer alan kitaplar şunlardır: "*Kitabü'l-İstiksa fi Mesâili'l-İbra*", "*Kitabü'l-Muvâza`a ve'l-istiğlâl*", "*Kitabü'l-Mefkûd*", "*Kitabü'l-İstihkâk*". İstanbul'da 1332/1916 yılında basılmıştır.³⁶

5. Risâletü'l-Muvâza`a ve'l-İstiğlâl

Risale, iki bab, 11+2 fasıl, bir hatime ve 52 meseleden oluşmuştur.³⁷ Eserin 1316 tarihli bir baskısı mevcut olup ayrıca *el-Mecmûatü'l-Cedîde Fi'l-Kütübi'l-Erba`a* isimli eserde ikinci kitap olarak yer almaktadır.³⁸

6. Risâle-i Mefkûd

Eserin 1309 tarihli bir baskısı mevcut olup ayrıca *el-Mecmûa`tü'l-Cedîde fi'l Kütübi'l-Erba`a* isimli eserde üçüncü kitap olarak yer almaktadır.³⁹

7. Kitabu'n-Nafakât

Kitabın tam ismi *el-Cüz'ü'l-Evvel Mine'l-Ahkâmi's-Şer'iyye fi'l-Ahvâli's-Şahsiye* şeklindedir. Osmanlı Nafaka Kanunu tasarısı olarak Ali Haydar Efendi tarafından hazırlanmıştır. Mecelle'nin eksik bıraktığı konulardan nafaka konusunu ele almıştır. Muteber Hanefî fıkıh kitaplarına dayandırılarak yazılmıştır; fakat asrın ihtiyaçlarına göre mecburi olarak başka mezheplerin görüşlerinden de yararlanılmıştır.

³⁵ Topçuoğlu, a.g.m. , s. 342.

³⁶ Günay, a.g.e. , s. 185.

³⁷ Narin, a.g.e. , s. 44.

³⁸ Topçuoğlu, a.g.e. , s. 342.

³⁹ Narin, a.g.e. , s. 44.

Bu eser; bir mukaddime, sekiz babı olup 634 maddeden oluşmaktadır. Bu eserin 1. baskısının yeri ve tarihi: İstanbul, Matbaa-i Amire, 1333/1915, 164 s.⁴⁰

8. Risâle-i Mühimme

Beslemek şartıyla bey, hibe ve ferağ konularının ele alındığı müstakil bir çalışmadır. Kitapta esas itibariyle *Arazi Kanunu'nun* düzeltilen 114. maddesi ve beslemek şartıyla icareteynli musakkafât ve müstegillât-ı mevkûfenin ferâğı hakkındaki kanun şerh edilmektedir. Bu eserin basımı; İstanbul 1339/1923, 56 s.⁴¹

9. Deyn'in Sûret-i Edası ve İcârenin Ahad-ı Âkideyn'in Vefatı Halinde

Adem-i İnfisâhı Hakkındaki Ahkâm

Eser, konuları farklı iki ayrı risaleden oluşmaktadır: Bunlardan birincisi, “*Risâle fi Kazâi 'd-Düyûn ve İktizâuh*”; ikincisi ise “*Risâle fi Hakk-ı Ademi İnfisâhi'l-İcâre bi'l-Mevt*”dir. Bu eserin basımı; İstanbul, Necm-i İstikbal Matbaası, 1335/1919, 29 s.⁴²

10. Emvâl-ı Gayr-ı Menkûle ve Teminât ve İzâle-i Şuyû` Kanunlarının

Şerhi

Eser, üç kitaptan oluşmaktadır. Birinci kitap, Ali Haydar Efendi tarafından yazılan “Emval-ı Gayr-ı Menkule'nin Tasarrufuna Aid Mevadd-ı Kanuniyeye Dair Tesrihat” başlıklı makalelerinden; ikinci kitabı, “Emval-ı Gayr-ı Menkule'nin Deyn Mukabilinde Teminat İradesine Dair Kanun-i Muvakkat Hakkında” başlıklı makalelerinden; üçüncü kitabı ise “Emval-ı Gayr-ı Menkule Kanunu, Bi'l-iştirak Tasarruf Olunan Emval-ı Gayr-ı Menkule'nin Taksimi Hakkında Kanun-i Muvakkat” başlıklı çeşitli makalelerinden oluşmaktadır. Bu eserin basımı; İstanbul 1341-1343/1925, 284+4 s.⁴³

⁴⁰Günay, a.g.m. , s. 186.

⁴¹Narin, a.g.e. , s. 50-54.

⁴²Günay, a.g.m. , s. 186.

⁴³Topçuoğlu, a.g.e. , s. 345.

11. Tavzîhu'l-Müşkilât fî Ahkâmi'l-İntikalât

Miri ve vakıf arazi ile icareteynli vakıfların intikalini ve hükmi şahısların gayrimenkul mallar üzerindeki tasarruflarını düzenleyen iki kanunun şerhinden ibaret olan bu eser iki kitaptan oluşmaktadır. Birinci kitap “Emval-ı Gayr-ı Menkule intikalatı Hakkındaki Kanun-i Muvakkat Şerhi”, ikinci kitap ise “Eşhas-ı Hükmiyenin Emval-ı Gayr-ı Menküleye Tasarruflarına Mahsüs Kanun-i Muvakkat” dır. Bu eserin baskısı; İstanbul 1329/1913, 120 s.⁴⁴

12. Tatbikât-ı Şer`iyye Dersi

Ali Haydar Efendi'nin Medresetu'l-Kudat'ta okuttuğu “Tatbikat-ı Şer`iyye” dersinin notlarından oluşmaktadır. Eser giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. İlm-i şurût alanında yapılmış bir çalışma olup hukuk talebeleri için ders kitabı olarak hazırlanmıştır. Basımı; İstanbul 1333/1917, 134 s.⁴⁵

13. Tertibü's-Sunûf fî Ahkâmi'l-Vukûf

Madde sistematığıyla hazırlanan ve iki ciltten oluşan bu eser vakıfların hukuki statüsünü ve vakıflarla ilgili fıkhi hükümleri işlemektedir. Eser Arapça'ya da tercüme edilmiştir. Basımı; İstanbul 1337 r. /1340/1921, 790 s.⁴⁶

14. Teshîlü'l-Ferâiz

Ali Haydar Efendi'nin bu eseri, İslam miras hukuku sahasındaki boşluğu doldurmaya yönelik bir çalışmadır. Bir mukaddime, 15 bab ve 29 fasıl ve bir sonuç bölümünden oluşan ve 136 mesele içermektedir. Basımı; İstanbul 1322/1904, 234+2+3 s. Ayrıca eser Orhan Çeker tarafından notlar ilavesiyle sadeleştirilerek neşredilmiştir. (*Teshilü'l-ferâiz: İslam Miras Hukuku*, Konya 1984, Tekin Kitabevi, 158 s.)⁴⁷

⁴⁴ Günay, a.g.m. , s. 185.

⁴⁵ Narin, a.g.e. , s. 64.

⁴⁶ Günay, a.g.m. , s. 185.

⁴⁷ a. yer

15. Kitâbu't-Talak

Ali Haydar Efendi'nin basılmamış bir eseridir. Üç ciltten oluşan eser 3441 madde ihtiva etmektedir. Ankara Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'nde üç cildi el yazması olarak mevcuttur.⁴⁸

3.2. MAKALELER

Ali Haydar Efendi'nin *Ceride-i Adliye'de* birçok makalesi yayımlanmış olup isimleri şöyledir:

- “Mehakim-i Nizarniye Vezai finin Takyidié *Ceride-i Adliye*, 1 Kanun-u evvel 1325, y. 1, sy. 1, s. 25-27
- “Zilyedin Hariç Aleyhine Men`-i Taarruz Da`vası, Arazi-i Emiriyyede Hakk-ı Karar ve Mürûr-i zaman”, *Ceride-i Adliye*, 2 Kanunusani 1325, y., 1, sy. 3, s. 91-95
- “Mesele: Ayn-ı Müşterekin Kazaen Taksimi”, *Ceride-i Adliye*, 17 Kanun-u sani, y. 1, sy. 4, s. 132-133
- “Hukuk-i `Adiye - Kefalet, Teminat”, *Ceride-i Adliye*, 2 Şubat 1325, y. 1, sy., 5, s. 169-171
- “Mesele-i Hukûkiye”, *Ceride-i Adliye*, 20 Haziran 1326, y. 1, sy. 14, s. 583-585
- “Mesele-i Hukûkiyenin Cevabı”, *Ceride-i Adliye*, 5 Temmuz 1326, y. 1, sy. 15, s. 623
- “Usûl-i İstimâ-i Da`va”
- “Fasiden Satılan Malın Haczi”, *Ceride-i Adliye*, 20 Teşrinievvel 1326, y. 1, sy. 22, s. 953-956
- “Bir Suale Cevap”, *Ceride-i Adliye*, 5 Kanun-u sani, y. 1, sy. 27, s. 1271-1272
- “Mesâil-i Hukûkiye Hakkında İrâd Olunan Dört Sualin cevabı”, *Ceride-i Adliye*, 20 Şubat 1326, y. 2, sy., 30, s. 1502-1510.
- “Sual”, *Ceride-i Adliye*, 20 Mart 1327, y. 2, sy. 32, s. 1648-1653
- “Esile-i Kanuniye ile Ecvibesi”, *Ceride-i Adliye*, 20 Ağustos 1327, y. 2, sy. 42, s. 2173-2177
- “Bir سوالin Cevabı”, *Ceride-i Adliye*, 5 Eylül 1327, y. 2, sy. 43, s.

⁴⁸ Narin, a.g.e. , s. 67.

-“ Savrn-ı Şira Savm-ı Nazar”, *Ceride-i Adliye*, 5 Şubat 1329, y. 4. sy. 101, s. 5527

- “el-İfsah fi mesail-i Aderni’l-infisah”, *Ceride-i Adliye*, 20 Nisan 1330, y. 4, sy. 106, s. 5773-4776 ve 5 Mayıs 1330 y. 4, sy. 107, s. 5825-5830⁴⁹

⁴⁹ Narin, a.g.e. , s. 70-77.

BİRİNCİ BÖLÜM
GASP VE İTLAF BÖLÜMÜNDE GEÇEN MADDELER VE
AÇIKLAMASI

Çalışmamızın birinci bölümü olan bu kısımda gasp ve itlaf bölümü tanıtılıp, bu konular hakkında Ali Haydar Efendi'nin *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm* adlı eserinden yararlanılarak bilgi verilmeye çalışılacaktır. Konuyu anlatılırken ilk olarak Mecelle maddeleri latinize edilerek, daha sonra açıklama kısmında müellifin madde ile ilgili yaptığı açıklamalardan yararlanılarak tarafımızdan özetleme yapıp bilgi verilecektir.

Öncelikle belirtmelidir ki, Ali Haydar Efendi gasp ve itlaf konusunu kendi ifadesiyle iki fasılda ele almıştır. Bu fasıllar da kendi aralarında bablara ayrılmıştır. Gasp kavramı ve gasbın unsurları mukkadime kısmında, gasbın hükmü ve gaspla ilgili bazı konular birinci fasılda, itlaf konusu ise ikinci fasılda işlenmiştir.

1. KİTÂBU'L-GASP VE'L-İTLÂF HAKKINDA GENEL BİLGİ

Dürerü'l-Hükkâm 'ın gasp ve itlaf bölümü 16 kitap şeklindeki basımda sekizinci kitapta yer almaktadır. Ali Haydar Efendi, gasp ve itlaf bölümünden önce hibeyi, gasp ve itlaf bölümünden sonra da hacr-ikrah ve şuf'ayı incelemiştir.

Gasp ve itlaf bölümü sekizinci kitabın 1-343 sayfasında yer alır. Bu bölümde Ali Haydar Efendi, *Mecelle*'nin 881. maddesinden başlayıp 940. maddesiyle birlikte 59 madde şerh etmiştir. 881-911. maddeler gaspla, 912-940. maddeler itlaf ile ilgilidir. Müellif şerhi yaparken *Mecelle*'deki madde sırasına dikkat etmiştir.

Kitâbu'l-gasp ve'l-İtlâf bir mukaddime ve iki babdan oluşturulmuştur. Bablar açıklanırken de kendi içlerinde fasıllara ayrılmıştır. Mukaddimedede, gasp ile ilgili istilahlar sıralanmış ve açıklanmıştır. Bu bölümde gasbın tarifi yapılarak, tarifdeki unsurlar tek tek izah edilmiştir. Gaspla ilgili ihtilaflar zikredilerek, gasbın şartları ve rükünleri zikredilmiştir.

Birinci bab (s. 39-233), genel olarak gasp hakkında olup, gasbın hükümlerini, gaspla ilgili bazı meseleleri ve gâsıbu'l-gasp hakkındaki hükümlerin işlendiği üç faslı içermektedir.

İkinci bab (s. 233-336), itlaf konusunu işlemektedir. İtlafın tanımı, sebepleri, itlafla ilgili meseleler ve hayvanların öldürülmesi konusunda olup dört fasıl olarak incelenmiştir. Müellif, gasp ve itlaf bölümünü şerh ederken 46 eserden yararlanmıştır. Bu eserler hakkındaki genel bilgiler ikinci bölümde verilecektir.

2. GASP İLE İLGİLİ KONULAR

2.1. GASP KAVRAMI

2.1.1. Madde 881

“Ve şer`an (bir kimsenin) ve şer`in (izni olmaksızın) yani teğallübü tarîkiyle mütekavvim ve müteharrim (malını) `ala sebîli`l cehr o malda vâkı` olan bir fiil ile mâlikin yed-i muhikkasını hakikaten ya hükmen izâle ya kasr ve yed-i muhtılasını isbat eder surette (ahz ve zabt etmekteki ahz eden kimseye gâsıb ve evvel mala mağsûb) ve bazen mezkûr mala dahi gasb Kuhistanî (ve) evvel mal (sahibine mağsub minh denilir.) *Hindiyye ve Vikâye ve Netâicü`l Efkâr.*”⁵⁰

Açıklama: Bu maddede gasp kavramı, gasbın unsurları açıklanmıştır.

2.1.1.1. Gasbın Sözlük Anlamı

Gasp kelime sözlükte, bir kimseye üstün gelmek, bir şeyi zorla almak⁵¹, bir şeyi haksız yere almak⁵² anlamlarına gelmektedir.

2.1.1.2. Gasbın Terim Anlamı

Ali Haydar Efendi incelediğimiz eserinde gasbı şu şekilde tanımlamıştır: Mecelle'nin 881. maddesinin de içinde bulunduğu bir tanımlama yapmıştır. Hanefi hukukçuların tanımına göre gasp;

“Dokunulmazlığı olan mütekavvim ve taşınabilir bir malı, sahibinin veya yetkili bir kimsenin izni olmaksızın açıkça ve zorla alarak mâlikin zilyetliğini gidermek ve yerine haksız bir zilyetlik kurmaktır.”⁵³

Mecelle'nin 881. maddesinde belirtildiği üzere, bir mala sahibinin izni olmadan açıkça ve zorla el koymaya gasp denir. Gasp edilen mal gayrimüslimin, akrabanın malı

⁵⁰Ali Haydar Efendi, *Dürrü`l-Hükkâm Şerhu Mecelleti`l-Ahkâm*, İstanbul: Mürettebiyye Matbası, 1319, C. 8, s. 3.

⁵¹Mehmet Akif AYDIN, “Gasp”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1996, C. 13, s. 387.

⁵²Mustafa AVCI, *Osmanlı Ceza Hukuku*, 2. b. , Konya: Mimoza Yayınları, 2014, s. 331.

⁵³Mehmet Akif AYDIN, “İslam Hukukunda Gasp”, *İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*, C.9, S.9 (1995), s. 164; Mehmet ERDOĞAN, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 5. b., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015, s. 154.

da olsa izin alınmadığından dolayı gasp fiili gerçekleşmiş olur. Örneğin; bir kişi babasının veya eşinin malını izni olmadan aldığı veya ona zarar verdiğinde o malı gasp etmiş sayılır.⁵⁴

2.1.1.3. Gaspın Unsurları

Ali Haydar Efendi gaspın unsurlarını dokuz kısımda incelemiştir. Burada onun yönteminden ilerleyerek bir fiilin gasp sayılabilmesi için hangi unsurları taşıması gerektiğine dair bilgi verilecektir.

2.1.1.3.1. Gasp edilen kişi

Gasp edilen kişi müslüman, gayrimüslim veya gasp eden kişinin akrabası olsa o malı izinsiz aldığı için ve zabt ettiğinden dolayı gasp etmiş olur. Bir mal üzerinde iki kişinin ortak olması durumunda biri diğerinden habersiz o malı alıp kullandığında da gasp etmiş sayılır. Örneğin; iki kişi bir hayvana ortaklar. Ortaklardan biri o hayvana izinsiz olarak alıp binerse Kuhistanî'ye göre gasp etmiş sayılır.⁵⁵

2.1.1.3.2. Hükmen izin

Sahibinin izni olmasa bile eğer hükmen bir izin söz konusuysa; gasp gerçekleşmez. *Mecelle* kaidesinde bu hüküm açık bir şekilde belirtilmemiş olsa bile şer'ın izni mal sahibinin izni gibidir. Baba ihtiyacı olduğu zaman çocuğun malını izinsiz alırsa bu durumda gasp etmiş olmaz; fakat ihtiyacı olmadığı takdirde izin almadan alırsa veya ona zarar verirse tazmin etmesi gerekir.⁵⁶

2.1.1.3.3. Malın izinsiz alınması

Mal sahibinin malını sarahaten⁵⁷, delaleten⁵⁸ veya adeten⁵⁹ izni bulunmadan almak demektir. Örneğin; bir kimse bir hane sahibinin evine gitse, odada bulunan

⁵⁴ Ali Haydar Efendi, a.g. e., s. 4.

⁵⁵ a. yer

⁵⁶ a.g.e. , s. 4-5.

⁵⁷ Açıklık anlamına gelir. Bk; Erdoğan, a.g.e. , s. 495.

⁵⁸ Söylenilen bir sözün hangi manaya geldiğinin anlaşılır olmasına denir. Bk; Erdoğan, a.g.e. , s. 96.

⁵⁹ İnsanların özünde yer etmiş, öteden beri yapıla gelen şeylere denir. Bk; Erdoğan, a.g.e. , s. 13.

bardağı su içme niyetiyle eline alsa ve su içerken bu bardak yere düşüp kırılrsa, bardakla su içmeye ev sahibinin delaletle izni olduğundan dolayı kişinin bu bardağı tazmin etmesi gerekmez.⁶⁰

Ariyet⁶¹, vedfa⁶² ve rehin alma gibi fiiler de mal sahibinin rızası olması, bir malın cebri icra⁶³ yoluyla satılmasında, istimlak⁶⁴ ve şufada⁶⁵ bir mahkemenin kararı bulunması sebebiyle gasp gerçekleşmemektedir. Mal sahibinin izninin olmaması durumunda gasp fiili gerçekleşmiş sayılır. Mesela; bir kimse diğer kimsenin izni olmadan mizahi olarak parasını alsa gasp etmiş olur. *Mecelle* maddesinin şerhinden bu anlaşılmaktadır.⁶⁶

2.1.1.3.4. Malın mütekavvim olması

Gasp bakımından malın mütekavvim olması, dinen kullanılmasına izin verilen şeylerin olması demektir. Bu sebeple dinen kullanılması caiz olmayan şarap ve domuz eti mütekavvim mal sayılmamaktadır. Bu malların Müslüman birinden zorla alınması durumunda gasp gerçekleşmez. Telef etse bile bunun bedelini tazmin etmesi gerekmemektedir. Malların gayrimüslime ait olması durumunda onların dinine göre yasak olmadığından dolayı mütekavvim sayılır. Gasp edilmesi halinde tazmin edilmesi gerekir.⁶⁷

2.1.1.3.5. Malın dokunulmaz olması

Bir malın dokunulmaz olması, o malın koruma altında olması anlamına gelmektedir. İslam ülkesi dışında gayrimüslim yabancılara ait olan mallar

⁶⁰ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 6-7.

⁶¹ Menfaati birine bir bedel karşılığı olmadan geri alınmak üzere verilen mala denir. Bk; Erdoğan, a.g.e. , s. 31.

⁶² Korunması için bir kimseye emanet bırakılan mala denir. Bk; Erdoğan, a.g.e. , s. 600.

⁶³ Borcunu ödemeyen kişinin borcunu ödemesi için zorlanması, el konulan malının icra yoluyla satılarak borcun ödenmesinin sağlanmasına denir. Bk; Erdoğan, a.g.e. , s. 225.

⁶⁴ Şahıslara ait gayrimenkullerin, sahibinin rızasına bakılmaksızın tüzel kişilerce bedel ödenerek alınmasına denir. Bk; Erdoğan, a.g.e. , s. 267.

⁶⁵ Satılan veya bedel şartı ile hibe edilen bir akarı veya o hükümde olan bir malı müşteriye veya kendisine hibe edilen şahsa her kaça mal olmuş ise, o miktarda müşteriden veya satıcıdan ya da hibe edilenden cebren alıp temellük etmeye denir. Bk; Erdoğan, a.g.e. , s. 96.

⁶⁶ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 9.

⁶⁷ a.g.e. , s.12-13.

dokunulmazlık kapsamında çıkmaktadır. Örneğin; bir savaşta gayrimüslimlerin malları ganimet olarak ele geçirilmesi durumunda gasp sayılmaz.⁶⁸

2.1.1.3.6. Malın maddi değerinin olması

Gasp edilen şeyin maddi anlamda mal olması gerekir. Hür olan bir adamın, bir buğday tanesinin, bir avuç toprağı almak gasp olarak değerlendirilmez. Bu sebepten dolayı; bir kimse diğer kimsenin bir buğday tanesini gasp etse gasptan bir şey talep olunmayacağı gibi bir kimse diğer kimsenin yumurtasını yahut cevizini kırıp içi bozuk ve fasit olarak bir şeye yaramadığı ortaya çıksa bu maldan oluşan zararı ödemesi gerekmez.⁶⁹

2.1.1.3.7. Malın açık bir şekilde alınması

Gasbın gerçekleşmesi için malın korunaklı bir yerden açık bir şekilde alınması gerekmektedir. Mal gizlice alınırsa hırsızlık durumu gerçekleşmiş olur ve gasp hükümleri uygulanmaz.⁷⁰

2.1.1.3.8. Malın taşınabilir olması

Bir şeyi ele geçirmek şer'i anlamda, gasp eden kişinin kendi eline geçirmesiyle olacağından dolayı bir şeyi almak ancak; taşınabilir mallarda gerçekleşir. Yani gasp nakil ile olur. Nakil gerçekleşmeden gasp olmaz. Bundan dolayı; bir kimse başka birinin yerinde duran hayvanına izinsiz olarak binse, sonra hayvanı ilk aldığı yere bıraksa, hayvan daha sonra ölse, hayvanın sahibinin zararını karşılaması gerekmez. Fakat hayvana binerken ölse, hayvanın zararını vermesi gerekir.⁷¹

⁶⁸ a.g.e. , s.13.

⁶⁹ a.g.e. , s.13-15.

⁷⁰ a.g.e. , s.16.

⁷¹ a.g.e. , s. 16-17.

2.1.1.3.9. Malikin zilyedliğini gidermek, gâsıbın zilyedliğini tesis etmek

Gasp fiilinde üç farklı durum gerçekleşmektedir. Mal sahibinin malının elinden kaybolması, gasp edenin malı ele geçirerek sahibi olması ve bu iki durumun bir arada bulunmasıdır.⁷²

Gasbın rüknü konusunda müçtehitler arasında ihtilaflar oluşmuştur. İmâm-ı Âzam'a göre malikin zilyedliğini gidermek (izâle-i yed-i muhikka) ve gasıbın zilyedliğini tesis etmenin (isbat-ı yed-i mubtıla) bir arada bulunması gerekir. İmam muhammed'e göre sadece malikin zilyedliği giderilince gasp fiili gerçekleşir. Eimme-i selâseye göre; yalnız gasıbın zilyedliğini tesis etmektir. İttifak edilen görüşe göre; gasp fiilinin oluşması için malikin zilyedliğinin kaybolması ve bunun yanında gasp eden kişinin zilyedliğinin tesis edilmesi gerekir.⁷³ Mesela; bir kimse başka birinin hayvanına izinsiz olarak binip bir yere gitse veya yük yüklese hayvanı gasp etmiş olur. Bu görüşleri birer birer inceleyelim:

Birinci kısımda İmâm-ı Âzam'a göre; gasp fiili, mala yönelik bir eylem olup, mal sahibinin mal üzerindeki yetkisinin kaybolması ve gasp eden kişinin ise; mal üzerindeki tasarruf yetkisinin gerçekleşmesiyle olur. Gasp fiili mala yönelik bir eylemle gerçekleşeceğinden dolayı malın bir yerden alınıp başka bir yere taşınmış olması gerekir. Mesela; bir kimse birinin evinde serilen halı üzerine otursa; onu gasp etmiş olmaz. Gasp olması için o halıyı alıp başka bir yere nakletmesi gerekir.⁷⁴

İkinci kısımda İmam Muhammed'e göre; gasp fiili sadece mal sahibinin mal üzerindeki yetkisinin kaybolmasıyla gerçekleşeceğini ifade ediyor. Mesela; bir kimsenin elinde saat bulursa diğer kişi eline vurarak saati denize düşüp zayı olsa o düşüren kişinin saati tazmin etmesi gerekir. Halbuki, o saate zarar veren kimse de, saati ele geçirmemiştir.⁷⁵

Üçüncü kısımda diğer üç mezhebe göre; gasp fiilinin yalnız gasp eden kişinin mal üzerinde tasarruf hakkını elde etmesi suretiyle gerçekleşeceği belirtilmiştir. Buna göre mal sahibinin mal üzerindeki tasarruf yetkisinin kaybolması gasp için şart değildir.⁷⁶

⁷² Aydın, a.g.md. , s. 387.

⁷³ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 18-19.

⁷⁴ a.g.e. , s. 19-21.

⁷⁵ a.g.e. , s. 21-22.

⁷⁶ a.g.e. , s. 24.

Gasp edilen malda meydana gelen artışlar diye ifade edilen ziyadelerde Hanefi mezhebine göre gasp fiili gerçekleşmiş olmaz; çünkü bu gibi artışlar mal sahibinin elinden malının çıkmasıyla gerçekleşmiştir. Fakat diğer üç mezhebin alimlerine göre; gasp eden kişi bu malın artış gösteren kısımlarında da tasarruf hakkı elde edildiğinden dolayı gasp fiili bu mallar üzerinde de gerçekleşir. Mesela; bir kimsenin oturduğu mindere diğer kimse izinsiz olarak oturmasını veya yatıp uyumasında mindere sahip olma durumu bulunmaması sebebiyle Hanefi alimlere göre gasp gerçekleşmez. Bunun üzerine o kimsenin fiili ile olmayarak o minder telef olsa onun tazmin etmesi gerekmez. Diğer mezhep alimlerine göre; bu fiil bile gasp olarak değerlendirilmiştir.⁷⁷

2.1.2. Madde 882

“Kâimen kıymet, ebniye ya eşcârın buldukları yerde durmak üzere kıymetlerindeki arz bir kere ebniye ya eşcâr ile beraber ve bir kere ebniye ya eşcârdan hâlî olarak takvîm olunup iki kıymet beynindeki tefâdül ve tefâvut ne ise ebniye eşcârın kâimen kıymeti demek olur.”⁷⁸

Açıklama: Maddede kâimen kıymet açıklanmak istenmiştir. Binaların ve ağaçların buldukları yerde durması üzerindeki kıymetine kâimen kıymet denir. Bu kıymetin belirlenmesi için binaları veya ağaçların buldukları yerin kıymeti, ilk olarak binalar ve ağaçlarla birlikte, daha sonra da bu ağaç ve binalar yokmuş gibi tespit edilir. Bu iki kıymet arasındaki fark o yerdeki bina ve ağaçların kâimen kıymeti olmuş olur. Örneğin; üzerinde bina bulunan arsanın, üzerindeki binayla birlikte kıymeti sekiz bin kuruş iken, üzerinde bina bulunmadığı haldeki kıymeti ise beş bin kuruştur. Arada oluşan üç bin kuruş ise kâimen kıymeti olur.⁷⁹

2.1.3. Madde 883

“Mebniyyen kıymet, ebniyenin kâimen kıymeti demektir.”

⁷⁷ a.g.e. , s. 24-25.

⁷⁸ a.g.e. , s. 29-30.

⁷⁹ a.g.e. , s. 30.

Açıklama: Bu maddede ifade edilen mebniyyen kıymet; binanın değerini ifade etmektedir. Mebniyyen kıymet belirlenirken; ilk olarak yerin binayla birlikte değeri ortaya konulur, daha sonra bina olmadan yerin kıymeti bulunur. Bu iki kıymet arasındaki fark mebniyyen kıymeti belirler. Örneğin; bir arazinin kıymeti içindeki ev ile birlikte yüz elli bin, ev olmadan kıymeti ise yüz bindir. Arada oluşan elli binlik fark ise mebniyyen kıymeti ifade eder.

2.1.4. Madde 884

“Maklû`an kıymet ba`de`l-kal`i ebniye enkâzın ve eşcârı maklû`anın kıymetleridir.”⁸⁰

Açıklama: Maklû`an kıymet; bir arsa üzerindeki binanın yıkılmasından, ağacın da sökülmesinden sonraki kıymetini ifade eder.⁸¹

2.1.5. Madde 885

“Müstehakku`l-kal`i olarak kıymet, maklû`an kıymetten ücret-i kal`i lede`l tenzîl bâkî olan kıymettir.”⁸²

Açıklama: Bir binanın yıkıldıktan sonra veya ağacın söküldükten sonraki kıymetinden yıkma ve sökme ücreti çıkarıldıktan sonra kalan miktara denir.

2.1.6. Madde 886

“Noksan arz, bir yerin kable`z-zira`a değeri olan ücretle ba`de`z-zira`a icâr bulunduğu değeri olan ücret beynindeki fark ve tefâvüttür.”⁸³

Açıklama: Bir yerin bir şey ekilmeden önceki kira bedeli ile ekildikten sonra o yerin kira bedeli arasındaki fark demektir. Örneğin; bir tarlanın ekilmeden önceki bedeli

⁸⁰ a.g.e. , s. 31.

⁸¹ a. yer

⁸² a.g.e. , s. 32.

⁸³ a.g.e. , s. 33.

üç yüz kuruş, ekildikten sonraki bedeli ise iki yüz kuruştur. Bu iki bedel arasında oluşan yüz kuruşluk fark noksan arz olarak ifade edilir.⁸⁴

2.1.7. Madde 887

“Mübâşereten itlaf, bir şeyi bi’z-zât telef etmektir ki eden kimseye fa`il-i mübâşir denilir.”⁸⁵

Açıklama: Mübâşereten itlafın tanımı yapılmaktadır. Bir kimsenin bir şeye doğrudan zarar vermesine denir.

2.1.8. Madde 888

“Tesebbüben itlaf, bir şeyin telefine sebep olmaktır. Yani bir şeyde diğer şeyin ale`l cerâ`l `âde telefine müfdî olan bir şey ihdâs etmektir ki eden kimseye mütesebbib denilir. Nitekim bir mu`allak kandilin ipini kesmek kandilin yere düşüp de kırılmasına sebep-i müfdî olmakla ipini kesen kimse mübâşereten ipi telef etmiş ve tesebbüben kandili kırmış olur. Kezalik bir kimse bir tulumu şak edipte içindeki yağ akıp telef olsa evvel kimse mübâşereten tulumu ve tesebbüben yağı itlaf etmiş olur.”⁸⁶

Açıklama: Maddede tesebbüben itlafın tanımı yapılarak bu itlaf çeşidinin örnekleri açıklanmaktadır. Bir şeyin telef olmasına dolaylı yoldan sebep olmaktır. Örneğin; kandilin ipini keserek kandilin düşüp kırılmasına sebep olmaktır.⁸⁷

2.1.9. Madde 889

“Tekaddüme mazarrat olan melhûzanın def`i ve izâlesi için evvelce tenbîh ve tavsiye etmektir.”⁸⁸

Açıklama: Maddede bir kimsenin başka birine arazisinde bulunan bir şeyin zarar vermesi durumunu haber vermesi demektir. Örneğin; bir kişinin duvarının komşusuna

⁸⁴ a.g.e. , s. 34.

⁸⁵ a.g.e. , s. 35.

⁸⁶ a.g.e. , s. 35-36.

⁸⁷ a.g.e. , s. 36.

⁸⁸ a.g.e. , s. 37.

doğru meyil etmesi üzerine komşunun duvar sahibine senin duvarın benim arazime doğru meyil ediyor demesidir. Bu kişiyi uyarmasına denir.⁸⁹

2.2. GASBIN HÜKMÜ

Ali Haydar Efendi gasbın hükmünü iki kısma ayırmıştır:

Birinci hüküm dünyevidir. Bu da üç kısma ayrılır. Birincisi; gasp edilen şeyin gasp eden tarafından mal sahibine geri vermesi. İkincisi; mala zarar verildikten sonra ödenecek bedelinin tayin edilmesi. Üçüncüsü; mal sahibinin malının aynısını almakla veya malın bedelini talep etmek konusunda tercihe bırakılması.⁹⁰

İkinci hüküm uhrevidir. Kişi başkasının malını bilerek aldıysa günah işlemiştir. Gasbın haram olduğu ayet ile sabittir. Allah Teala ayet-i kerimede şöyle buyurmaktadır: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا”

“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helâk etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.”⁹¹

Gasp edilen mal ile ilgili dünyevi hükümleri ayrıntılı olarak inceleyeceğiz. Bu kısmı anlatırken mecelle maddelerinden de yararlanmaya çalışılacaktır.

2.2.1. Madde 890

“Mal-ı mağsûb `aynen mevcut ise mekân-ı gasbda sahibine red ve teslimi lazımdır. Ve sahibi başka belde de gâsıba tesâdüf edibde mal-ı mağsûb dahi yanında olduğu halde sahibi dilerse malını orada istirdâd eyler. Eğer mekân-ı gasb da teslimini ister ise me’üneti red masârif-i nakliyesi gâsıb üzerinedir.”⁹² Gasp edilen mal sahibine teslim edilmesi gerekir.

Açıklama:

⁸⁹ a.g.e. , s. 37-38.

⁹⁰ a.g.e. , s.39.

⁹¹ en-Nisa, 4/29.

⁹² Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 42-55.

2.2.1.1. Gasp Edilen Malın Red ve Teslimi

Gasp edilen maldan kasıt; bu mal misli, kıyemi, menkul, akar olsun fark etmemektedir. Gasp eden kişi bu malı sahibine geri vermesi gerekir. Örneğin; bir kişinin diğer kişiden bir malı kendisinin zannederek alsa geri vermesi gerekir.⁹³ Malın aynısının bulunması durumunda yani malda bir değişiklik meydana gelmezse aynısını teslim eder; fakat mal yok edilmişse, fahiş bir şekilde değişikliğe uğramışsa bu durumlarla ilgili hükümler diğer kısımlarda detaylı bir şekilde verilecektir. Gasp edilen mal gasp edildiği mekanda teslim edilmesi gerekir; çünkü mekanın farklı olması sonucunda malın kıymetinde değişiklik olabilir. Mesela; bir koyunun İstanbul'daki kıymeti ile Erzurum'daki kıymeti farklıdır. Gasp fiilini gerçekleştiren kişi, gasp ettiği malı sahibe teslim etmesi gerekir. Mal sahibinin evinin yanına bırakması onu malın karşılığını ödemesi durumunu ortadan kaldırmaz. Eğer mal sahibi ölmüş ise; o malı varislerine bırakabilir.⁹⁴

Gasp edilen mal aynen duruyorsa sahibine teslim edilir. Mal mevcut olduğu durumlarda bedelinin ödenmesi söz konusu değildir. Bedelinin ödenmesi durumunu gerektirecek şekilde bir malda değişme olmadığı müddetçe mal sahibi iade yerine malın bedelinin ödenmesini talep edemez; fakat mal sahibiyse gasp eden kişi kendi aralarında anlaşılırsa bunda bir sakınca yoktur. Gasp eden kişi mal sahibine malını bilmeden iade etse malı teslim etmiş olur. Mesela gasp eden kişi gasp ettiği saati gasp ettiği kişiye hibe ve teslim etse gasp edilen kişi bu saatin gasp edilen saat olduğunu bilmeyerek kabul etse gasp eden kişi sorumluluğu yerine getirmiş olur.⁹⁵ Gasp eden kişi, gasp ettiği malı hemen teslim etmesi gerekir. Örneğin; gasp eden kişi bir tarlayı gasp ederek oraya bir şeyler ekirse ve o ekin olgunlaşırsa, ekini toplamak için bekleyemez oradaki ekinleri hemen sökmesi gerekir.⁹⁶ Bir malın gasp edildiği şer'i ve akli delillerle tespit edilmesi gerekir. Bunun sonucunda red ve teslimi sağlanmalıdır.

2.2.1.2. Malın Tazmin Edilmesi

Mecelle 891. madde: "Mal-ı mağsûbu gâsib istihlâk ettiğinde zâmin olması lazım geldiği gibi gerek onun te`addisiyle ve gerek bila te`addi telef ya za`i olduğu

⁹³ a.g.e. , s. 42.

⁹⁴ a.g.e. , s. 43.

⁹⁵ a.g.e. , s. 44-45.

⁹⁶ a.g.e. , s. 48-49.

takdirde dahi zâmin olur. Şöyle ki kıyemiyetten ise zaman ve mekan-ı gasptaki kıymetini ve misilliyattan ise mislini vermesi lazım gelir.”⁹⁷ Gasp edilen mal tazmin etme durumuna geldiği zaman ister bunu gasp eden kişi yapsın veya yapmasın bu kişinin zararı tazmin etmesi gerekir.

Açıklama: Maddede geçen istihlak kelimesi iki anlama gelmektedir. Birincisi; maldan elde edilen menfaatin tamamen yok olmasıdır. Mesela; gasp edilen hayvanın kesilmesi veya pişirilmesi gibi. İkincisi; maldan elde edilen menfaatin bir kısmını kaybetmesidir. Örneğin; gasp edilen elbisenin yırtılması gibi.⁹⁸

Gasp eden kişi, gasp ettiği malın hepsinin karşılığını vermesi gerekir görüşünde olan alimler olduğu gibi gasp ettiği kısmının karşılığını vermesi gerekir diye görüş bildiren alimler de vardır. Mesela; gasp eden kişi bir kimsenin ayakkabısının tekini telef etse, telef ettiği tek bir ayakkabının bedelini ödemesi gerekir. Bazı alimlere göre ise ayakkabının diğer tekini de bedelini ödemesi gerekir diye görüş bildirmişlerdir.⁹⁹

Gasp edilen malda; gasp eden kişinin kendi eliyle veya gasıbın elinde iken çalınması, doğal afet sonucunda telef olması, ayrıştırması mümkün olmayacak surette karışması gibi durumlarda da malın gasp eden tarafından karşılığının verilmesi gerekir.¹⁰⁰

Gasp edilen malın kıymetinde bir noksanlık meydana gelirse karşılığının ödenmesi gerekir. Örneğin; gasp eden kişi bir hayvanı gasp ettiğinde hayvanın gözü kör olsa verdiği zararın karşılığını ödemesi gerekir. Ödemeyi gerçekleştirilirken de bu derhal yapılmalıdır.¹⁰¹

Gasp edilen mal, gasp edildiği zamandaki kıymetine göre karşılığının ödenmesi gerekir. Mesela; bir koyun gasp edildi ve gasp edenin elindeyken bu zarar gördü. Zarar gördüğü zamandaki değeriyle tazmin edilmesi gerekir. Gasp edilen malın benzeri bulunabilen mal (misli) veya benzeri bulunmayan (gayrimisli) olması durumunda; mal eğer misli olursa, malın telef edilmesi durumunda gasp edilen zaman göre karşılığı ödenir. Gasp edilen kişi tarafından tüketilirse tüketildiği zaman esas alınacağı ifade edilmiştir.¹⁰² Gasp edilen malın mislinin gasp edildiği mekanda verilmesi gerekir; çünkü

⁹⁷ a.g.e. , s. 57.

⁹⁸ a.g.e. , s. 59-60.

⁹⁹ a.g.e. , s. 62-63.

¹⁰⁰ a.g.e. , s. 63-64.

¹⁰¹ a.g.e. , s. 65.

¹⁰² a.g.e. , s. 66-70.

mekanların farklı olması durumunda misli bile farklı olur.¹⁰³ Gasp edilen mal misli bir mal ise mislini gayri misli bir mal ise değerinin ödenmesini gerekir.¹⁰⁴

2.2.2. Madde 891

“Mal-ı mağsûbu gâsıb istihlâk ettiğinde zâmin olması lazım geldiği gibi gerek onun te`addisiyle ve gerek bila te`addi telef ya za`i olduğu takdirde dahi zâmin olur. Şöyleki kıyemiyâtten ise zaman ve mekân-ı gasptaki kıymetini misilliyâtten ise mislini vermesi lazım gelir.”¹⁰⁵

Açıklama: Gasp edilen mal gasp eden kişinin elindeyken zarar görürse, malın karşılığını ödemesi gerekir. Mal zarar gördüğü zaman ister bu zararı gasp eden kişi yapsın isterse de üçüncü bir şahıs tarafından yapılsın veya doğal afetle de gerçekleşse de sonuç aynı olur. Malın karşılığını öderken de kıyemi mal (çarşı ya da pazarda az bulunan veya hiç bulunmayan mal) ise gasp edilen mekandaki ve gasp edildiği zamandaki kıymeti, eğer misilliyattan ise mislinin (her yerde bulunabilen mal) verilmesi gerekir.

2.2.3. Madde 892

“Gâsıb mekân-ı gasbdaki `ayn-ı mağsûbu sahibine red ve teslim ettiğinde damandan berî olur.”¹⁰⁶

Açıklama: Bir malı gasp eden kişi malı gasp ettiği mekanda sahibine aynı şekilde geri verip teslim ederse malın karşılığını ödemesine gerek yoktur. Mal sahibi de bu malı teslim almak zorundadır. Örneğin; İmam Muhammed'e göre bir kimse diğer kimsenin evinden elbisesini alsın, giydikten sonra da o elbiseyi tekrar yerine bıraksa karşılığını ödemesine gerek olmadığı hususunda görüş bildirmiştir.¹⁰⁷

Müellif maddede ifade edilen “red” ifadesini ikiye ayırmıştır: Birinci redd-i hakikidir. Yani gasp eden kişi, gasp ettiği malı mal sahibine vermesi ve mal sahibinin de o malı almasıyla olur. İkincisi redd-i hükmidir.¹⁰⁸

¹⁰³ a.g.e. , s. 70.

¹⁰⁴ a.g.e. , s. 74.

¹⁰⁵ a.g.e. , s. 58-65.

¹⁰⁶ a.g.e. , s. 90.

¹⁰⁷ a.g.e. , s. 90-93.

¹⁰⁸ a.g.e. , s. 95-98.

2.2.4. Madde 893

“Gâsıb, `ayn-ı mağsûbu sahibi ahz edebilecek surette evine vaz` ettiğinde hakikaten kabz bulunmasa bile red etmiş olur. Ammâ telef olan mağsûbun kıymetini sahibinin evine vaz` etse hakikaten kabz bulunmadıkça damandan berî olmaz.”¹⁰⁹

Açıklama: Bu maddede ifade edilen redd-i hükmidir. Gasp eden kişi gasp ettiği malı mal sahibinin evine bıraksa malı teslim etmiş sayılır. Örneğin; bir kişi birinin saatini gasp etti. Daha sonra gasp ettiği saati, sahibin evine bırakırsa saati teslim etmiş sayılır.

Maddenin devamında gasp edilen mal yok edildiği durumda onun kıymeti mal sahibine bizzat verilmediği müddetçe karşılığını ödemekten kurtulamaz; çünkü malın zarar görmesi veya yok edilmesi durumunda malın karşılığını verirken mal sahibinin de rızasını almak gerekir.¹¹⁰

2.2.5. Madde 894

“Ayn-ı mağsûbu bir mahal muhavvefde sahibine teslim etse kabul etmeme hakkı vardır. Ve gâsıb bu surette damandan berî olmaz.”¹¹¹

Açıklama: Gasp edilen mal başka bir mekanda mal sahibine teslim edilmek istense mal sahibi bunu kabul etmeme hakkına sahiptir. Gasp eden kişi bu durumda malın karşılığını ödemiş sayılır.

2.2.6. Madde 895

“Gâsıb telef olan malı mağsûbun kıymetini sahibine götürüp de kabul etmese hâkime mürâca`at ile kabulunu emr ettirir.”¹¹²

Açıklama: Gasp eden kişi o mal onun elindeyken zarar verilse, sonra bu malın kıymetini mal sahibine getirirse ve mal sahibi de bunu kabul etmese, gasp eden kişi

¹⁰⁹ a.g.e. , s. 101-102.

¹¹⁰ a.g.e. , s. 103-104.

¹¹¹ a.g.e. , s. 104.

¹¹² a.g.e. , s. 105-106.

hakime başvurarak malın kıymetinin kabulunu sağlayabilir. Malın kıymeti de kurallara uygun bir şekilde belirlenmesi gerekir.¹¹³

2.2.7. Madde 896

“Mağsûb minh sabî olduğu halde gâsıb ona mağsûbu red ettiğinde sabî mümeyyez olubda malını hıfza ehil ise reddi sahih olur. Değil ise sahih olmaz.”¹¹⁴

Açıklama: Mal sahibi kişi çocuk ise; gasp edilen mal geri bırakılmak istendiğinde çocuğa bırakılması doğru olmaz, velisine teslim edilmesi gerekir. Fakat kişi akıl, baliğ olursa malı teslim ettiğinde teslimi doğru olur.¹¹⁵

2.2.8. Madde 897

“Mağsûbun meyve olubda gâsıb `indinde kurumak gibi hali teğayyür eyler ise sahibi muhayyerdur. Dilerse mağsûbu `ayna istirdâd eyler ve dilerse tazmîn ettirir.”¹¹⁶

Açıklama: Bir malın değişmesi durumunda mal sahibi ister bu değişen malı kabul eder, isterse de malı aynısı ile karşılığını ödetir. Örneğin; Gasp edilen mal yaş üzüm iken kuru üzüm olsa mal sahibi ya kuru üzümü alır veya üzümün aynısını ödetme hakkına sahiptir.¹¹⁷

2.2.9. Madde 898

“Gâsıb eğer kendi malından bir şeyi ziyâdesiyle mağsûbun ba`zı evsâfını tağyîr eder ise mağsûb minh muhayyerdur. Dilerse evvel mağsûbu tazmîn ettirir ve dilerse evvel ziyâdenin kıymetini verip `ayna istirdâd eyler. Mesela mağsûb olan bezi gâsıb boyanmış olsa sahibi muhayyerdur. Dilerse bezini tazmîn ettirir dilerse boyanın verip behâsını `ayna bezi istirdâd eyler.”¹¹⁸

Açıklama: Gasp eden kişi gasp ettiği malda, malın değerini arttıracak derecede özelliğini değiştirirse; mal sahibine malın geri ödemesinde tercihine bırakılır. İsterse malının karşılığını ödetir, isterse de mal da artışa sebep olan miktarı ödeyerek malını

¹¹³ a.g.e. , s. 106-107.

¹¹⁴ a.g.e. , s. 107.

¹¹⁵ a.g.e. , s. 108-109.

¹¹⁶ a.g.e. , s. 111.

¹¹⁷ a.g.e. , s. 112.

¹¹⁸ a.g.e. , s. 113-116.

geri alır. Maddede kast edilen değişim bazen malın değerinde arttırma getirdiği gibi bazen de eksiltme getirebilir. Bundan dolayı malın değerine eksiltme getirdiği vakit mal sahibi dilerse malın karşılığını ödetir, dilerse malı alır fakat malın değişmiş olan kısmıyla ilgili gasp eden kişiye herhangi bir karşıklık vermez. Bazı fakihlere göre de karşılığını vermesi gerekir. Örneğin; bir kimse bir kumaş alsa bu kumaştan gömlek yaptırmayı planlamış olsa, bu kumaş gasp edilse ve siyaha boyanmasından dolayı mal sahibi mal konusunda tercihine bırakılır. Dilerse malın karşılığını ödetir, dilerse siyah kumaşı alır.¹¹⁹ Bu konuyla ilgili şunu söyleyebiliriz: Gasp edilen malda değerinin artacak derecede değişim olursa, mal sahibi tercihe bırakılır. Malın değerinin azalması durumunda ise yine tercihe bırakılması benim kanaatime göre uygun değildir. Değer azalınca malın bedelinin ödenmesi gerekir; çünkü malın geri alınması durumunda mal sahibi zarara uğramış olur. Malın ilk andaki kıymetini kaybetmiş olur.

2.2.10. Madde 899

“Gâsıb eğer mal-ı mağsûbu ismi değişecek surette tağyîr eder ise zâmin olur. Ve evvel mal kendine kalır. Mesela mağsûb buğday olubda gâsıb onu un ederse zâmin olub un onun olur. Nitekim bir kimse diğerinin buğdayını gasp ile kendi tarlasına zira`a etse buğdayı zâmin olup mahsûl kendisinin olur.”¹²⁰

Açıklama: Bir mal gasp edildiği zaman gasp eden kişi bu malın özelliğini tamamen değiştirirse; değişen mal kendisine kalır. Gasp eden kişi malın bedelini öder. Örneğin; bir kişi bir koyunu gasp etse ve bu koyunu kesip pişirse, gasp edilen malın ismi artık değiştiğinden dolası gasp eden kişi bu malın bedelini ödemesi gerekir. Örneğin; buğday gasp etse bunu un haline çevirse bundan dolayı da malın bedelini ödemesi gerekir; çünkü malın tamamen özelliği değişmiştir. Artık bu mal kendine kalır.

2.2.11. Madde 900

“Ba`de`l-gasp mağsûbun si`r ve kıymeti tenâkus etse sahibi onu almayıp da zaman-ı gasbdaki kıymetini mutâlebe edemez. Ammâ gâsıbın isti`maliyle mağsûbun kıymetine noksan gelse daman lazım gelir. Mesela bir kimsenin gasp eylediği hayvan zebûn olsa onu sahibine red ettiğinde noksan kıymetini dahi zâmin olur. Kezalik bir

¹¹⁹a.g.e. , s. 114-115.

¹²⁰a.g.e. , s. 123-136.

kimse gasp eylediği elbiseyi yırtmakla noksan geldiğinde eğer noksan yesîr ise yani mağsûbun rub`u kıymetine bâliğ değil ise gâsıb onun noksan kıymetine zâmin olur. Ve eğer noksan fahiş ise yani mağsûbun rub`u kıymetine müsâvî ve yahut ezîd ise mağsûb minh muhayyerdır. Dilerse noksan kıymetini tazmîn ettirir ve dilerse evvel malı gâsıba terk ile tamamı kıymetini alır.”¹²¹

Açıklama: Gasp edilen malın ücreti ve kıymeti gasp edildikten sonra azalsa mal sahibi malın gasp zamanındaki kıymetini talep edemez; çünkü malın görünüşünde bir bozulma eksilme söz konusu değildir. ¹²² Gasp eden kişinin kendi yaptığından dolayı malın kıymetinde ¼ oranından az bir azalma görüldüğünde noksan olan miktarı ödemesi gerekir; fakat malın kıymetindeki azalma ¼ oranında ise veya bu orandan fazlaysa ödeme mal sahibinin tercihine bırakılır. İsterse malın noksan olan kıymetini ödetir, isterse de malı gasp edene bırakır malın tamamının bedelini alır. Örneğin; bir kişi bir hayvanı gasp etse ve bu hayvan elindeyken hastalansa gasp eden kişi hasta hayvanı sahibine geri verirken hastalığından doğan noksanlığın kıymetini de öder. Sonra da bu hastalık kendiliğinden ortadan kalkar ise mal sahibi almış olduğu bedeli gasp eden kişiye tekrar vermesi gerekir. Örneğin; bir kişi elbise gasp etti. Bu elbiseyi yırtsa, yırtılan kısım az ise karşılığını verir. Yırtılan kısım çok ise, malın bedelini öder. Gasp edilen mal, gasp eden kişinin elindeyken üçüncü bir şahıs tarafından zarar verilse veya doğal afet sebebiyle malın kıymeti azalsa yine bu eksiklikleri gasp eden kişi malın bedelini ödetir.¹²³

2.2.12. Madde 901

“İzâle-i tasarruf da gasba müsâvî olan hâl ve keyfiyyet hükmen gasb kabilinden `add olunur. Nitekim müstevd`î vedî`ayı inkâr etse gâsıb hükmünde olur ve ondan sonra yedinde vedî`a bilâ te`addi telef olsa zâmin olur.”¹²⁴

Açıklama: Bir kimsenin tasarrufu haksız yere ortadan kaldırılırsa hükmen gasp gerçekleşir ve bedelini ödemesi gerekli olur. Satım, icare, kefalet, havale, rehin, emanet, hibe, hacr, şirket ve vekalet gibi durumlarda da gerçekleşir. Örneğin; bir malı rehin alan

¹²¹ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 138-145.

¹²² a.g.e. , s.138-139.

¹²³ a.g.e. , s. 140-141.

¹²⁴ a.g.e. , s. 150-153.

kişi mal elindeyken mal zarar görse veya malın ayıbı olsa hükmen gasp etmiş sayılır ve malın bedelini ödemesi gerekir.¹²⁵

2.2.13. Madde 902

“Bir dağ üzerindeki bahçe ile alt tarafındaki diğer bir bahçe üzerine yıkılıp düşmek gibi ber vecihle min gayri kasd bir kimsenin mülkü yedinden çıkırsa kıymetçe ekallî eksere tâbi`i olur. Yani kıymeti ekser olan sahibi kıymeti ekal olanı zâmin olarak evvel yeri temellük eder. Mesela dağ, yıkılmazdan mukaddem üst tarafındaki bahçenin kıymeti beş yüz ve alt tarafındaki bahçenin kıymeti bin kuruş olsa ikincisinin sahibi beş yüz kuruş evvelinin sahibine `itâ ile orasını zabt eyler. Nitekim bir kimsenin elindeki elli kuruşluk incisi düşüp de diğerin beş kuruşluk kıymetli tavuğu onu yutsa inci sahibi beş kuruşu verip tavuğu alır.”¹²⁶

Açıklama: Maddede belirtilen örneklerden anlaşılacağı üzere bir kimsenin herhangi bir kastı olmaksızın bir kimsenin mülkü elinden çıkırsa az kıymetli olan çok kıymetli olana tabi olur. Örneğin; bir kimse değerli olan incisini bir yere düşürse, diğerinin tavuğu da gelip bu inciyi yutsa, inci sahibi tavuğun parasını verip tavuğu satın alır. Burada önemli olan herhangi bir kastın bulunmaması ve bir kişinin eliyle yani fiiliyle gerçekleşmiş olmaması durumudur. Örneğin; bir kimse bir kişinin beş bin kuruşluk arazisinin üzerine gasp edip elli bin kuruşluk binalar inşa etse bunun az değerli olan çok değerli olana tabi olmaz. Çünkü burada bilerek ve isteyerek bir gasp etme söz konusudur.¹²⁷

2.2.14. Madde 903

“Mağsûbun zevâidi sahibinedir. Ve gâsıb onu istihlâk ederse zâmin olur. Mesela mağsûb olan hayvanın gâsıb yedinde hâsıl olan sütü ve yavrusu ve bir bahçenin yed-i gâsıb da iken husûle gelen meyvesi mağsûb minhin malı olmakla gâsıb bunları istihlâk eylerse zâmin olur. Kezalik bir kimse birinin kovanı içindeki arısıyla beraber gasp etse

¹²⁵ a.g.e. , s. 151-155.

¹²⁶ a.g.e. , s. 156-157.

¹²⁷ a.g.e. , s. 156.

sahibi arısıyla beraber kovanı istirdâd ettiğinde gâsib yanında iken hâsıl olan balını dahi alır.”¹²⁸

Açıklama: Gasp Edilen Malda Oluşan Ziyadeler

Mal gasp edildikten sonra onda meydana gelen artışlar gasp edilen mal ile birlikte iade edilmesi gerekir. Çünkü malda meydana gelen ziyadeler mal sahibinin mülkiyetindedir, gasp eden kişi tarafından bunlara el konulması mümkün değildir. Örneğin; gasp edilen bir hayvan düşünelim. Gasp eden kişi bu hayvanı büyütse ve bu hayvanın değeri artsa hayvan sahibi onu aldığı zaman bakım ve koruma ücretini gasp eden kişiye vermesi gerekmemektedir.¹²⁹

Zevaidler ikiye ayrılır: Zevaid-i muttasıla; mala bitişik olup onun bir parçası olan ziyadelere (artmalar) denir. Zevaid-i munfasıla; mala bitişik olmayan veya bitişik olsa da ayrılması mümkün olan zevaidlere (artmalara) denir. Gasp eden kişi zevaid-i munfasılayı bitirse (yok etse) veya başka birine bunu satıp teslim etse bunun bedelini ödemesi gerekir. Fakat zevaid-i muttasılayı bitirse (yok etse) veya başka birine bunu satıp teslim etse bunun bedelini ödemesi gerekmez diye İmam-ı Âzam görüş bildirmiştir. İmameyne göre ise; gasp eden kişi bunların da bedelini ödemesi gerekir.¹³⁰ İmam Şâfi’ye göre gasp edilen mal ister zevaid-i muttasıla olsun ister zevaid-i munfasıla olsun bedelinin ödenmesi gerekir.¹³¹

Zevaidleri (artışlar) mütevellide ve gayri mütevellide diye de ikiye ayırmışlardır. Zevaidi mütevellide biraz önce anlattığımız zevaidleri, gayri mütevellide ise menfaatleri kastetmektedir. Gasp edilen malın menfaati bedelinin ödenmemesi gerektiği ifade edilmiştir.¹³²

Ziyadelerin istihlak (bitirilmesi) ve telef (zarar görmesi) olması durumu: Birincisi; gasp eden kişinin bizzat ziyadeyi yok etmesi veya tüketmesi durumunda gasp eden emanet şartlarına uymadığından dolayı tazmin etmesi gerekir. Örneğin; bir kişi gasp ettiği koyunun yünlerini kırpsa ve bunları satsa mal sahibine bu yünlerin karşılığını bedelini ödemesi gerekir.¹³³ İkincisi; ziyadelerin üçüncü bir şahıs tarafından tüketilmesi durumunda mal sahibi asıl malın ücretini ilk şahıstan istemeye hakkı vardır; fakat

¹²⁸ a.g.e. , s. 160-169.

¹²⁹ a.g.e. , s. 160-161.

¹³⁰ a.g.e. , s. 162.

¹³¹ a.g.e. , s. 168.

¹³² a.g.e. , s. 163.

¹³³ a.g.e. , s. 166.

ziyade olan malın bedelini talep edemez. Örneğin; bir kimse diğer kimse ile ortak olan hayvanını, ortağının izni olmaksızın başkasına binmesi için ödünç verse bu kişi de bu hayvana binerken hamile olan hayvan erken doğum yapsa ve yavru telef olsa, ortak olan kişi hayvanın noksan bedelini isteyebilir ondan ziyade olan yavrunun bedelini ödetemez.¹³⁴

2.2.15. Madde 904

“Bir bahçede mekan-ı ittihâz eden arıların balı bahçe sahibinin olup diğer kimse evvel balı ahz ve istihlâk eylese zâmin olur.”¹³⁵

Açıklama: Bir bahçede kendiliğinden arılar yer edinip orada bal oluşsa, bu bal bahçe sahibine aittir. Bu balı başka birisi alsın veya onu tüketse bedelini ödemesi gerekir.

2.3. GASP VE AKARA BAĞLI BAZI MESELELER

Akarla¹³⁶ gaspta müçtehitler ihtilaf etmiştir. Bu ihtilaf sonucunda iki hüküm meydana gelmiştir. Şimdi bunlar açıklanacaktır:

Birinci hüküm; daman-ı reddir. Yani gasp eğer akarda gerçekleşmişse bunun teslim edilip iade edilmesi gerekir. Alimler bu konuda ittifak etmişlerdir.

İkinci hüküm; daman-ı bedeldir. Şeyhayna göre; bunda gasp cari olmamaktadır. Şöyle örnek vermişlerdir: Bir kimse başka bir kimsenin evine izinsiz olarak girse onda izinsiz olarak kalsa İmam-ı Âzam ve Ebû Yûsuf'a göre evvel kimse evi gasp etmiş sayılmaz. Bunun açıklamasını da şu şekilde ifade etmişlerdir. Örneğin; gasp eden kişi, gasp ettiği eve gasp edenin herhangi bir müdahalesi olmadan o evi sel bassa ve ev zarar görse, şeyhayna göre tazmin etmesi gerekmez.¹³⁷

İmam Muhammed bu konuyla ilgili fikrini şöyle ifade etmiştir: Bir kimsenin akarına el koyması sonucunda o kişinin bedelini ödemesi gerekli olur. Çünkü bir kimsenin başka bir kimsenin hanesine gelip yerleşmesi orada kalması evin bedelini ödemesi durumunu gerektirir. İmam Züfer, İmam Malik, İmam Şâfiî ve İmam Ahmed

¹³⁴ a.g.e. , s. 169.

¹³⁵ a.g.e. , s. 170.

¹³⁶ Akar; gayr-i menkul mal yani taşınmayan mallar anlamına gelmektedir. Bk. Erdoğan, a.g.e. , s. 18.

¹³⁷ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 172-173.

bin Hanbel de İmam Muhammed gibi gasp sebebiyle akara karşılık bedel ödenmesi gerekeceğini söylemişlerdir.¹³⁸

Akar konusuyla ilgili şeyhayn ile İmam Muhammed ve Eimme-i selase arasındaki semere-i ihtilaf şu şekilde ifade edilmiştir. Bu ihtilaf iki konu üzerinde olmuştur:

“Mesele-i ûlâ; bir kimse bir haneyi gasp edip başka birine bey` ve teslim edip bunu ikrâr ettiği halde müşterî bey`in gasbını inkâr etse de evvel kimse mezkûr hane kendisinin edindiğini isbât edemese de şeyhayna göre daman lazım gelmez. Yani evvel kimse mezkûr hanenin kıymetini mağsûb minhe vermek îcâb etmez. Zira evvel kimse mezkûr haneyi tahvîl ve tağyîr etmiş olmayıp itlaf ise bey` ve teslim ile değil belki mâlikin beyne ile ispat-ı müdde`âdan aczinden dolayı hâsıl olmuştur. Görülmezmi ki mağsûb minh müşteriden istirdâd eder. İmam Muhammed ve Şâfiî’ye göre daman lazım gelir.”¹³⁹

“Mesele-i sâniye; zevâid-i mağsûbdur ki Eimme-i Hanefiyye’ye göre zevâid-i mezkûra gayri mazmûn ve İmam Şâfiî’ye göre mazmûndur.”

Akar altı meselede tazmin edilir:

- Gasp edilen akar vakıf olduğunda, bu arazi gasp edenin elindeyken telef olsa bedelinin ödenmesi gerekir. Gasp edenin eliyle olsa da olmasa da bu durumun böyle gerçekleşir.
- Gasp edilen akar yetim malı olduğunda, bu arazi gasp edenin elindeyken telef olsa bedelinin ödenmesi gerekir. Gasp edenin eliyle olsa da olmasa da bu durumun böyle gerçekleşir.
- Gasp edilen akar tadilat yapıldığında.
- Gasp edilen akar satıldığında ve satılan kişiye teslim edildiğinde bedelinin ödenmesi gerekir.
- Emanet bırakılan akar emanet bırakılan kişi tarafından inkar olunduğu zaman bundan sonra o akar zarar görse, bu kişinin eliyle olmasa bile bedelinin ödenmesi gerekir.
- Şahitlerin akarı iddia edenin mülkü olmasına şahitlik etmeleri üzerine hakim, evvel akarı iddia eden için hüküm ettikten sonra şahitlikten

¹³⁸ a.g.e. , s. 174.

¹³⁹ a.g.e. , s. 175.

döndüklerinden dolayı şahitler evvel akarın bedelini ödemeleri gerekir.¹⁴⁰

2.3.1. Madde 905

“Mağsûb, eğer `akar kabîlinden ise gâsıb onu tağyîr ve tenkîs etmeyerek sahibine red etmesi lazımdır. Ve gâsıbın sani`i ve fi`ili ile evvel `akarın kıymetine noksan gelse noksan kıymetini zâmin olur. Mesela bir kimse gasp eylediği bir hanenin bir yerini hedm edip yahut seken sebebiyle harâb olup da kıymeti noksan gelse mikdâr-ı noksanı zâmin olur. Kezalik gâsıbın hane-i mağsûb da yaktığı ateşten hane muteharrik olsa mübeyyen kıymeti zâmin olur.”¹⁴¹

Açıklama: Maddede ifade edildiği üzere bir kimse diğer bir kimsenin akar olan malını gasp ettiğinde taşınabilir malda gerçekleşen hükümler geçerli olur. Yani değiştirmeden veya eksiltmeden geri vermesi gerekir. Örneğin; bir kişi başka birinin evine girip orayı gasp etse o kişi oradan çıkarılarak ev sahibine teslim edilir. Gasp eden kişi akarda kendi eli ve fiiliyle bu akarın kıymetinde bir eksilme meydana getirirse bu eksilmenin bedelini ödemesi etmesi gerekir.¹⁴²

2.3.2. Madde 906

“Mağsûb arz olup da gâsıb onun üzerine ebniye inşa yahut eşcâr gars etse bunları kal`a ile arzı red etmek üzere gâsıba emr olunur. Ve eğer ebniye ya eşcârın kal`i arza muzır ise mağsûb minh onların dahi zabt edebilir. Fakat ebniye ya eşcârın kıymetleri arzın kıymetinden ziyâde olup da sebab-i şer`i ze`amiyle inşa yahut gars olunmuş ise evvel halde ebniye ya eşcârın sahibi arzın kıymetini `itâ ile arzı temellük eder. Mesela bir kimse pederinde mevrûs olan arsa üzerine evvel arsanın kıymetinden ziyade akçe sarfiyle ebniye inşa ettiğinden sonra biri arsaya müstehak çıksa evvel kimse arsanın kıymetini verip arsayı zabt eyler.”¹⁴³

Açıklama: Bir yeri gasp eden kişi gasp ettiği arsaya bina inşa etse veya buraya ağaç dikse bu inşa ettiği binayı ve ağacı sökerek gasp edene bunları teslim etmesi

¹⁴⁰ a.g.e. , s. 175.

¹⁴¹ a.g.e. , s. 178-181.

¹⁴² a.g.e. , s. 178-179.

¹⁴³ a.g.e. , s. 182-191.

gerekir. Örneğin; bir kişi eşinden izin almadan onun arazisine bir bina inşa etti. Daha sonra eşi vefat etti. Ve varisler aralarında bu malı paylaştılar. Bina diğer varisin hissesinde kaldı. Binanın arsa üzerinde kalması arsaya zarar vermeyeceğinden dolayı varis binayı miras olarak kabul etmek isteme hakkına sahip değildir.¹⁴⁴ Fakat gasp edilen arazideki bulunan ağaç ve binanın sökülmesi arsaya zarar veriyorsa yer sahibi bunu zabt edebilir. Bunu yaparken gasp edenin rızasını almaları gerekmez. Çünkü bu dikilen ağaçtan ve inşa edilen evden menfaat bulunduğu gibi sökülmesi halinde zararda bulunacaktır.¹⁴⁵ Eğer dikilen ağaç ve inşa edilen evin kıymeti arsanın kıymetinden daha fazlaysa birinci kişi arsanın kıymetini ödeyerek buraya sahip olur. Arsanın sahibinin rızası bulunmasa bile bu durum gerçekleşir.¹⁴⁶

2.3.3. Madde 907

“Bir kimse âharın arsasını gasp ve zira`at eylese sahibi arsasını istirdâd ettiğinde evvel kimsenin zira`atiyle terettüb eden noksan arzı dahi tazmîn ettirir. Kezalik bir kimse diğeriyle müştereken mutasarrıf olduğu arsayı bilâ izin müstekallen zira`at eylese şerikî arsadan hissesini aldıkdâ evvel kimsenin zira`atiyle terettüb eden noksan arzdan hissesini tazmîn ettirir.”¹⁴⁷

Açıklama: Bir kimse mal sahibinden habersiz onun arazisine bir şey ekirse bu ekin hasat vakti geldiğinde müdahale edemez. Yani ekin benimdir veya ben bundan şu kadar hisse istiyorum deme hakkına sahip değildir.¹⁴⁸ Şöyle bir durum da gerçekleşebilir. Gasp edilen yere gasp eden pamuk ektikten sonra yer sahibi ondaki pamuğu hasat etse ve tekrar yerine başka bir şey ekse yer sahibinin bedel ödemesi gerekmez.¹⁴⁹ Ortak arazi sahiplerinden biri diğerinin haberi olmadan başka birine satsa ve satın alan kişi buraya bir şeyler ekse ortak olan kişi hissesini alır. Ekimden dolayı bir eksilme meydana gelmiş ise bu eksikliği satın alana karşılığını ödetir; fakat ekimden dolayı bir eksiklik meydana gelmemiş ise karşılığını ödemesi gerekmez.¹⁵⁰

¹⁴⁴ a.g.e., s. 183-184.

¹⁴⁵ a.g.e. , s. 188-189.

¹⁴⁶ a.g.e. , s. 190.

¹⁴⁷ a.g.e. , s. 204-209.

¹⁴⁸ a.g.e. , s. 204-205.

¹⁴⁹ a.g.e. , s. 206.

¹⁵⁰ a.g.e. , s. 209-210.

2.3.4. Madde 908

“Bir kimse diğerin tarlasını gasben nadas ettikten sonra sahibi tarlayı aldığında evvel kimse nadası `ameli mukâbilinde ücret mutâlebe edemez.”¹⁵¹

Açıklama: Bir kişi başka bir kişinin haberi ve izni olmadan onun bir şeyler ektiği tarlasındaki üzümünü toplasa bu ürünü topladığı için mal sahibinden herhangi bir şey talep edemez. Boş olan bir araziyi kendisinin olmadığı halde gübrelese, bunu yaptığından dolayı bir ücret talep etme hakkı yoktur.¹⁵²

2.3.5. Madde 909

“Bir kimse süpürmek yahut diğەر nesne-i vaz` ile birinin arsasını işğâl etse koyduğu şey ref` ile arsayı tahliye etmek üzere kendisine cebr olunur.”¹⁵³

Açıklama: Bir kişi başka birinin arsasına veya evine herhangi bir şey koysa sahibinin izni olmadan, mal sahibi bu konulan şeyi çıkarmak için bu kişiyi zorlama hakkına sahiptir.

2.4. GASP EDİLEN MALIN TEKRAR GASP HALİNDEKİ HÜKMÜ

Bir kimse bir malı gasp ettiği zaman gasp eden kişi oluyor, bu kişiden başka biri de malı gasp etse buna gâsıbu'l-gâsıb denir. Mal sahibi ise malını tazmin ettirme konusunda tercihe bırakılır. İster birinci gasp edene bedelini ödetir, isterse de ikinci gasp edene bedelini ödetir.¹⁵⁴

2.4.1. Madde 910

“Gâsıbu'l-gâsıb `aynı gâsıb hükmündedir. Binâen `aleyh mal-ı mağsûbu gâsıbdan şahs-ı âhar gasb ile itlaf edildiği yahut yedinde telef olduğu takdirde mağsûb minh dilerse gâsıb-ı evvele dilerse gâsıb-ı sâniye tazmîn ettirir. Ve dilerse kıymet-i mağsûbun bir miktarını evvele ve diğەر miktarını sâniye tazmîn ettirebilir. Ve gâsıb-ı

¹⁵¹ a.g.e. , s. 211.

¹⁵² a.g.e. , s. 211-212.

¹⁵³ a.g.e. , s. 212.

¹⁵⁴ a.g.e. , s. 215.

evvele tazmîn ettirdiği takdirde o dahi gâsıbı sâniye rücu` eder. Ammâ sâniye tazmîn ettirdiği takdirde sâni evvele rücu` edemez.”¹⁵⁵

Açıklama: Birinci kişinin gasp etmesiyle ikinci kişinin ondan gasp etmesi arasında fark yoktur. İkisi de gasp fiilini işlemişlerdir. Gasp edilen malın tazmini konusunda bu iki kişi arasında fark vardır. Eğer mal sahibi ilk şahıstan tazmin istiyorsa, gasp edilen zaman ve mekandaki kıymetini isteyebilir; fakat ikinci şahıstan tazmin etmesini istiyorsa ikinci şahsın gasp ettiği zamandaki kıymetini isteyebilir. Birinci gasbın zamanındaki değerinin bedelini ödetemez.¹⁵⁶ Örneğin;

“Kezalik bir kimse bin kuruşluk bir kırağı gasp edip yine gâsıbdaki kıymeti iki bin kuruşa çıkarsa da o halde birisi onu katil etse mâlik muhayyer olur. Dilerse gâsıba yevmü gasbdaki kıymeti bulunan bin kuruşu tazmîn ettirir. Bu surette gâsıb dahi katile ikibin kuruş tazmin ettirir. Fakat fazla aldığı bin kuruş kendisine helal olmayacağından tasadduk eder. Dilerse kâtile vakt-i katilde kıymeti bulunan ikibin kuruşu tazmîn ettirir.”¹⁵⁷

Gasp edilen mal ikinci kişi aldığı zaman zarar gördüğü zaman mal sahibi dilediğine bu malın bedelini ödetir.¹⁵⁸ Mal sahibi isterse de bir miktarını birinci kişiye, bir miktarını ikinci kişiye bedelini ödetme hakkına sahip olur. Buradaki miktardan kasıt tam belirtilmemiş olmasına karşın malın yarısı, üçte biri veya dörtte biri anlamına gelir.¹⁵⁹

2.4.2. Madde 911

“Gâsıbu’l-gâsıb mal-ı mağsûbu gâsıb-ı evvele red ettiğinde yalnız kendisi, mağsûb minhe red ettiğinde ikisi dahi berî olur.”¹⁶⁰

Açıklama: Gasp edilen malı ikinci gasp eden kişi, birinci gasp eden kişiye teslim ederse, ikinci kişi fiilini feshetmiş olur. Mal sahibi artık malını birinci gasp eden kişiye bedelini ödetmesi gerekir.¹⁶¹ Maddenin devamı üzerine geçen kısımda eğer ikinci gasp eden kişi gasp edilen malı, mal sahibine verirse gasp eden iki kişi de bu durumdan artık kurtulmuş olur.¹⁶²

¹⁵⁵ a.g.e. , s. 215-222.

¹⁵⁶ a.g.e. , s. 215-216.

¹⁵⁷ a.g.e. , s. 216.

¹⁵⁸ a.g.e. , s. 217.

¹⁵⁹ a.g.e. , s. 222.

¹⁶⁰ a.g.e. , s. 229-233.

¹⁶¹ a.g.e. , s. 229.

¹⁶² a.g.e. , s. 233.

3. İTLAF İLE İLGİLİ KONULAR

İtlaf (zarar verme veya yok etme) beyanında olup dört bölüm içermektedir.

3.1. İTLAF KAVRAMI

3.1.1. Kelime Anlamı

İtlaf; te-le-fe kökünden gelir. Yok etme, zarar vermek, hasar vermek, yıpratmak, harcamak, israf etmek anlamlarına gelir.¹⁶³

3.1.2. Terim Anlamı

İtlaf; bir şeyi insan fiili ile tamamen ya da bir kısmını kullanılmaz hale getirmek anlamına gelir.¹⁶⁴

İtlaf iki şekilde olur. Birincisi; mübâşeret (doğrudan) itlafıdır. Bir kişinin bir şeye bilerek zarar verilmesiyle olur. İkincisi, tesebbüben (dolaylı) itlafıdır. Bir kişinin malına zarar verilmesine sebep olmaya denir.

3.2. İTLAFIN ÇEŞİTLERİ

3.2.1. Doğrudan (Mübâşeret) İtlaf

Bir kimsenin malının doğrudan zarar verilmesi demektir. Bu konuyla ilgili maddeler aşağıda ifade edilmiştir.

3.2.1.1. Madde 912

“Bir kimsenin diğerinin gerek kendisinde ve gerek emini yedinde olan malını gerek kasden ve gerek min gayr-i kasd etse zâmin olur. Ammâ gâsıb yedindeki mal-ı mağsûbu âhar kimse itlaf etse mağsûb minh muhayyerdir. Dilerse gâsıba tazmîn ettirip o dahi metlefe rücu` eder. Ve dilerse metlefe tazmîn ettirip metlefe bu surette gâsıba rücu` edemez.”¹⁶⁵

¹⁶³ Serdar MUTÇALI, “Arapça – Türkçe Sözlük”, İstanbul: Dağarcık Yayın Eğitim Reklam ve Matbaacılık, 2013, s. 120.

¹⁶⁴ Erdoğan, a.g.e. , s. 275.

¹⁶⁵ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 234-248.

Açıklama: Bir kimsenin başkasının malını olduğunu bilerek veya kendi malı olduğunu zannederek izinsiz olarak bir malın tamamını veya bir kısmını kasıtlı olarak ya da kasıtsız olarak zarar verse bedelini ödemesi gerekir. Bu zarar vermenin izinsiz olması gerekir; çünkü izinli olursa bedelinin ödenmesi gerekmez.¹⁶⁶

Bir mal gasp edildikten sonra başka birinin elinde zarar görürse, mal sahibi ister birinci gasp edene isterse de ikinci gasp edene bedelini ödetir. Eğer birinci kişi bedelini öderse, gasp günündeki kıymetini ve mislinin bedelini öder. Eğer ikinci kişi bedelini öderse, itlaf ettiği gündeki kıymetini ve mislini verir.¹⁶⁷

3.2.1.2. Madde 913

“ Birinin ayağı kayıp da düşerek âharın malını itlaf etse zâmin olur.”¹⁶⁸

Açıklama: Bir kişi başkasının malını kayıp düşerek zarar verse o malın bedelini ödemesi gerekir. Örneğin; bir kişi bakkala girdiğinde ayağı kayıp bal fıçısını devirse ve içindeki bal yere dökülüp zayi olsa o kimse o dökülen malın bedelini ödemesi gerekir.¹⁶⁹

3.2.1.3. Madde 914

“Bir kimse kendi malı zannıyla diğerin malını itlaf etse zâmin olur.”¹⁷⁰

Açıklama: Mesela bir kişi birinin koyununu kendi malı zannederek kesip pişirip yese, daha sonra onun bedelini ödemesi gerekir.¹⁷¹

3.2.1.4. Madde 915

“Bir kimse, diğerin elbisesini çekipte yırtsa tamamen kıymetini zâmin olur. Ammâ elbiseye teşebbüs edipte sahibi çekmekle yırtsa nisf kıymetini zâmin olur. Kezalik bir kimse diğerin eteği üzerine oturup da sahibi silmeyerek kalmakla elbisesi yırtılsa elbisenin nisfi kıymetini zâmin olur.”¹⁷²

¹⁶⁶ a.g.e. , s. 234-235.

¹⁶⁷ a.g.e. , s. 247-248.

¹⁶⁸ a.g.e. , s. 248.

¹⁶⁹ a. yer

¹⁷⁰ a. yer

¹⁷¹ a.g.e. , s. 248-249.

¹⁷² a.g.e. , s. 249-250.

Açıklama: Bir kimse başka birinin elbisesini yırttığında o elbisenin tamamının bedelini ödetir. Bir kişi elbisenin sahibiyle birlikte karşılıklı elbiseyi çektğinde, elbise yırtılsa yarı yarıya bedelini ödemesi gerekir.¹⁷³

3.2.1.5. Madde 916

“Bir sabî diğerin malı itlaf etse kendi malından daman lazım gelir. Malı yok ise hal-i yesrîne intizâr olunur. Velisine tazmîn ettirilmez.”¹⁷⁴

Açıklama: Bir çocuk gerek temyiz çağında olsun veya olmasın birinin malına zarar verse veya noksanlaştırsa kendi malından bedelini ödemesi gereklidir. Örneğin; bir çocuk birinin elbisesinin üzerine bevl edip o elbiseyi pisletse kendi malından bedelini ödemesi gereklidir. Eğer bu çocuğun malı yoksa borcunu ödeyecek konuma gelinceye kadar beklenir. Velisine veya ona bakan kişiye bedelini ödemesi istenilemez; çünkü hiç kimse başkasının borcunu ödemeye zorlanamaz.¹⁷⁵

3.2.1.6. Madde 917

“Bir kimse diğerin malına kıymetçe bir güne noksan götürse noksan kıymetini zâmin olur.”¹⁷⁶

Açıklama: Bir kişi ister çocuk olsun, ister akıl baliğ olsun bir kişinin malının kıymetinin noksasını geri götürüp teslim ederse noksan olan bedeli ödemesi gerekir. Örneğin; bir kimse başka birinin arsasını kazarak o arsanın değerinin düşmesine sebep olursa o eksikliğin bedelini ödemesi gerekir. Fakat o arsada herhangi bir eksiklik meydana getirmemişse bedelini ödemesi gerekmez.¹⁷⁷

3.2.1.7. Madde 918

“Bir kimse diğerin hane ve dükkan misillî `akarını bi gayr-i hak hedm etse sahibi muhayyerdir. Dilerse enkâzını hedm eden kimseye terk ederek mebniyyen kıymetini tazmîn ettirir. Ve dilerse evvel `akarın mebniyyen kıymetinden enkâzının kıymetini

¹⁷³ a. yer

¹⁷⁴ a.g.e. , s. 250-251.

¹⁷⁵ a.g.e. , s. 251.

¹⁷⁶ a.g.e. , s. 252.

¹⁷⁷ a. yer

tenzîl ve kıymeti bâkiyeyi tazmîn ile beraber enkâzını dahi alıkor. Fakat gâsıb onu ke'l-evvel bina ediverse damandan berî olur.”¹⁷⁸

Açıklama: Bir kimse başka birinin gayrimenkulünü haksız yere yıksa yer sahibi tercihine bırakılır. İsterse enkazı yıkan kişiye vererek kıymetinin bedelini ödetir. O kişi ölmüş ise varislerine bedelini ödetir. Gayrimenkulün sahibi isterse yıkılan gayrimenkulün kıymetinden enkazın kıymetini düşerek kalan kısmı ödetir; fakat gayrimenkulü yıkan kişi enkazı yok etmiş ise kıymetini ödemesi gerekir.¹⁷⁹ Yıkan kişi kendi rızasıyla gayrimenkulü ilk halindeki gibi inşa etse veya daha güzelini yapsa, bunu inşa ederek yıkılan binanın enkazını kullansa veya başka yeni malzemeler de kullansa bedelini ödemesi gerekmez. Eğer bu gayrimenkulü kötü inşa ederse bunu yapsa bile bedelini ödemesi gerekmektedir.¹⁸⁰

3.2.1.8. Madde 919

“Bir mahallede harîk vuku` bulmakla bir kimse bir haneye sahibinin izni olmaksızın yıkılda orada harîk-i munkatı` oldukda eğer emr veli'l-emr yıkmış ise daman lazım gelmez. Ve eğer hudbehud yıkmış ise zâmin olur.”¹⁸¹

Açıklama: Bir mahallede yangın çıksa, bir kişi de ev sahibinden izin almadan yangını söndürmek için orayı yıksa, bu yıkımı eğer oranın yöneticisinden izin alarak yapmışsa bedelini ödemesi gerekmez. Zira burada ammenin faydası düşünülerek daha büyük zararları önlemek amacıyla bir yıkım yapılmaktadır.¹⁸² Örneğin; bir itfaiyeci yangını söndürmek amacıyla başka birinin evinin üzerine çıksa evin bir kısmı veya tamamı yıkılsa bunun bedelini ödemesi gerekmez. Burada yangın önlenmeye ve daha çok insanın zarar görülmesi engellenmeye çalışıldığından dolayı bir suç teşkil etmemektedir.¹⁸³ Eğer ev sahibinin izni olmaksızın veya oranın yöneticisinin izni olmaksızın bu fiil gerçekleştirilirse kıymetinin bedelini ödemesi gerekir.¹⁸⁴

¹⁷⁸ a.g.e. , s. 258-259.

¹⁷⁹ a.g.e. , s. 258.

¹⁸⁰ a.g.e. , s. 259.

¹⁸¹ a.g.e. , s. 261.

¹⁸² a. yer

¹⁸³ a.g.e. , s. 262.

¹⁸⁴ a.g.e. , s. 261.

3.2.1.9. Madde 920

“Bir kimse âharın bahçesindeki eşcârı bi gayri hak kat` ettiğinde sahibi muhayyerdur. Dilerse evvel eşcârın kâimen kıymetlerini ahz ile eşcâr-ı maktu`ayı katı`a terk eder ve dilerse kâimen kıymetlerinden maktu`a kıymetlerini bi'l-tenzîl bâki meblağ ile beraber eşcâr-ı maktu`ayı dahi alıkor. Mesela eşcâr kâim olarak bahçenin kıymeti onbin ve bila eşcâr kıymeti beşbin ve eşcâr-ı maktu`anın kıymeti ikibin kuruş olsa sahibi muhayyerdur. Dilerse eşcâr-ı maktu`ayı katı`a terk ile beşbin kuruş alır ve dilerse üçbin kuruşla beraber eşcâr-ı maktu`ayı dahi alıkor.”¹⁸⁵

Açıklama: Bir kişi başka birinin bahçesindeki haksız yere ağacını kesse veya ağacın dallarını kesse ağacın sahibi tercihine bırakılır. Yani isterse kesilen ağacı kesen kişiye bırakarak ağacın kıymetini ödetir, isterse dekilen ağacı alır ve ağacın geri kalan kıymetini bedelini ödetme hakkına sahiptir.¹⁸⁶

3.2.1.10. Madde 921

“Bir kimse mazlûm olmakla âhara zulm etmeğe salâhiyeti olamaz. Mesela biri diğerin malını itlaf etmekle o dahi bi'l-mukâbele onun malını itlaf etse ikisi dahi zâmin olduğu gibi bir kabileden biri diğerkabileden bir şahsın malını itlaf etmekle o dahi evvelini kabileden diğerkabileden birinin malını itlaf eylese her biri telef ettiği malı zâmin olur. Nitekim bir kimse aldanıp da âhardan bir kalb akçe alsa onu başkasına sürmeğe salâhiyeti olamaz.”¹⁸⁷

Açıklama: Bir kimse bir olaydan dolayı mazlum durumuna düşse başkasına zulmetme hakkına sahip değildir. Zira zulmetmek haramdır. Örneğin; mazlum birinin başkasına zulmetmesi, gasba uğrayan birinin başkasını gasp etmesi veya hırsızlığa uğrayan birinin başka birinin malını çalması meşru değildir. Örneğin; bir kişi başkasının malına zarar verse, o kişi de gidip onun malına zarar verse ikiside birbirinin malının bedelini ödemesi gerekir. Zira ikiside suç işlemiş olur.¹⁸⁸

¹⁸⁵ a.g.e. , s. 263-264.

¹⁸⁶ a.g.e. , s. 263.

¹⁸⁷ a.g.e. , s. 266-267.

¹⁸⁸ a.g.e. , s. 266.

3.2.2. Dolaylı Olarak (Tesebbüben) İtlaf

Tesebbüben itlaf ile ilgilidir. Bir kimsenin malının zarar görmesine dolaylı olarak sebep olmak demektir. Bu konuyla ilgili maddeler aşağıda ifade edilmiştir.

3.2.2.1. Madde 922

“Bir kimse tesebbüben birinin malını itlaf yahut kıymetini tankîs etse yani kendisinin fi`ili bir malın telefne yahut noksan kıymetine sebep müfdî olsa zâmin olur. Mesela biri diğer kimsenin esvâbına sarılıbda mücâdele ederken evvel kimsenin üzerinden bir şey düşüp telef olsa yahut sakatlınsa sarılan kimse zâmin olur. Ve keza bir kimse diğerin tarla ve bahçesinin suyunu bi gayri hak sed edibde mezru`at ve mağrûsat kuruyup telef olsa suyu taşıyıpta diğerin tarlasını su basarak mezru`atı telef olsa evvel kimse zâmin olur. Kezalik bir kimse diğerinin ahırının kapısını açıpta içindeki hayvan firar ile zay`i olsa yahut kafesin kapısını açıpta kuş uça zâmin olur.”¹⁸⁹

Açıklama: Bir kimse bir kişinin malının zarar görmesine veya değerinin azalmasına dolaylı olarak da sebep olsa o malın bedelini ödemesi gerekir. Yani mala zarar verme durumunda malın bedelini, malı noksanlaştırdığında bunun bedelini ödemesi gerekmektedir.¹⁹⁰

3.2.2.2. Madde 923

“Birinin hayvanı bir kimseden ürküpte firar ile zay`i olsa daman lazım gelmez. Ammâ evvel kimse hayvanı kasden ürkütmüş ise zâmin olur. Ve keza bir sayyâd ava tefennün atıpta sesinden diğer hayvanı ürkerek firar ederken düşüp telef yahut ayağı sakat olsa zâmin olmaz. Ammâ hayvanı ürkütmek kastıyla tefennün etmemiş ise zâmin olur.”¹⁹¹

Açıklama: Bir kimse zarar vermeye dolaylı yolla sebep olursa bedelini ödemesi gereklidir; fakat bunu kasıtlı olarak yapmazsa bedelini ödemesi gerekmez. Kasıtlı olarak yaparsa bedelini ödemesi gerekir. Örneğin; bir kişi ürkütmek kastı olmadan başka birinin hayvanını kaçırsa ve bu hayvan zarar görse tazmin gerekmez. Kasıtlı olarak

¹⁸⁹ a.g.e. , s. 267-271.

¹⁹⁰ a.g.e. , s. 267.

¹⁹¹ a.g.e. , s. 273-274.

bunu yaparsa bedelini ödemesi gerekir.¹⁹² Zarar veren kişi bu fiili doğrudan olarak yaparsa kasıtlı olsun veya olmasın zarar verdiği malın bedelini ödemesi gerekir.¹⁹³

3.2.2.3. Madde 924

“Tesebbüben ber veche bilâ mûceb daman olmasında te`addî şarttır. Yani mütesebbibin bir zararı zâmin olması evvel zararda müfdî olan fi`ili haksız olarak işlemiş olmasıyla meşrûttur. Mesela bir kimse bilâ izin veli`l-emr tarîk-i `ammede bir kuyu kazıpta oraya diğèrinin hayvanı düşerek telef olsa zâmin olur. Ammâ kendi mülkünde kazmış olduğu kuyuya diğèrin hayvanı düşerek telef olsa zâmin olmaz.”¹⁹⁴

Açıklama: Bir kişi dolaylı olarak zarar vermeye sebep olduğunda bunu kasıtlı olarak yapması, bu fiilin hukuka aykırı olması gerekir. Bu şartlar gerçekleştiği takdirde bedelini ödemesi gereklidir. Örneğin; bir kişi herkesin kullandığı yola, oranın devlet büyüğünden izin almadan bir kuyu kazıp, buraya da başka birinin hayvanı düşüp zarar görse veya yok olsa hayvanın bedelini ödemesi gereklidir. Hem kuyuyu kendisinin olmayan bir yere kazmış hem de izin almadan bunu yapmıştır. Bu yaptığı hukuka aykırı olduğu için verdiği zararı ödemesi gerekmektedir. Bir kişi kendi arsasında kuyu kazsa, başka birinin hayvanı buraya gelip bu kuyuya düşse hayvanın bedelini ödemesi gerekmez; çünkü herkes kendi mülkünde istediği tasarrufta bulunabilir.¹⁹⁵

3.2.2.4. Madde 925

“Biri bir şeyin telefine sebep olan bir iş işlemiş olduğu halde araya bir fi`ili ihtiyâri haylûlet eylese yani başka bir kimse evvel şeyi mübâşeretden itlaf etse evvel fi`il-ihtiyâri sahibi olan fa`il mübâşir zâmin olur.”¹⁹⁶

Açıklama: Bir kişi dolaylı olarak bir malın zarar görmesine sebep olan bir iş yapsa, başka biri de bu mala gelip doğrudan zarar verse, doğrudan zarar veren kimsenin ödemesi gerekir. Örneğin; bir kişi herkesin kullandığı yola hakkı olmadığı halde bir

¹⁹² a.g.e. , s. 273.

¹⁹³ a.g.e. , s. 274.

¹⁹⁴ a.g.e. , s. 275.

¹⁹⁵ a.g.e. , s. 275.

¹⁹⁶ a.g.e. , s. 277-278.

kuyu kazsa, başka biri de bu kuyuya bir hayvanı atıp zarar verse, hayvanı kuyuya atan kişi için bedel ödeme gerekli olur.¹⁹⁷

3.3. UMUMA AİT YOLLA İLGİLİ MESELELER

Herkesin kullanımına ait olan yolda gerçekleşen olaylarla ilgili meseleleri içermektedir.

3.3.1. Madde 926

“Herkesin tarîk-i `ammede hakk-ı murûru vardır. Fakat bir şartı’s-selâmedir. Yani mümkünü’l-teharruz olan hâlette başkasına zarar vermemek şartıyla mukayyittir. Binâen `aleyh tarîk-i `ammede bir hammâlın arkasındaki yükü düşüpte birinin malını telef etse hammâl zâmin olur. Nitekim demirci, dükkanında demir döğerken kıvılcım sıçrayıpta tarîk-i `ammede murûr eden bir kimsenin elbisesini ihrâk eylese demirci zâmin olur.”¹⁹⁸

Açıklama: Her kişinin umumun kullandığı yolda hakkı vardır. Yani bu mahallede yaşayan kişi olsa da başka mahallede yaşayan kişi de olsa bu yolu kullanmaya hakkı vardır. Kimse bunu engelleyemez. Bu yolu kullanmanın şartı başkasına zarar vermemektir.¹⁹⁹ Örneğin; bir demirci dükkanında demir döğerken yoldan geçen birinin üzerine kıvılcımı gelse ve bu kişinin elbisesi yanarak zarar görse, demirci bu kişinin elbisesini tazmin etmesi gerekir.²⁰⁰

3.3.2. Madde 927

“İzn-i veli’l-emr olmadıkça kimse tarîk-i `ammede bey`i ve şîrâ için oturamaz. Ve bilâ izin bir şey vaz` ve ihdâs edemez. Ve eder ise ondan tevellüd eden zararı zâmin olur. Binâen `aleyh bir kimse tarîki `amme üzerine kereste yahut taş yığıpta üzerine diğerin hayvanı basıp sürçerek telef olsa evvel kimse zâmin olur. Kezalik bir kimse

¹⁹⁷ a. yer

¹⁹⁸ a.g.e. , s. 282-286.

¹⁹⁹ a.g.e. , s. 282-283.

²⁰⁰ a.g.e. , s. 286.

tarîki `ammeye yağ gibi bir kayğan nesne döküp de diğerin hayvanı kayıp telef olsa evvel kimse zâmin olur.”²⁰¹

Açıklama: Bir kişi beldenin yöneticisinin izni olmadan herkesin kullandığı yolda alım ve satım yapmak için oturma hakkına sahip değildir. O yol herkesin kullanması yani gidip gelmesi için yapılmıştır. Başkasının alış veriş yapması için yapılmamıştır. Bir kimse bu yolda alış veriş için oturduğundan dolayı bir şey zarar görse, bu oturan kişinin bu şeyin bedelini ödemesi gerekir.²⁰²

Bir kişi kullanılan yola bir şeyi koyamaz. Bunu buraya koyarsa, ondan doğan zararın bedelini ödemesi gerekir.²⁰³ Örneğin; bir kişi herkesin kullandığı yola yağ dökse ve bu yağı döktüğünden dolayı başka bir kişinin hayvanı kayıp zarar görse, bu yağı döken kimse hayvanın karşılığı olan bedeli ödemesi gerekir.²⁰⁴

3.3.3. Madde 928

“Birinin duvarı yıkılıp da diğer bir zarar îrâs etse daman lazım gelmez. Fakat evvelce evvel duvar mâil inhidâm olupta ona diğer kimse duvar yeni hedm et diye tekaddüm tenbîh edip de duvarı hedm edecek kadar vakit geçmiş ise evvel halde daman lazım gelir. Şu kadar ki evvel kimse hakkı tekaddüm ve tenbîh ashâbından olmak şarttır. Şöyleki evvel duvar eğer komşunun hanesi üzerine yıkılmış ise tekaddüm eden kimse evvel hanenin sükkanından olmalıdır. Hariçten birinin tekaddüm ve tenbîhe müfîd olmaz. Ve eğer tarîk-i hâssa üzerine yıkılmış ise tekaddüm eden kimse evvel tarîkde hakk-ı murûru olan kimseden olmak lazımdır. Ve eğer tarîk-i `amme üzerine yıkılmış ise her kim olur ise olsun tekaddüme hakkı vardır.”²⁰⁵

Açıklama: Bir kişinin duvarı herkesin kullandığı yola veya özel bir kişiye ait yola veya birinin mülküne doğru yıkılsa ve başkasına bir zarar gelse bedelini ödemesi gerekmez. Bu kişi bu olayda doğrudan veya dolaylı olarak hukuka aykırı bir şey yapmadığı için gerekli değildir.²⁰⁶ Zira duvar sahibi kişi bu duvarın yıkılmaya meyilli olduğunu, diğer bir kişi bu duvarı yık diye tenbih etse ve bu kişi de duvarı yıkacak kadar zaman geçse; fakat bu kişi duvarı yıkmadığı takdirde suçlu olarak kabul edilir. Bu

²⁰¹ a.g.e. , s. 287-294.

²⁰² a.g.e. , s. 287.

²⁰³ a.g.e. , s. 287-291.

²⁰⁴ a.g.e. , s. 294.

²⁰⁵ a.g.e. , s. 298-312.

²⁰⁶ a.g.e. , s. 298.

takdirde başkasına zarar verdiğinde bedelini ödemesi gerekli olur.²⁰⁷ Burada o kişiye uyarı söz konusudur; fakat bu kişi bu uyarıyı dikkate almamıştır.

Duvarın sahibi olan kişiye bedelini ödemesi gerekli olması için bu uyarıyı yani tenbihi yapan kişiye duvarın yıkılmasıyla zarar gelmesi gerekir. Eğer tenbih eden kişiyle zarar gören kişi aynıysa bedelini ödemesi gerekir.²⁰⁸ Bu duvar eğer özel bir yol üzerine yıkılmış ise, öncelik olarak söyleyen kimsenin bu yolu kullanma hakkına sahip olması gerekir. Eğer duvar herkesin kullandığı yol üzerine yıkıldığında ise ister müslüman ister gayrimüslim olsun öncelik hakkına sahiptir.²⁰⁹

3.4. HAYVANLARIN VERDİĞİ ZARAR İLE İLGİLİ MESELELER

Bu kısımda hayvanın zarar vermesiyle (telef) ilgili durumları ifade etmektedir. Bu konuyla ilgili durumlar *Mecellede* zikredilmemektedir. Bu kısımdaki durumlar üç kaidede işlenir. Birincisi; dolaylı olarak hukuka aykırı ise bedelini ödemesi gereklidir. İkincisi; doğrudan hukuka aykırı olmasa da bedelini ödemesi gereklidir. Üçüncüsü; herkesin kullandığı yolda herkesin düzgün bir şekilde gitme hakkına sahip olması.²¹⁰

3.4.1. Madde 929

“Bir hayvanın kendiliğinden olarak ettiği zararı sahibi zâmin olmaz. Fakat bir hayvan bir kimsenin malını istihlâk ederken evvel hayvanın sahibi görüp de men` etmez ise zâmin olur. Ve bir de sevr-i natûh ya`ni süskün öküz ve kelb-i akûr ya`ni dalaycı kelb gibi zararı müte`ayyin bir hayvanı olup da sahibine mahallesi ya karyesi ahâlisinden biri hayvanını zabt et diye tekaddüm etmişken sahibi salıverip de bir kimsenin hayvanını ya diğer malını telef etse sahibi zâmin olur.”²¹¹

Açıklama: Bir kişinin hayvanı kendiliğinden sahibinin etkisi olmadan bir zarar verdiğinde bedelini ödemesi gerekli olmaz. Bu olay gerek gece gerek gündüz olsun fark

²⁰⁷ a.g.e. , s. 298-301.

²⁰⁸ a.g.e. , s. 310.

²⁰⁹ a.g.e. , s. 311-312.

²¹⁰ a.g.e. , s. 313-314.

²¹¹ a.g.e. , s. 314-319.

etmemektedir.²¹² Fakat bir kişi bir hayvanı birinin malına zarar verirken görürüp bu hayvanı durdurmazsa zararın bedelini ödemesi gerekir.²¹³

3.4.2. Madde 930

“Bir kimse gerek râkib olsun ve gerek olmasın kendi mülkünde iken hayvanı ön ayağı yahut başı veya kuyruğu ile çarparak ve yahut arka ayağıyla teperek âhar kimseye zarar etse sahibi zâmin olmaz.”²¹⁴

Açıklama: Kendi mülkünde iken bir kimse hayvana binmiş olsun veya olmasın bu hayvandan başka birine çarparak veya teperek zarar verse, zarar bedelini ödemesi gerekmez. Çünkü doğrudan bu duruma sebep olmamıştır. Dolaylı olarak sebep olsa bile hukuka aykırı bir durum olmadığından dolayı zararını ödemesi gerekmez.²¹⁵

3.4.3. Madde 931

“Bir kimse diğerin mülküne hayvanını idhâl ettiğinde sahibinin izniyle idhâl etmiş ise kendi mülkünde bulunmuş gibi `add olunarak madde-i ânife de beyan olunan suretlerde hayvanının cinayetini zâmin olmaz. Ve eğer sahibinin izni olmaksızın idhâl etmiş ise gerek râkib olsun ve gerek kâid yani yedici ya sâik ya`ni sürücü olsun ve gerek hayvanın yanında bulunmasın her halde evvel hayvanın ettiği zararı ve ziyânı zâmin olur. Ammâ hayvan boşanıp da kendiliğinden olarak birinin mülküne duhûl ile bir zarar etse sahibi zâmin olmaz.”²¹⁶

Açıklama: Bir kişi başka birinin mülküne izinli olarak hayvanını girdirse; kendi mülkündeymiş gibi muamele edilir. Yani mal sahibinin hayvanına ısırma, çarpmak gibi durumlarla zarar verse de zararının bedelini ödemesi gerekmez. Hayvanının yaptığı zararlara sebep olsa bile, o mülke izinli olarak girdiği için hukuka aykırı bir durum söz konusu değildir. Bir kişi bu mülke izinsiz olarak girerse, hayvanın yaptığı zararları ödemesi gerekir. Hayvan kendi ipini çözüp boşalsa, birinin mülküne girip bir zarar verse bunun karşılığını ödemesi gerekmez; çünkü hayvanın sahibinin bir etkisi yoktur.

²¹² a.g.e. , s. 314.

²¹³ a.g.e. , s. 319.

²¹⁴ a.g.e. , s. 320.

²¹⁵ a.g.e. , s. 320-321.

²¹⁶ a.g.e. , s. 321-322.

Bu zarar verme olayı birinin mülkünde veya herkesin kullandığı yolda da olsa bu durum değişmez.²¹⁷

3.4.4. Madde 932

“Herkesin tarîk-i `âmmede hayvan ile dahi murûra hakkı vardır. Binâen `aleyh bir kimse tarîk-i `âmmede hayvanına râkib olup giderken mümkünü'l-teharriz olmayan zarar ve ziyan zâmin olmaz. Mesela hayvanın ayağından toz ve çamur sıçrayıp da diğerin elbisesini lekedâr eylese yahut arka ayağıyla depip veya kuyruğuyla çarpıp da bir zarar etse daman lazım gelmez. Ammâ müsâdemesinde ya ön ayağıyla yahut başıyla çarpmasından vuku`a gelen zarar ve ziyânı râkib olan kimse zâmin olur.”²¹⁸

Açıklama: Umuma ait olan yolda herkesin hayvanıyla gitme hakkı vardır. O yolu kullanabilir. Mesela; hayvanla bu yolda ilerlerken kendiliğinden hayvanın ayağından birinin elbisesine toz gelse veya çamur sıçrasa, arka ayağıyla tepip zarar verse, bu zararın bedelinin ödenmesi gerekmez. Burada herhangi bir kasıt söz konusu değildir. Yürürken bu durumlar da ortaya çıkabilir. Hayvan vücuduyla bir şeye çarparak zarar verse, bu durumda zararın bedelini ödemesi gereklidir. Umuma ait yolda hayvan sahipleriyle ilgili şu durumlar gerçekleşirse, verilen zarar sonucunda bir bedelin ödenmesi gereklidir: Hayvanın, kendi vücuduyla çarpmasıyla, ön ayağıyla çarpmasıyla, arka ayağıyla çarpmasıyla, başıyla çarpmasıyla, hayvanın ayağından büyük taş sıçramasından dolayı, ön veya arka ayağıyla çiğnemesinden dolayı ortaya çıkan zararların bedelini ödemesi gerekir.²¹⁹

3.4.5. Madde 933

“Tarîk-i `âmmede kâid ve sâik dahi râkib gibidir. Yani onlar dahi ancak râkibin zâmin olduğu zararı zâmin olurlar.”²²⁰

Açıklama: Umuma ait yolda bir hayvanın önünden tutup giden kişi veya arkasından süren kişi o hayvana binen kişi gibidir. Yani hayvanın zarar vermesi halinde, verilen zararın bedelini ödemesi gerekir. Örneğin; bir kimse dükkanının önüne küpünü

²¹⁷ a.g.e. , s. 321-323.

²¹⁸ a.g.e. , s. 323-324.

²¹⁹ a.g.e. , s. 323-325.

²²⁰ a. yer

koysa; bir kimse de çalı yüklü hayvanını buradan geçirirken hayvan küpe çarpıp onu ziyan etse kúpün bedelini ödemesi gerekir.²²¹

3.4.6. Madde 934

“Bir kimsenin tarîk-i `ammede hayvanını durdurmaya yahut bağlamaya hakkı yoktur. Binâen `aleyh bir kimse tarîk-i `ammede hayvanını durdursa yahut bağlasa gerek ön veya arka ayağıyla depse ve gerek sâir suretle zarar etsin evvel kimse her halde evvel hayvanın cinâyeti zâmin olur. Ammâ at pazarı ve barkirlerinin durduğu mahaller gibi hayvan durmaya `idad ta`yin olunmuş olan yerler müstesnâdır.”²²²

Açıklama: Bir kişinin umuma ait yolda hayvanını bağlamaya veya durdurmaya hakkı yoktur; çünkü diğer insanların hakkını zabt ederek kural ihlali yapmış olur. O yolu herkes rahatça kullanma hakkına sahiptir. Örneğin; umuma ait yolda bu hayvan ön veya arka ayağıyla bir hayvanı depip ona zarar verse, hayvanın sahibi bu zararın bedelini ödemesi gerekir. Hayvan sahibi herkesin kullandığı bir yere hayvanını durdurduğunda, hukuka aykırı bir fiil işlemiş olur. Mesela; hayvanların bağlanmasına izin verilen yerlerde durduğunda bir şeye zarar verse; zararı ödemesi gerekmez; çünkü bazı yerler bunun için tesis edilmiştir.²²³

3.4.7. Madde 935

“Bir kimse hayvanını başıboş tarîk-i `amme salıverse evvel hayvanın ettiği zararı zâmin olur.”²²⁴

Açıklama: Hayvan sahibi olan bir kimse umuma ait bir yola hayvanını başıboş bıraksa ve bu hayvanda etrafına zarar verise, bu verdiği zararların ödenmesi gerekir. Örneğin; başıboş bırakılan hayvan birinin ekinine girip zarar verirse, zararın bedeli ödenmesi gerekir.²²⁵

²²¹ a.g.e. , s. 326.

²²² a.g.e. , s. 327-328.

²²³ a. yer

²²⁴ a.g.e. , s. 328-329.

²²⁵ a.g.e. , s. 329.

3.4.8. Madde 936

“Bir kimsenin râkib olduğu hayvan ön yahut arka ayağıyla kendi mülkünde ve gerek sâir mahallede bir şeyin üzerine basıp telef etse râkib olan kimse evvel şeyin mübâşeretten itlaf etmiş `add olunarak her halde zâmin olur.”²²⁶

Açıklama: Bir kişinin hayvanı o üzerindeyken olsa o üzerindeyken olmasa da bir şeye ön veya arka ayağıyla basarak zarar verse ya da o şeyi ısırıp yok etse, hayvanın sahibi bu zararın bedelini ödemesi gerekir. Çünkü doğrudan bu olaya sebep olmasa bile bu olay gerçekleşmiştir.²²⁷

3.4.9. Madde 937

“At kem olmayıp da râkibi başını zapt edemeyerek bir zarar etse daman lazım gelmez.”²²⁸

Açıklama: Bu maddede atı tutmaya yarayacak olan şey, yani onun zararını engelleyecek şey bulunmadığından dolayı hayvana binen kişi onun hareket etmesinde etkili olmadığı için herhangi bir zarar verdiğinde zararın bedelini ödemesi gerekmez. Ata binen kişi sarhoş olsa bile zararı ödemesi gerekmez.²²⁹

3.4.10. Madde 938

“Bir kimse kendi mülkünde hayvanını bağlamış olduğu halde diğer biri gelip bila izin oraya hayvanı bağladığı surette sahib-i mülkün hayvanı onu depip telef etse daman lazım gelmez. Ve eğer evvel hayvan sahib-i mülkün hayvanını telef etse sahibi zâmin olur.”²³⁰

Açıklama: Bir kişi kendi sahibi olduğu yerinde hayvanını bağladığı zaman, başka bir kişi buraya mal sahibinin izni olmadan hayvanını getirip bağlasa ve yer sahibinin hayvanı o hayvana zarar verse, yer sahibinin zararı ödemesi gerekmez. Zira mal sahibinin bu hayvanın zarar görmesinde doğrudan bir etkisi yoktur. Yer sahibinin

²²⁶ a.g.e. , s. 330.

²²⁷ a.g.e. , s. 330-331.

²²⁸ a.g.e. , s. 331.

²²⁹ a.g.e. , s. 330.

²³⁰ a.g.e. , s. 332.

hayvanına zarar verilirse, zarar bedelinin ödenmesi gerekir; çünkü hayvan sahibi dolaylı olarak hukuka aykırı bir fiil işlemiş durumundadır.²³¹

3.4.11. Madde 939

“Bir mahalede hayvan bağlamaya hakkı olan iki kimse hayvanlarını bağladıklarında hayvanların biri diğerini telef etse daman lazım gelmez. Mesela bir hanede müşterek olan iki kişi hayvanlarını bir mahale bağlayıp da birinin hayvanı diğerinin hayvanını telef etse daman lazım gelmez.”²³²

Açıklama: Maddede anlatıldığı üzere iki kişi hayvanlarını izinli oldukları bir yere bağlasalar, iki hayvandan biri diğerine zarar verse, zararın bedelinin ödenmesi gerekmez. Bu hayvanlardan biri önce diğeri sonra oraya bağlansa bile bu durum değişmez. Bunlar bu duruma sebep olsa bile burada hukuka aykırılık söz konusu değildir. Çünkü burayı kullanma konusunda ikisi de izinlidir.²³³

3.4.12. Madde 940

“İki kişi kendilerinin hayvan bağlamaya hakkı olmayan yerde hayvanlarını bağlayıp da evvel bağlayanın hayvanı diğerin hayvanını telef etse daman lazım gelmez. Ve sonra bağlayanın hayvanı evvelkinin hayvanını telef etse daman lazım gelir.”²³⁴

Açıklama: Maddede belirtildiği üzere iki kişiyle ilgili bir durum belirtilmiştir. Bu durumda da iki kişi yer sahibi olmadığı bir yere hayvanlarını bağlıyor; burada bağlanan hayvanların durumuyla ilgili birinci kişinin hayvanı ikinci kişinin hayvanını telef ediyor. Bundan dolayı birinci ikincinin hayvanının zararını ödemesi gerekmez; çünkü birinci olarak buraya bağlayan doğrudan veya dolaylı olarak zarara sebep olmadığı için bedel ödemesine gerek yoktur. Maddenin ikinci kısmında belirtildiği üzere birinci kişinin hayvanına ikinci kişinin hayvanı zarar verse, zararın bedelini ödemesi gerekli olur; çünkü ikinci bağlayan kişi dolaylı olarak da hukuka aykırı durumundadır.²³⁵

²³¹ a. yer

²³² a.g.e. , s. 332-333.

²³³ a. yer

²³⁴ a.g.e. , s. 333.

²³⁵ a.g.e. , s. 333.

İKİNCİ BÖLÜM

ALİ HAYDAR EFENDİ'NİN KİTÂBU'L-GASP VE'L-İTLÂF'TA BAŞVURDUĞU KAYNAKLAR

Çalışmamızın “Giriş”inde Ali Haydar Efendi’nin hayatı, ilmi kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, birinci bölümde, gasp ve itlaf konusunda *Dürerü’l-Hükkâm*’dan yararlanarak detaylı bilgi aktarılarak, *Kitâbü’l-gasp ve’l-İtlâf* hakkında genel bilgi verilmektedir. Bu bölümde ise, incelediğimiz gasp ve itlaf bölümünün yazımında yararlanılan literatüre değinilecektir. Ayrıca bunlar, mezhep literatüründe öne çıkmış olan İbnü’s-Saati’nin *Mecmau’l-Bahreyn ve Mülteka’n-Neyyireyn*, Şemsüleimme es-Serahsi’nin *el-Mebsût*, el-Merğînânî’nin *el-Hidâye*, el-Kudurî’nin *el-Muhtasar*, İbn Abidin’nin *Reddü’l-muhtâr `ale’d-Dürri’l-Muhtâr* gibi eserler karşılaştırılacaktır.

1. KİTÂBU’L-GASP VE’L-İTLÂF’TA BAŞVURULAN KAYNAKLAR

Ali Haydar Efendi gasp ve itlaf bölümünü şerh ederken genel olarak Hanefî mezhebinin muteber fıkıh eserlerinden yararlanmıştır. Bazen de Osmanlı Devleti’nde medreselerde ders kitabı olarak okutulan, dinî ve hukukî hayatta en çok kullanılan muteber eserlere de kaynak olarak başvurmuştur. Kaynak olarak kullandığı kitapların bir kısmı fetva eserlerdir. Bunlar yazıldığı dönemdeki sosyal ve dinî hayatı bizlere yansıtan, günlük hayata ışık tutan fetâvâ ve vâkıât kitaplarıdır.

Müellif, eserlerden yararlanırken bazen metninden alıntılar yaparak, metni olduğu gibi eserine almış, bazen de sadece atıfta bulunduğu yerlerde konuyu özetleyerek eserinde yer vermiştir. Ali Haydar Efendi, bazen yararlandığı eserlerin ismine, bazen de müellifine atıfta bulunmaktadır. Dolayısıyla burada onun gasp ve itlaf bölümünü şerh ederken yararlandığı eserleri usûl, fûrû ve fetva kitapları şeklinde gruplandırarak en çok kullanılanlardan en az kullanılanlara doğru sıralanmaya çalışılacaktır. Ayrıca her kitap kısaca tanıtılarak birer örnek verilecektir.

1.1. USÛL ESERİ

Ali Haydar Efendi *Dürerü’l-Hükkâm* adlı eserinin gasp ve itlaf bölümünde sadece et-Tenkîh adlı usûl eserine başvurmuştur.

et-Tenkîh:

Bu eser Ubeydullah b. Mes`ud b. Ömer b. Ubeydullah b. Mahmud el-Mahbûbî, Sadrû`ş-Şerîa es-Sânî'nin (el-Asğar) (ö. 747/1346) tarafından kaleme alınmıştır. Büyük Hanefî alimidir. Hanefî-Maturidî ekolünün temsilcilerindendir. Fıkıh usûlü, tefsir, kelam gibi dini ilimlerle birlikte belagat, astronomi, felsefe gibi akli ilimlerle de ilgilenmiştir.²³⁶

Fıkıh usulü alanında yazılan bir eserdir. Fahrulislâm el-Pezdevî'nin *Kenzü'l-Vüsûl*'ü esas alınarak telif edilmiştir.²³⁷ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 18 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Keza gâsıb mağsûbu âhara bey` ve teslim ederek yed-i müşteride telef olduktan sonra mal sahibi bey`i mezkûru mücîz olmamışken gâsıbın müşteriden aldığı para yevm-i gasbdaki kıymetinden ziyâde olsa gâsıb onu talep edemeyip yevm-i gasbdaki kıymetini ister. *Tenkîh*.”²³⁸

1.2. FÜRÛ ESERLERİ

Ali Haydar Efendi *Dürrerü'l-Hükkâm* adlı eserinde gasp ve itlaf kısmını yazarken 16 şerh, 5 hâşiye ve 7 diğer türde eser kullanmıştır.

1.2.1. Şerhler

1. el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye

Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed b. Hüseyin b. Yusuf el-Aynî el-Ayıntâbî (ö. 855/1451) büyük Hanefî fıkıh, hadis, dil alimi ve tarihçisidir.²³⁹ Hanefî baş kadılığı ile çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır.

Merğînânînin *el-Hidâye* adlı eserinin şerhidir. Fıkıh konularını düzenli bir şekilde ele almıştır. Eserin içinde geçen hadisleri de incelemiştir.²⁴⁰ Gasp ve itlaf konusunda bu

²³⁶ Şükrü ÖZEN, “Sadruşşerîa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2008, C. 35, s. 427-431.

²³⁷ Ahmet ÖZEL, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, 4. b. , Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, 2014, s. 133.

²³⁸ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 70. Diğer örnekler için bk. s. 141, 143, 144, 169, 184, ...

²³⁹ Ali Osman KOÇKUZU, “Aynî, Bedreddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1991, C. 4, s. 271.

²⁴⁰ Özel, a.g.e. , s. 182.

eseri müellif 37 farklı yerde kullanmıştır. Kullanırken kitabın adının değil müellifin adını zikretmiştir. Örneğin:

“Hulâsa, şu tarif ile ma`ruf olan gasb-ı muttîrada ve la muhâleten yani hiç tahalluf etmeksizin damanı îcâb eder. Lakin her damanı îcâb eden fi`ilin gasb olması iltizâm edilmiş değildir. Çünkü daman hükmü nev`i olarak o damanın her şahıs birer `illet ile sabit olur. Şöyle ki daman, gasb ile sabit olacağı gibi te`addî ve cinâyet ile de sâbit olur. Mesela bir kimse diğerin atını gasb ederek yedinde telef olsa evvel kimse üzerine gasba mebni daman lazım gelir. Ve bir kimse diğerin atını onun yedinde iken itlâf etse bi`l ittifâk daman lazım gelir. Halbuki mâlikin onda yed-i sâbit değil idi ne ki gâsıb onu izâle ede. *Netâicü'l-Efkâr, Aynî.*”²⁴¹

2. el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî

Bu eser, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Merğînânî (ö. 593/1197) tarafından yazılmıştır. Büyük Hanefî alimi ve müçtehididir.²⁴²

Osmanlı döneminde itibar gören meşhur Hanefî fıkıh kitabıdır. Bu eser, *Bidâyetü'l-Mübtedî* adlı eserine yazmış olduğu şerhtir.²⁴³ Eser on üç yılda telif edilmiştir. Konuları derli toplu bir bütün halinde ele alışı, üslubunun güzelliği sebebiyle esere çok önem verilmiştir. Merğînânî bir konu hakkındaki hükümleri verirken önce kuvvetli bulduğu görüşleri ardından da diğeri görüşleri vermeyi tercih etmiştir. Delilleri verirken ise bunun tersi bir metotla zayıf olandan başlamıştır.²⁴⁴

Merğînânî kitabında kendine has tabirler kullanmıştır. *el-Hidâye* birçok defa basılmış olup, eserin üzerinde birçok şerh, hâşiye ve ta`lik gibi çalışmaların varlığı rağbet edilen bir kitap olduğunu göstermektedir. *el-Hidâye*, Türkçe'ye de tercüme edilerek dilimize kazandırılmıştır.²⁴⁵ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 32 farklı yerde kullanmıştır. Gasp edilen malın kıymeti konusundaki ihtilaflarla ilgili müellif *Hidâye* adlı esere başvurmuştur. Örneğin:

“Gâsıb ile mağsûb minh mal-ı mağsûbun kıymetinde ittifâk ettikleri halde onunla hüküm olunacağı derkâr isede ihtilâf ettikleri takdirde mağsûb minh

²⁴¹ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 27. Diğeri örnekler için bk. s. 58, 66, 74, 81, 115, ...

²⁴² Ferhat KOCA, “ Merğînânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2004, C. 29, s. 182-183.

²⁴³ Cengiz KALLEK, “el-Hidâye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 17, s. 471-473.

²⁴⁴ Özel, a.g.e. , s. 87.

²⁴⁵ Kallek, a.g.md. , s. 472.

iddi`a ve isbât eylediği kıymet ile hüküm olunur. Zîra mağsûb minh beyyine-i mülzeme ile müdde`âsını isbât eyledi. *Hidâye*.²⁴⁶

3. el-Cevheretü'n-Neyyire

Bu eser, Radiyyüddîn Ebû bekr b. Ali Muhammed el-Haddâd (ö. 800/1397) tarafından yazılmıştır. Yemen`li Hanefi alimidir.²⁴⁷

Eser, Kudûrî`nin *el-Muhtasâr* adlı eserinin şerhi olan *es-Sirâcü`l-Vehhâc* adlı kitabının muhtasarıdır. Meydânî`nin *el-Lübâb`ı* ile birlikte iki cilt olarak basılmıştır.²⁴⁸

Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 32 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Bu tağyîrden dolayı mağsûbda ziyade elh, ammâ bu tağyîrden dolayı mağsûbda ziyâde hâsil olmayıp belki tağyîr-i mezkûr noksanlığı müceb olur ise ihtilâf-ı fukahâ vak`ı olmuştur. Bazı fukahâya göre mağsûb minhe muhayyer olup dilerse mağsûbu gâsıba terk ederek bedelini tazmîn ettirir. Dilerse mağsûbu `ayn alıp gâsıba bir şey vermez. Şöyle ki mesela gâsıb yazın gömlek yapılmak üzere `imal ve teלבбüs edilen Trabzon keten bezini gasb edip siyaha boyadık da bu boya evvel bezde noksanlığı müceb olacağından mağsûb minh muhayyer olur. Dilerse gâsıba terkle bedelini tazmîn ettirir. Dilerse `ayn alarak gâsıba bir şey vermez. *Cevhere*.²⁴⁹

4. Câmi`u`r-Rumûz fî Şerhi'n-Nukâye

Bu eser, Şemsüddin Muhammed b. Hüsâmüddin el-Horasânî el-Kuhistânî (ö. 962/1554) tarafından yazılmıştır. Hanefi fıkıh alimidir. Horasan kasabalarından Kuhistan`da doğmuştur. Buhara`da vefat etmiştir.²⁵⁰

Câmiu`r-Rumûz, en-Nukâye adlı eserin şerhidir. Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 23 farklı yerde kullanmıştır. Kullanırken kitabın adının değil müellifin adını zikretmiştir. Örneğin:

“(Şöyle ki) mal-ı mağsûb (kıyemiyetten ise zaman ve mekan gasbdaki kıymetini ve) me`kilât ve müvezzinât ve `adediyyât mütekâribe misilli (misilliyâtdan) olub misli munkatı` olmamış (ise) kezalik mekan-ı gasb da (mislini) ekseriyya ve misilliyâtdan iken nadir olarak kıymetni mağsûb minhe ve

²⁴⁶ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 80-81. Diğer örnekler için bk. s. 50, 68, 83, 115, 128, ...

²⁴⁷ Ebu Bekir Sifil, “Haddâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1996, C. 14, s. 553.

²⁴⁸ Özel, a.g.e. , s. 162.

²⁴⁹ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 114. Diğer örnekler için bk. s. 45, 46, 59, 77, 103, ...

²⁵⁰ Ahmet YAMAN, “el-Kuhistanî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002, C. 26, s. 348.

mağsûb minh fevt olmuş ise vârisesine (vermesi lazım gelir.) ve bununla keza mağsûb minhin ibrâsıyla gâsıb biri olur. *Kuhistani*.²⁵¹

5. Mecma`u'l-Enhur fî Şerhi Mültekâ'l-Ebhur

Bu eser, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman (ö. 1078/1667) tarafından yazılmıştır. Osmanlı alimidir. Şeyhülislam Hoca Abdurrahim Efendi'nin damadı olduğundan dolayı Dâmâd Efendi diye bilinmektedir.²⁵²

Mültekâ'l-Ebhur'un şerhi olup yazarının isminden dolayı *Dâmâd* diye meşhur olmuştur.²⁵³ Eser yazılırken Hanefî mezhebinin bilinen eserlerinden faydalanılarak atıflarda bulunulmuştur. Atıflarda bulunurken eserlerin isimleri yazılmış, delilleri nakledilmemiştir. *Mecelle* oluşturulurken bu esere sıkça başvurulmuştur.²⁵⁴ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 20 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Zaman ve mekan-ı gasbdaki kıymetini, kıymet lazım geldi. Zîrâ hak mâlik mağsûbun hem suretinde hemde ma`nasında ya`ni kıymette sâbit ise de bir şeyin ma`nası evvel şeyin kıymetinden `ibâret ve evvel vecihle ma`na-yı asıl ve surete tâbî` olub misli olmamak cihetiyle i`tibâr ve evvel vecihle zarar bi kadar el-inkân def`i olunur. *Aynî ve Mecmau'l-Enhur*.²⁵⁵

6. ed-Dürrü'l-Muhtâr

Bu eser, Alâüddin Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Haskefî ed-Dımeşkî (ö. 1088/1677) tarafından yazılmıştır. Hanefî alimidir.²⁵⁶

Dürrü'l Muhtâr, Timurtaşî'nin *Tenvîru'l-Ebsâr* adlı eserine yaptığı şerhtir. Eser, Hanefî mezhebindeki tercih edilen sahih görüşlere yer vermesinden dolayı ve meseleleri muhtasar şekilde içermesi sebebiyle çok rağbet görerek üzerine çeşitli haşiyeler yazılmıştır. Yazılan en önemli haşiyeler İbn Âbidîn'in *Reddü'l-Muhtâr*'ı ile Tahtavî'nin

²⁵¹ Ali Haydar Efendi, a.g.e., s. 65-66. Diğer örnekler için bk. s. 3, 4, 16, 57, 69, ...

²⁵² Tahsin ÖZCAN, “Şeyhizâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, C.39, s.86.

²⁵³ Özel, a.g.e., s. 309.

²⁵⁴ Şükrü Selim HAS, “Mültekâ'l-Ebhur”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006, C.31, s.551.

²⁵⁵ Ali Haydar Efendi, a.g.e., s.66. Diğer örnekler için bk. s. 25, 44, 50, 53, 111, ...

²⁵⁶ Ahmet ÖZEL, “Haskefî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1997, C. 16, s. 387-388.

Hâşiye ale'd-Dürri'l-Muhtâr'ıdır.²⁵⁷ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 14 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Mesela zevc zevcesinin parasını diğer kimseye ikrâz ettikten sonra fevt olmakla vereseşi bila tasarruf etmiştik zâmin evvel diye da`va ve zevc zevcemin izniyle tasarruf etmişdim diye iddia ettikde söz zevcindir zira bunda zâhir hâl zevc için şahid olup zâhir hâl ise def'i için kâfidir. *Dürri'l-Muhtâr* ve *Reddü Muhtâr* ve *Tahtâvî*.”²⁵⁸

7. el-Kifâye fî Şerhi'l-Hidâye

Bu eser, Celâluddîn b. Şemsuddîn el-Hârezmî el-Kürlânî (ö. 767/1366) tarafından yazılmıştır. Hanefî fıkıh alimidir.

Halk arasında meşhur olan *el-Hidâye* şerhidir. Klasik fıkıh kitaplarında olduğu gibi kitap-bab-fasıl sistematüğinde düzenlenmiştir. Eser, Kalküta (1831-1836), Bombay (1279-1280, 1288), Leknev (1876-1881, 1304), Kazan (1304) ve Kahire (1306, 1319) olmak üzere pek çok yerde, farklı tarihlerde basılmıştır.²⁵⁹ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 12 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Koyunun zebhinin izâhı: Gâsıb mağsûb koyunu yalnız zebh etse ve hatta selh ederek parçalasa ismi değışmiş olmaz çünkü bu vecihle zebh olunan koyuna şat-ı mezbûha itlâk olunur. *Kifâye*”²⁶⁰

8. Tebyînü'l-hakâik Şerhu Kenzi'd-dekâik

Bu eser, Ebu Muhammed Fahrüddin Osman b. Ali b. Mihcen ez-Zeylaî el-Bârî (ö. 743/1343) tarafından kaleme alınmıştır. Kızıldeniz'in Habeşistan sahilindeki Zeyla'da doğmuştur. Fıkıh, nahiv ve feraizde derin bilgiye sahiptir.

Kenzü'd-Dekâik adlı eserin şerhidir. Hanefî alimler açısından kabul görmüştür. Ebû Hanife ve öğrencilerinin, daha sonra gelen Hanefî alimlerinde görüşlerine yer vermiştir. Bazen de İmam Şâfiî'nin görüşlerine yer vermiştir. Alimlerin görüşleri verilirken delilleriyle birlikte verilerek fikhi talillerde bulunulmuştur.²⁶¹ Gasp ve itlaf

²⁵⁷ Özel, a.g.e. , s. 316.

²⁵⁸ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 12. Diğer örnekler için bk. s. 88, 136, 148, 184, 214, ...

²⁵⁹ Özel, a.g.e. , s. 144.

²⁶⁰ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 128. Diğer örnekler için bk. s. 13, 32, 50, 123, 125, ...

²⁶¹ Özel, a.g.e. , s. 132.

konusunda bu eseri müellif 10 farklı yerde kullanmıştır. Kullanırken kitabın adının değil müellifin adını zikretmiştir. Örneğin:

“Fakat mesele-i munkatî'nin kıymetinde beyne'l müctehideyn üç kabil üzere ihtilâf vakı' olmuştur. Şöyle ki İmâm-ı Azam'a göre yevm-i husûmette ya`ni vakt-i kazadaki kıymet lazım gelir. Zira misli gasb olundukda zimmet-i gâsıba mislinin ödemesi lazım gelip kâdî kıymet ile hüküm etmedikçe zimmetinde misli bâkî ve hatta ba`de inkıtâ'a el-misli mâlik-i evvel mislinin `avdetine intizâr ettikde yine misli almak hakkı mahfûz olup binâen `aleyh hakkı gâsıbın kıymete intikâlî kazâ ile olmakla o mislinin kıymete vakit intikâlindeki kıymeti mu`teber oldu. *Zeylai*”²⁶²

9. ed-Dürrü'l-Müntekâ

Alâüddin Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Haskefî ed-Dımeşkî' nin (ö. 1088/1677) eseridir.

İbrahim b. Muhammed el-Halebî'nin (ö. 956/1549) *el-Mültekâ* adlı eseri üzerine yazılan bir şerhidir. Meseleleri ele alırken delilleri de yer vermiştir. Hanefî mezhebinin kaynaklarını tartışmasıyla aranılan şerhlerden biri olmuştur.²⁶³ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 7 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“İmameyne göre siyah rengin elvân-ı sâireden farkı olmayıp şu maddenin hükmü siyah renkte dahi câri bulunmuştur. İhtilâf-ı mezkûr ihtilâf-ı asr ve zaman olup yoksa ihtilâf-ı huccet ve burhân değildir. *Dürrü'l-Müntekâ*”²⁶⁴

10. el-`Înâye

Bu eser, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısırî (ö. 786/1384) tarafından yazılmıştır. Hanefî fıkıh alimidir. Bayburt'ta doğmuştur. Fıkıh bilgisinin yanında hadis, kelam, arap dili ve edebiyatına da vakıf olup önemli fıkıh alimlerini yetiştirmiştir.²⁶⁵

el-Hidâye'nin önemli şerhlerinden birisidir. Eseri; dil, fıkıh usulü ve gramer yönünden incelemiştir. Müteahhirun Hanefî ulemasının yanında diğer mezheplerin

²⁶² Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 76. Diğer örnekler için bk. s. 71, 146, 171, 181, 186, ...

²⁶³ Özel, a.g.e. , s. 317.

²⁶⁴ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 120. Diğer örnekler için bk. s. 176, 177, 293, 297,...

²⁶⁵ Arif AYTEKİN, “Bâbertî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1991, C.4, s. 377.

görüşlerine de yer vermiştir.²⁶⁶ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 7 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Mesala gâsıb birinin buğdayını itlaf ettikde mâlikin iki hakkını izâ'a eylemiş olup birincisi suretteki ikincisi me`ani yani mâliyetteki hakkıdır. İmdi cebr-i tam gâsıb üzerine hem surette hem de ma`nada mislini îcâb ile olur. *Zeylaî* ve *İnâye* ve *Ebussuûd el-Mısri*.”²⁶⁷

11. Fethu'l-Kadîr

Kemâlüddîn Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdilhamîd İbnü'l-Hümâm es-Sivâsî el-İskenderî (ö. 861/1457) büyük Hanefî alimi ve müçtehididir. İbnü'l Hümam lakabıyla meşhur olmuştur. Eserlerinde görüşlerini ve tercihlerini ifade ederken mezhep taassubuna düşmemiştir.²⁶⁸

Burhanuddin el-Merğînânî'nin *el-Hidâye*'sinin önemli şerhlerinden biridir. Bu eserde daha çok hadisleri değerlendirmiştir. Mezhep içi ve mezhepler arası ihtilafları tartışarak kendi tercihlerini belirtmiştir.²⁶⁹ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 5 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin;

“Sual-ı sâni, mal-ı vakıf asla memluk değil iken gasb ve itlâf olundukda daman lazım gelir hâlbuki tarifde vak`ı malını kaydıyla gasb vakıf hariç kalmakla efrâdını cam`i olmaz. Cevab iki vecihledir. Vech-i evvel, maldan maksat hasran mâlikin mülkü olmayıp belki `ayn-ı mağsûb ile menfe`ât-ı mağsûba mâlik yahut `ayn mağsûbda tasarrufa muktedir ma`nasıdır. Bu taktirde mal-ı vakıf gasbı dahi ta`rifde dahil olarak suâl-i mezkûr zâil olur. *Reddü Muhtâr*. Vech-i sâni, vakıf dahî mülkdür. Zîrâ İmâm-ı Azama göre vakıfın mülkündedir. İmameyne göre mülk vakıf zâil ve mülk-ü Allah olarak mahbûs kalır. *Fethu'l- Kadîr*.”²⁷⁰

12. Ğamzu Uyûni'l- Besâir alâ Mehâsini'l-Eşbâh ve'n-Nezâir

Bu eser, Ebû'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el- Hasenî el-Mekkî el-Hamevî (ö. 1098/1687) tarafından yazılmıştır. Hanefî fıkıh alimidir.²⁷¹

²⁶⁶ Özel, a.g.e., s. 153.

²⁶⁷ Ali Haydar Efendi, a.g.e., s.71. Diğer örnekler için bk. s. 13, 81, 163, ...

²⁶⁸ Ferhat KOCA, “İbnü'l-Hümâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2000, C.21, s. 87-90.

²⁶⁹ Özel, a.g.e., s.184.

²⁷⁰ Ali Haydar Efendi, a.g.e., s. 27. Diğer örnekler için bk. s. 29, 48, 66, ...

²⁷¹ Mustafa SİNANOĞLU, “Hamevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1997, C. 15, s. 456.

Zeynüddin İbni Nüceym'in kaleme almış olduğu *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* adlı eserine yazmış olduğu şerhtir. Eser, 1097 (1686) yılında tamamlanmış olup daha sonraları da basılmıştır.²⁷² Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 3 farklı yerde müellifin adını zikrederek kullanmıştır. Örneğin:

“Binâen `aleyh bir kimse vakf-ı `akarı gasb edip yedinde iken âfet-i semâviyye ile telef olduğu surette daman lazım gelir. Mal-ı yetim ile mu`âdile istiğlâl olan `akar dahi gasb ve telef ile madmûn olur. *Hamevî.*”²⁷³

13. el-Bahrü'r-Râ`ik

Bu eser, Zeynüddîn (Zeynelâbidîn) b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî (ö. 970/1563) tarafından yazılmıştır. Hanefi alimidir. Kahire'de doğmuştur. Adı kaynaklarda dedelerinden Nüceym adlı birine nisbetle İbni Nüceym olarak da anılmaktadır.²⁷⁴

Ebü'l-Berekât en-Neseffî'nin kaleme aldığı *Kenzü'd-Dekâik* adlı esere yazdığı şerhtir. İbn Nüceym eseri “icâre-i fâsid” bölümüne kadar getirmiş, tamamlama ise Muhammed b. Hüseyin et-Tûrî (ö. 1004/1595) tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁷⁵

Mezhep imamının, öğrencilerinin ve mezhebin sonraki âlimlerinin görüşlerine yer verilmiştir. Yer yer diğer mezheplerin görüşleri ele alınarak mukayeseler yapılmış ve Hanefî mezhebinin benimsemiş olduğu hükmün daha üstün olduğu delillendirilmeye çalışılmıştır.²⁷⁶ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 3 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Sâlisen bir kimsenin diğer kimseden on altın alacağı olmakla bir şahıs evvel kimseye i`ane maksadıyla o kimseden on altın alıp evvel kimseye verse ahz-ı istifâyı hakka mâ`in olarak kavî-i müftâ bihe göre şahs-ı merkûm gâsıb ve zâmin olmaz. *Bahr fi'd-da'ava ve Hâniyye.*”²⁷⁷

²⁷² Özel, a.g.e. , s. 321.

²⁷³ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 176. Diğer örnekler için bk. s. 230, 243.

²⁷⁴ Ahmet ÖZEL, “İbn Nüceym, Zeynüddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1999, C. 20, s. 236-237.

²⁷⁵ Özel. a.g.e. , s. 255.

²⁷⁶ Ahmet YAMAN, “Kenzü'd-Dekâik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002, C. 25, s. 261-262.

²⁷⁷ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 5. Diğer örnekler için bk. s. 5, 5.

14. Şerhu Menlâ Miskin ala Kenzi'd-Dekâik Fî Furûi'l Hanefiyye Lin Neseî

Bu eser, Muînüddin Muhammed b. Abdullah el-Ferâhî el-Herevî, Molla Miskîn (ö. 954/1547) tarafından yazılmıştır. Hanefî alimidir.²⁷⁸ Hafuziddin en-Neseî'nin eserinin şerhidir.²⁷⁹ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 2 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Kısmı rabi`a, `ayn mağsûbda bulunan mergûb ve mu`teber bir ma`nanın fevâtıyla olan noksandır, bir kimsenin san`atkâr `abdî gasb edip yed-i gâsıbdâ iken `abd san`atını unutmak yahut şâb iken yed-i gasbda şeyh olmak gibi. Bu noksan dahi daman îcâb eder. Menla Miskîn.”²⁸⁰

15. Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâ'ili'l-Hidâye

Bu eser, Burhânuşşerîa Mahmûd b. Ubeydullah b. Mahmûd b. el-Mahbûbî (VIII/XIV. asır) tarafından yazılmıştır. Hanefî mezhebi alimlerindedir.²⁸¹

Müellif bu eserini, torunu Saruşşeria es-Sani için telif etmiştir. Hanefî mezhebinin “mütûn-i erba`a” diye bilenen dört kitaptan biridir.²⁸² Eser de mezhep imamının görüşlerinin yanında imamın seçkin talebelerinin de görüşlerinden alıntılar bulunmaktadır. Metnin dili arapçadır; fakat konuyla ilgili gündelik örnekler verilirken Farsça tercih edilmiştir. Bu kitabı yazar gasp ve itlaf konusunda gasbın şer`î tanımını yaparken 1 kere kullanmıştır. Örneğin:

“ Ve şer`an (bir kimsenin) ve şer`in (izni olmaksızın) yani teğallübü tarîkiyle mütekavvim ve müteharrim (malını) alâ sebîli`l-cehr o malda vak`ı olan bir fi`il ile mâlikin yed-i muhakkasını hakikaten ya hükmen izâle ya kâsır ve yed-i muhtesini isbât eder surette (ahz ve zabt etmektir ki ahz eden kimseye gâsıb ve evvel mala mağsûb) ve bazen mezkûr mala dahi gasb Kuhistanî (ve) evvel mal (sahibine mağsûb minh denilir.) *Hindiyye ve Vikâye ve Netâicü'l-Efkar*.”²⁸³

²⁷⁸ Abdülkadir ŞENEL, “Molla Miskîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2005, C. 30, s. 259.

²⁷⁹ Özel, a.g.e. , s. 247.

²⁸⁰ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 150. Diğer örnekler için bk. s. 181.

²⁸¹ Mürteza BEDİR, “Vikâyetü'r-Rivâye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2013, C. 43, s. 106.

²⁸² Recep CİCİ, “Osmanlı Klasik Dönemi Fıkıh Kitapları”, *İstanbul, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, S. 5 (2005), s. 225.

²⁸³ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 3.

16. en-Nihâye fî Şerhi'l-Hidâye

Bu eser, Hüsâmüddin Hüseyin b. Ali b. Haccâc es-Siğnâkî (ö. 714/1314) tarafından yazılmıştır. Hanefî fıkıh alimidir.²⁸⁴

el-Hidâye adlı esere yazılan önemli şerhlerden biridir. Cemâleddin el-Konevî *Hulâsatü'n-Nihâye* ismiyle bu esere bir muhtasar hazırlamıştır.²⁸⁵ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 1 yerde kullanmıştır.²⁸⁶

1.2.2. Hâşiyeler

1. Reddü'l-Muhtâr `ale'd-Dürri'l-Muhtâr

Bu eser, Alâüddîn el-Haskefî'nin kaleme aldığı *ed-Dürri'l-muhtâr* adlı şerhe Muhammed Emîn b. Ömer ed-Dımaşkî İbn Âbidîn (ö. 1252/1836) tarafından yazılan hâşiyedir.²⁸⁷

İbn Âbidîn, *ed-Dürri'l-muhtâr*'ı açıklarken sahih, mutemet, zayıf ve tenkit edilen görüşlere işaret etmiştir. Hükümlerin delillerini incelemeye alan müellif, daha önce açıklığa kavuşturulmayan bazı meseleleri çözmeye çalışmıştır.²⁸⁸ Eserin telifinde hemen hemen bütün Hanefî kaynaklarından faydalanılmıştır. Ali Haydar Efendi'nin, *Mecelle* şerhi esnasında başvurduğu temel kaynaklardandır.

Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 118 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Bu vecihle bir kimsenin elinde sâ`at bulunduğu halde diğer kimse eline vurmakla sâ`at denize düşüp zây`i olsa daman lazım gelir. Halbuki o kimse sâ`atte yed-i muhtalayı isbât etmemiştir. *Reddü'l- Muhtâr*.”²⁸⁹

2. Hâşiyeye `ale'd-Dürri'l-Muhtâr

Bu eser, Ahmed b. Muhammed b. İsmail ed-Dukâtî et-Tahtâvî el-Mısırî (ö. 1231/1816) tarafından yazılmıştır. Hanefî alimidir. Aslen Türk olup ailesi daha sonra

²⁸⁴ Rahmi YARAN, “Siğnâkî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2009, C. 37, s. 164-166.

²⁸⁵ Özel, a.g.e. , s. 127.

²⁸⁶ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 81.

²⁸⁷ Ahmet ÖZEL, “İbn Âbidîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1999, C. 19, s. 292-293.

²⁸⁸ Özel, a.g.e. , s. 357.

²⁸⁹ Ali Haydar Efendi, a.g.e., s.22. Diğer örnekler için bk. s. 4, 10, 12, 16, 18, ...

Mısır'ın Tahta kentine yerleşmiştir. Bu kentte dünyaya gelmiştir. Ezher' de eğitim görmüştür.²⁹⁰ Bu eser Haskefi'nin eserine yaptığı bir hâşiyedir.²⁹¹

Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 80 farklı yerde kullanmıştır; fakat kitabın adını değil müellifin adını vermiştir. Örneğin:

“Vech-i sâni, (ve dilerse evvel ziyâdenin kıymetini) gâsıba (verip `aynâ istirdâd eyler.) bu takdirde vech-i evvelin aksi olarak mağsûb minhe malını `aynâ ve gâsıba malını ma`na almış olur. Gâsıba ziyâdenin kıymeti verilemek lazım geldi. Zira ziyâde mâl-ı mütekavvim ve fasıl ve temyîz dahi müte`azzir olup gâsıba irtikâb cinâyet etmesiyle malının tekavvimi sâkit ve malındaki hakkının butlânı müstelzem olmaz. *Ebüssuûd El-Mısırî ve Tahtâvî.*”²⁹²

3. Hâşiyetü'd-Dürer

Bu eser, Abdülhalîm b. Mehmed b. Nurullah b. Yusuf, Ahizâde er-Rûmî (ö. 1013/1604) tarafından yazılmıştır. İstanbul'da doğmuştur. Bursa, Edirne ve İstanbul'da kadılık görevinde bulunmuştur.²⁹³

Molla Hüsrev'in *ed-Dürerü'l-Hükkâm fî şerh-i Gürerü'l-Ahkâm* adlı eserine yazdığı hâşiyedir. Eser, Ali Haydar Efendi'nin şerhinde 9 yerde eserin müellifinin ismiyle “Abdülhalîm” şeklinde geçmektedir. Örneğin;

“Şüphe yok ki bir mesele-i munkat`ı olduktan sonra mal sahibi tazmîni taleb ve da`va ile tahte'l-hükme aldirmeden mezkûr meseleyi yine mevcut olsa meseleyi lazım gelir ise de hâkim inkita`ı mesele binâen kıymet ile hüküm ettikten sonra misli mevcut olsa bile artık misli alınmayıp kıymetinin alınması lazım gelir. *Abdülhalîm.*”²⁹⁴

²⁹⁰ Philip Charles SADGROVE, “Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, C.39, s.438-439.

²⁹¹ Özel, a.g.e., s.353.

²⁹² Ali Haydar Efendi, a.g.e., s. 113. Diğer örnekler için bk. s. 3, 9, 12, 17, 46, ...

²⁹³ Hasan GÜLEÇ, “Ahizâde Abdülhalîm Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1988, C.1, s.548.

²⁹⁴ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 78. Diğer örnekler için bk. s. 57, 70, 87, 134, ...

4. Ğunyetü Zevî'l-Ahkâm fî Bugyeti Düreri'l-Hükkâm

Bu eser, Ebu'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Ali el-Vefâî el-Mısırî eş-Şürübülâli (ö. 1069/1659) tarafından yazılmıştır Mısır'ın Şubrâbilüle beldesinde doğmuştur. Orada doğmasına nisbetle Şürübülâli adıyla anılmaktadır.²⁹⁵

Molla Hüsrev'in *Düreru'l-Hükkâm* adlı eserine yazılmış bir haşiyedir. Klasik fıkıh kitaplarına göre tertip edilmiştir.²⁹⁶

Mecelle şerhinde, eserden dört yerde yararlanılmış olup, dördünde de eserin müellifine “Şürübülâli” şeklinde atıf yapılmıştır. Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 4 farklı yerde müellifin adını zikrederek kullanmıştır. Örneğin:

“İmdi kable'l-zirâ`a değeri olan ücret üç yüz kuruş ve ba`de'l-zirâ`a değeri olan ücret iki yüz kuruş olsa iş bu iki ücret beynindeki fark ve tefâvüt olan yüz kuruş noksan arz `adedilir. Şürübülâli.”²⁹⁷

5. Hâşiyetü'z-Zeylaî

Bu eser, Şihâbüddin Ahmed b. Yunus b. Muhammed eş-Şelebî el-Mısırî (ö. 947/1540) tarafından yazılmıştır. Hanefî fıkıh alimidir.

Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin yazdığı *Kenzü'd-Dekâik* adlı esere, Osman b. Ali ez-Zeylaî tarafından *Tebyînü'l-hakâik* adıyla yapılan şerhin hâşiyesidir.²⁹⁸ Genel itibarıyla Hanefî mezhebinin görüşlerini kabul etmesine rağmen Şâfiî, **Mâlikî** ve Hanbelî mezheplerinin görüşlerine de yer vermiştir. Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 1 defa kullanmıştır. Örneğin:

“Fakat mağsûb minh ziyâdeyi isbât edememekle yemin teveccüh edecek oldukda gâsıb iddî`a eylediği kıymeti beyyine ile isbâta kıyam-ı birle teveccüh eden yeminden kurtulmak arzu edecek oldukda her ne kadar bazı meşâyih 1774 maddenin fıkra-ı ahîresine kıyâsen bu beyyinenin kabul olunacağı beyân eylemiş ise de kabûl-i sahîha göre bu beyyine kabul edilmez. *Nihâye* ve `İnâye ve *Aynî* ve *Tebyîn* ve *Mecmau'l-Enhûr* ve *Reddü'l- Muhtâr* ve *Ebussuûd el-Mısırî*.”²⁹⁹

²⁹⁵ Şebket TOPAL, “Şürübülâli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, C. 39, s. 274-276.

²⁹⁶ Özel, a.g.e. , s. 303.

²⁹⁷ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 34. Diğer örnekler için bk. s. 145, 190, 191, ...

²⁹⁸ Özel, a.g.e. , s. 240.

²⁹⁹ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 81.

1.2.3. Diğer Eserler

1. Mi`yârü'l-Adâle

Ömer Hilmi Efendi (ö. 1889) Osmanlı hukukçusudur. Ceza hukukuna dair fihhi hükümlerin Mecelle tarzında bir araya getirildiği bu eserle müellifin vakıfla ilgili diğer kitabının Mecelle'nin devamı olarak hazırlandığı kaydedilmiştir.³⁰⁰ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 12 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Şüphe yok ki bir tekaddüm esbâb-ı mareden biriyle bâtil olduktan sonra tekrar usûlu vecihle tekaddüm olunup da mesela mesele-i ânifeden mütevelle-i lâhika tekrar tekaddüm olursa da ba`de münhedim olarak bir zarar etse daman lazım gelir. *Mi`yârü'l-Adâle*.”³⁰¹

2. Netâicü'l-Efkâr fî Keşfi'r-Rumûzi'l-Esrâr

Bu eser, Şemsüddin Ahmed b. Bedreddin Mahmud Hanefî (ö. 1580) tarafından yazılmıştır. Osmanlı alimi ve şeyhülislamıdır. Daha çok Kadızâde olarak tanınmıştır.³⁰² İbnü'l Hümâm'ın *Fethü'l Kadîr* adlı eserine yapılmış bir tekmiledir.³⁰³ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 8 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Hulâsa, şu tarif ile mu`arref olan gasb muttîrâden ve lâ muhâlefeten yani hiç tehallûf etmeksizin damanı îcâb eder. Lakin her damanı îcâb eden fi`ilin gasb olması iltizâm edilmiş değildir. Çünkü daman hükm-i nev`i olarak o damanın her şahıs birer illet ile sabit olur. Şöyle ki daman, gasb ile sabit olacağı gibi te`âddi ve cinâyet ile de sâbit olur. Mesela bir kimse diğerin atını gasb ederek yedinde telef olsa evvel kimse üzerine gasba mebnî daman lazım gelir. Ve bir kimse diğerin atını onun yedinde iken itlaf etse itlafından dolayı daman lazım gelir. Nitekim bir kimse yed-i gâsıbdâ hâsıl olan mağsûbun zevâidini itlaf etse bi'l-ittifâk daman lazım gelir. Hâlbuki malının onda yedi sâbit değil idi ne ki gâsıb onu izâle ede. *Netâicü'l-Efkâr* ve *Aynî*.”³⁰⁴

³⁰⁰ Tahsin ÖZCAN, “Ömer Hilmi Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2007, C. 34, s. 70-71.

³⁰¹ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 310. Diğer örnekler için bk. s. 252, 292, 299, 301, 317, ...

³⁰² Mehmet İPŞİRLİ, “Kadızâde, Ahmed Şemsettin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2001, C. 24, s. 96-97.

³⁰³ Özel, a.g.e. , s. 270.

³⁰⁴ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 27. Diğer örnekler için bk. s. 25, 138, 163, 173, 178, ...

3. Tenvîrü'l-Ebsâr ve Câmi`u'l-Bihâr

Bu eser, Şemsettin Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. İbrahim et-Timurtaşî el-Ğazzî (ö. 1004/1595) tarafından yazılmıştır.³⁰⁵

Eser mutemed kitaplardan derlenerek 1587 yılında tamamlanmıştır. Klasik fıkıh kitapları gibi kitab-bab-fasıl sistematiğine göre kaleme alınmıştır. Müftü ve kadılar için el kitabı mahiyetindedir.³⁰⁶ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 4 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Gasb akarda tahakkuk etmeyeceğine mebni bazı fukuhâ ta`rif-i gasbdaki mal ta`birini kâbil-i nakil mal ile takyîd eylemişler iken kayd-ı mezkûrun mecellede terk edilmesi bi`l-eda îzâh olduğu üzere ahz lafzından müstefâd olacağına mebnîdir. *Tenvîr*”³⁰⁷

4. Câmi`u Ahkâmi's-Sığâr

Bu eser, Ebü'l-Feth Mecdüddin Muhammed b. Mahmûd el-Hüseyin b. Ahmed Üsrüşenî (ö. 637/ 1240) tarafından yazılmıştır. Hanefî fakihidir. Eser, çocuklarla ilgili dinî ve hukukî hükümleri içermektedir. Mahmûd Abdurrahman Abdülmün'im ve Ebû Mus'ab Bedri tarafından tahkik edilen ve Kahire, Dârü'l-Fazile'de 1994 yılında basılan Arapça bir eserdir. İbrahim Canan tarafından Türkçe'ye çevirisi yapılarak “ İslam Hukukunda Çocuklarla İlgili Hükümler” adında İstanbul'da basılmıştır. ³⁰⁸ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 4 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Nitekim bir sabînin duvarı mâil-i inhidâm olmakla velisine ya vâsisine tekaddüm olunduktan sonra sabî baliğ ya veli ya vasî merkûm-u fevt olup da ba`de münhedim olsa kimseye daman lazım gelmez. Zira velinin ya vasinin velayeti sabînin buluşuyla yahut kendilerinin fevtiyle zâil olur. *Câmi`u Ahkâmi's-Sığâr*”³⁰⁹

³⁰⁵ Ahmet ÖZEL, “Timurtaşî, Muhammed b. Abdullah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2012, C. 41, s. 188-189.

³⁰⁶ Özel, a.g.e. , s. 282.

³⁰⁷ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 17. Diğer örnekler için bk. s. 289, 329, 334, ...

³⁰⁸ Mürteza BEDİR, “Üsrüşenî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2014, C. 42, s. 392-393.

³⁰⁹ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 309. Diğer örnekler için bk. s. 110, 251, 300, ...

5. el-Eşbâh ve'n-Nezâir

Bu eser, Zeynüddin (Zeynelâbidîn) b. İbrahim b. Muhammed el-Mısrî İbn Nüceym (ö. 970/1563) tarafından yazılmıştır.³¹⁰ Eser yedi bölümden oluşmaktadır. İlk bölümünde külli kaideleri, diğer bölümlerinde ince fihhi meseleleri ele almaktadır. Eser Hanefî mezhebi merkezli yazılmıştır. *Mecelle* yazılırken eserden çokça yararlanılmıştır.³¹¹ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 3 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Nitekim ikisi de ikâme-i beyyine ettiklerinde mağsûb minhin beyyinesiyle hüküm olunur. Çünkü telef olan bir şeyin kıymetinde mukavimler ihtilâf etseler yani iki kişi evvel şeyin kıymeti on altın ettiğine ve diğer iki kişi dokuz altın bulunduğuna şehâdet etseler ekal beyyinesi nâfiye olmakla ekser beyyinesi tercih olunarak on altın ile hüküm olunmak icâb eder. *Eşbâh*.”³¹²

6. Münyetü'l-Müftî

Bu eser, Yusuf b. Ebî Said Ahmed es-Sicistânî (ö. 639/1240) tarafından yazılmıştır. Hanefî fıkıh alimidir. Sivas'ta vefat etmiştir. Necmüddin el-Hâsî'nin *el-Fetâvâ's-Suğrâ* adlı eserinden mutemed görüşleri almış, *el-Fetâvâ's-Sirâciyye* adlı eserden ilaveler yaparak yazmıştır.³¹³ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 2 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Yedinci, gâsıb mal-ı mağsûbu ba`de'l ist`imâl mağsûb minh evvel malı kendisi için hıfz eylemesini gâsıba emr edip de evde hıfz ediverse yani bu emre binâyı hıfza başlasa yine damandan beri olur. Ammâ mücerret emir mezkûr ile damandan berî olmaz. *Münyetü'l-Müftî*.”³¹⁴

³¹⁰ Ahmet ÖZEL, “İbn Nüceym, Zeynüddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1999, C. 20, s. 236.

³¹¹ Özel, a.g.e. , s. 225.

³¹² Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 81. Diğer örnekler için bk. s. 108.

³¹³ Özel, a.g.e. , s. 101-102.

³¹⁴ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 99. Diğer örnekler için bk. s. 92.

7. Mûcebâtu'l-Ahkâm ve Vâkı'atü'l-Eyyâm

Bu eser, Ebü'l-Adl Zeynüddin Kâsım b. Kutluboğa b. Abdullah es-Sûdûnî el-Cemâlî el-Mısrî (ö. 879/1474) tarafından yazılmıştır. Hanefî fıkıh, hadis alimidir. Kahire'de doğmuştur.³¹⁵

Fürû fıkıhta Hanefî mezhebinin yerleşik görüşlerini ifade ettiği kitaptır.³¹⁶ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 2 farklı yerde kullanmıştır; müellif eserinde kaynak belirtirken yazarın adını kullanmıştır. Örneğin:

“Bu iki ihtimalde mağsûb minhe yalnız iki suretle muhayyer olup suret-i ûla, dilerse belde-i telakkide onu `ayn alır. Zira belde-i gasbda tesellüm hakkı mağsûb minhe `aid olmakla onu iskât edebilir. Ve sûret-i sânîye, dilerse mekan-ı gasbda teslimini isterki esnâ-ı şerhde zikr olunduğu üzere mecelle bu iki sureti beyan ediyor. Yoksa belde-i telakkide belde-i gasbda ve zaman-ı gasbda bulunan kıymetini talep edemez. *Kasım b. Kutluboğa mea' izah ve Hindiyye fi'l babı sânî min'el gasb.*”³¹⁷

1.3. FETVA ESERLERİ

Ali Haydar Efendi *Dürerü'l-Hükkâm* adlı eserinde gasp ve itlaf kısmında 17 farklı fetva eserini kullanmıştır.

1. el-Fetâva'l-Hindiyye

Sultan Muhyiddin Ebü'l-Muzaffer Muhammed Evrengzîb Bahâdır Âlemgîr (ö. 1707)'in isteğiyle Burhanpur'lu Şeyh Nizâm'ın (ö. 1090/1679) başkanlığındaki bir heyetin çalışmasıyla 1664-1672 yılları arasında yazılmıştır. Eser *el-Âlemgîriyye, Fetâva'l-Âlemgîriyye, el-Fetâva'l-Hindiyye* olarak da tanınmaktadır.³¹⁸

Eser kaleme alınırken Hanefî mezhebinin birçok muteber kaynağından yararlanılmış, özellikle *el-Hidâye* örnek alınmıştır.³¹⁹ Kuvvetli rivayetlere dayanan görüşlere yer verilmiş, zayıf rivayetlere ise eğer cevap kuvvetli rivayetlerde bulunamadıysa yer verilmiştir. Hükümler alındıkları yerlerdeki asıl metinleriyle ve kaynak belirtilerek verilmiştir. Diğer mezheplerin görüşleri ele alınmamış ve

³¹⁵ Talat SAKALLI, “İbn Kutluboğa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1999, C. 20, s. 152-154.

³¹⁶ Özel, a.g.e. , s. 201.

³¹⁷ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 56. Diğer örnekler için bk. s. 57.

³¹⁸ Ahmet Özel, “Âlemgîriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1989, C. 2, s. 365.

³¹⁹ Özel, a.g.e. , s. 331.

hükümlerin delilleri belirtilmemiştir. İsmi “Fetâvâ” olmakla beraber Osmanlı fetva kitaplarındaki gibi günlük hayattaki problemlerin cevabı mahiyetinde olmayıp genel fikhî hükümleri içermektedir.³²⁰

Mustafa Efe tarafından *Fetâvây-ı Hindîyye* adıyla Türkçe’ye de tercümesi yapılan eser, 16 cilt olup 1984-1988 tarihleri arasında Ankara’da yayımlanmıştır.³²¹ Ali Haydar Efendi, gasp ve itlaf konusunu şerh ederken en çok bu eserden yararlanmış olup eserde 130 farklı yerde geçmiştir. Örneğin:

“Nitekim gâsıbın redd-i yeminine dahi hakkı yoktur. Şöyle ki mağsûb minhe kıymet-i mağsûbu isbât edemediği cihetle onun iddi’â ettiği ziyâde üzerine gâsıba yemin teveccüh edip de gâsıb bin yemini mal sahibine red ederim onu yemin edeceği mikdarı vereceğim diyecek olsa hakkı yoktur. Hatta bu teklife mâlik dahi muvâfakat ederek terâdî hâsıl olsa bile caiz değildir. Ve bu vecihle hüküm şer’an muhâlifî olan şey üzerine terâdî lağv olur. *Hindîyye fi’l-bâbi’s-sâbi`a*.”³²²

2. el-Fetâva’l-Hâniyye (Fetâvâ Kâdîhân)

Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî (ö. 592/1196) tarafından yazılmıştır. Büyük Hanefî alimi ve müçtehididir. Fergana bölgesinde bulunan Özkent şehrinde yaşamıştır.³²³ *el-Fetâva Kâdîhân* ve *el-Fetâvâ’l-Hâniyye* isimleriyle bilinmektedir.

Klasik fıkıh kitapları gibi tertip edilmiştir. Vuku bulmuş meseleleri değil de nazari fıkıh konularını ihtiva etmektedir. Ebu Hanife ve talebelerinin görüşlerinin yanında müteahhirin Hanefî alimlerinin de görüşlerine yer vermiş, diğer mezheplerin görüşlerini nadiren de olsa yer vermiştir. Meselelerin hükümlerini açıklarken delillere yer vermemiştir. 1251 yılında Kalkûta’da neşredilmiş eserin çeşitli baskıları mevcuttur.³²⁴ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 97 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Mesela tarîk-i hâssa ashâbından biri hanesi önüne toprak dökse yahut hayvanını bağlasa yahut kapısı önüne girip çıkarken basmak üzere basamak taşı koysa da bundan bir zarar tevellüt etse zâmin olmaz. Nitekim toprak-ı hâssa ashâbından

³²⁰ Özel, a.g.e. , s. 332.

³²¹ Özel, a.g.md. , s. 365.

³²² Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 82. Diğer örnekler için bk. s. 3, 5, 6, 26, 96, ...

³²³ Ahmet Özel, “Kâdîhan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2001, C. 24, s. 121-123.

³²⁴ Özel, a.g.e. , s. 85.

biri hânesinin selcini atsa da bundan dolayı biri kayıp da bir zarar terettüp etse zâmin olmaz. Zira bunda `umûm-u belvâ vardır. Nitekim tarik-i `âmmede dahi hüküm böyle öteki yukarı da beyân olundu. *Hâniyye*.³²⁵

3. el-Fetâva'l-Bezzâziyye

Hâfızüddin Muhammed b. Muhammed b. Şihâb b. Yusuf el-Hârizmî el-Kerderî el-Bezzâzî (ö. 827/1424) tarafından yazılmıştır. Hanefî fıkıh âlimidir. İbnü'l-Bezzâzî adıyla da bilinmektedir.³²⁶ Eserin asıl adı *el-Câmi`u'l-vecîz* olmakla beraber *Fetâvâ'l-Kerderî* diye de bilinmektedir. Eser 812 yılında tamamlanmıştır. Müellif ilk Hanefî imamlarının görüşleriyle daha sonraki devirlerde Hanefî âlimler tarafından verilen fetvaları muteber kitaplardan özetleyerek hazırlamıştır. Konular hakkındaki görüşleri açıklarken değerlendirme ve tercihlerde bulunmuştur.

Eserde hükümlerin dayandığı delillere ve diğer mezheplerin görüşlerine çok az değinilmiştir. Bezzâzî'nin kendi zamanında vuku bulan bazı meselelere verilen fetvalar ile bazı âlimlere sorulan sorulara verilen cevaplar eser de yer almaktadır. Birçok yazma nüshası bulunan eser birkaç defa basılmıştır.³²⁷ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 65 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Ve bu iki nev`i mağsûb diğer bir hükümde iftirâk ederler. Şöyle ki mağsûb menkûl bilâ te`addi velâ taksîr âfet-i semâvi ile yed-i gâsıbdâ telef olsa ya`ni mesela mağsûb hayvanı gâsıb mer`âya salıverip de orada sel olup götürse 891 madde hükmünce gâsıb onu zâmin olup ammâ mağsûb `akâr yed-i gâsıbdâ bilâ te`addi velâ taksîr telef olsa ya`ni mesela değirmen zelzele ve fırtına gibi âfet-i semâviyye ile münhedim olsa yahut sel gelip binayı götürse İmâm-ı Âzam ve Muhammed'e göre daman lazım gelmez. Nitekim fasl-ı sâni âtiyede izâh olunur. *Bezzâziyye*.³²⁸

4. Behcetü'l-Fetâvâ

Yenişehirli Abdullah Efendi'nin (ö. 1156/1743) müellifi olduğu eserdir. Abdullah Efendi Osmanlı şeyhülislamıdır. Abdullah Efendi, çeşitli medreselerde ve

³²⁵ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 296. Diğer örnekler için bk. s. 5, 7, 43, 98, 244, ...

³²⁶ Ahmet Özel, “Bezzâzî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1992, C. 6, s. 113.

³²⁷ Özel, a.g.e. , s. 172.

³²⁸ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 54. Diğer örnekler için bk. s. 8, 10, 54, 55, 96, ...

Süleymaniye Dârülhadis’inde müderrislik yapmıştır. Fetva eminliği ile Bursa ve Halep şehirlerinde kadılığı görevlerinde bulunmuştur.³²⁹

Abdullah Efendi’nin soru-cevap şeklinde verdiği fetvalar kitap haline getirilmiştir. Bu nedenle Abdullah Efendi’nin döneminde Fetva Emimi olan Muhammed Fıkhî el-Aynî eseri yeniden kaleme alarak klasik fıkıh kitaplarındaki tertibe göre yazılmıştır. Eser bir cilt olarak basılmıştır.(İstanbul, 1266, 1289)³³⁰ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 47 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“O mislinin iki beldede ya`ni belde-i gasb ile belde-i mülakatda ve ta`bir-i diğerle belde-i husûmetteki kıymetleri vâhid olursa belde-i husûmette gâsıb mağsûbun mislini mağsûb minhe verdikde berî olur. Ve gâsıb belde-i mezkûrada mislini vermesiyle mutâlib olur. *Behce.*”³³¹

5. Câmî`u`l-Fusûleyn

Bedruddin Mahmud b. İsrâil b. Abdulaziz, İbn Kâdî Simâvne (ö. 823/1420) tarafından yazılmıştır. Hanefî fıkıh âlimi, mutasavvıf ve dini-ictimai bir hareketin lideridir. Simavne’de doğmuştur.³³²

Eser de kaza ve muhakeme konuları ağır basmasına rağmen muamelata dair bir eserdir.³³³ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 42 farklı yerde kullanmıştır. Bir şeyin gasb sayılabilmesi için onun sahibinin izni olmadan yapılması gerekir. Bu konuyla ilgili Ali Efendi bu kısımda Câmî`u`l-Fusûleyn’e başvurmuştur. Örneğin:

“Mesele-i sâdise, bir kimse diğer kimsenin dâyesine yedirirse yahut bir kimse kendi mezuru`ânını gayrın hayvanı ekl ederken görmekle evvel kimse mezkûr hayvanı tutub habs etsede telef olsa zâmin olur. Gerek bundan dolayı telef olsun gerek diğer bir sebepten dolayı telef olsun. Ammâ ekininden çıkardıktan sonra zây`i oldukça eğer yalnız ekininden çıkarmakla beraber deha uzağa sürse zâmin olur. Gayrın mezzû`âtında bulunan hayvanı çıkarmakda dahî hüküm mezkûr cârîdir. *Câmi`u`l-Fusûleyn*”³³⁴

³²⁹ Mehmet İpşirli, “Abdullah Efendi, Yenişehirli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1988, C. 1, s. 100.

³³⁰ Özel, a.g.e. , s. 344.

³³¹ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 74. Diğer örnekler için bk. s. 61, 129, 145, 157, 203, ...

³³² Bilal Dindar, “Bedreddin Simâvî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1992, C. 5, s. 331.

³³³ Recep Cici, *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları*, Bursa: Arastsa Yayınları, 2001, s. 103.

³³⁴ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 11. Diğer örnekler için bk. s. 89, 93, 111, 113, 187, ...

6. Fetâvâ-yı Ali Efendi

Ali b. Muhammed (ö. 1692) Alâiye’li (Alanya) Şeyh Mehmed Efendi’nin oğludur. Çatalca’da doğmuştur. Şeyhülislâm Yahya Efendi Minkârîzâde’den eğitim alarak, müderrislik görevinde bulunmuştur.³³⁵

Eser, Osmanlı fetvahanesinin en önemli dört fetva kitabından biridir. Kitap 4412 fetvadan oluşmaktadır. Soru-cevap şeklinde düzenlenen eser de cevaplar genelde “olur” ya da “olmaz” şeklinde verilmiştir. Hükümler açıklanırken delil ve kaynakları belirtilmemiştir.³³⁶

Klasik fıkıh kitaplarındaki gibi “kitab” ve “bab”lara göre düzenlenen eser, elli üç bölümden oluşmakta olup, “Kitâbü’t-Tahâre” ile başlayıp “Kitâbü’l-Ferâiz” ile son bulmaktadır. Bölüm başlıkları da Arapça’dır.³³⁷ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 34 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Sekiz derhal, yani damanın tecîli sahîh değildir. Yani daman mezkûr mu`âveza-i zarûriyye olarak ona ecel lâ hak olmayacağından gâsıb mal-ı mağsûbu istihlâk ettikten sonra mal sahibi onu damandan tecîl etse de ecel sahîh olmaz. Nitekim bu mu`âvazaya ziyâde dahi lâ hak olmaz. *Ali Efendi.*”³³⁸

7. Fetâva’l- Ankaravî

Osmanlı’nın kırk dördüncü şeyhülislâmı Mehmed Emin Efendi Ankaravî (ö. 1687) tarafından yazılmıştır. Ankara’da doğduğu için bu lakapla anılmaktadır. İstanbul’da tahsil görmüştür. Yenişehir, Bursa, Kahire ve İstanbul’da kadılığı yaparak, Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği yapmıştır.³³⁹

Alimler arasında kabul gören eser de, Mehmed Emin Efendi şeyhülislamlık döneminde vermiş olduğu fetvaları bir araya getirerek oluşturmuştur. Bu eser, diğer eserlerden farklı olarak soru-cevap şeklinde düzenlenmeyerek soru verilmeden çok sık karşılaşılan fıkhi meselelerin cevapları kısaca verilmiştir. Her meselenin hükmü, meşhur Hanefî fıkıh ve fetva kitaplarından aynen veya özlenerek verilmiştir. Cevapların

³³⁵ Mehmet İpşirli, “Çatlacalı Ali Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1993, C. 8, s. 234.

³³⁶ Özel, a.g.e. , s. 325.

³³⁷ Cengiz Kallek, “Fetâvâ-yı Ali Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1995, C. 12, s. 438.

³³⁸ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 65. Diğer örnekler için bk. s. 75, 137, 146, 187, 201, 205, ...

³³⁹ Tahsin Özcan, “Mehmet Emin Efendi, Ankaravî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2003, C. 28, s. 461.

kaynakları cevapların sonunda verilmiştir.³⁴⁰ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 32 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“(ve) mal (sahibi) mal-ı mağsûbun ahz ve gasb edildiği beldeden (başka beldede gâsıba tesâdüf edipde mal-ı mağsûb dahi yanında olduğu) ve meünet red ve masârif-i hamâliyyeye muhtaç bulunduğu ve mal-ı mağsûbun ve belde-i âhardaki kıymeti belde-i gasbdaki kıymetinden ekal olmadığı (halde sahibi) iki vecihle muhayyerdir. (Dilerse malını orada istirdâd eyler) zira mekanı gasb da lüzum ve teslim hasr mağsûb minhin hakkından dolayı olduğu cihetle mağsûb minhe bu hakkını iskât edebilir. Ve dilerse mekan-ı gasbda teslimini ister (eğer) bu vecihle (mekan-ı gasbda teslimini ister ise meünet red ve musârif nakliyesi gâsıb üzerinedir.) Çünkü 794 madde şerhinde izâh olunduğu üzere bir mâlik kabzı kimin menfe`âti için ise o mâlik red ve i`âdesi dahi ona `âid olur. *Ankaravî.*”³⁴¹

8. Fetâvâ-yı Ebussuûd Efendi

Muhammed b. Muhyiddin Muhammed b. Mustafa b. İmad el-İskilibî (el-İmâdî) (ö. 982/1574) tarafından yazılmıştır. Şeyhülislâm, büyük âlim, müfessir, müctehid ve şeyhülislamdır. Doğum yeri Müderris/Metris köyü olduğu Müderris köyünün de Alaaddin Tusî'ye temlik suretiyle ihsan edildiği ve ismini de ondan aldığı ifade edilmektedir.³⁴²

Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim devirlerinde şeyhülislamlık yapmıştır. Verdiği fetvalarının bir kısmı kanun olarak uygulanmıştır. Ebussuûd Efendi müftülüğü boyunca verdiği fetvaları kitap haline getirememiştir; fakat hayattayken talabeleri ve katipleri fetvalarını toplayarak bir kitap hainle getirmiştir. Eser, klasik fıkıh kitaplarındaki “kitab” ve “bab” sistematığı gibi hazırlanıp, fetvalara “caizdir” veya “caiz değildir” şeklinde cevap verilmiştir.³⁴³ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 21 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Müdde`î, gasbı iddi`a etmişken ikâme ettiği şahitler gasba şehâdet etmeyip belki mücerret müdde`a bih müdde`anın edindiğine şehâdet etseler İmam Ebû Yûsuf`dan rivayet edildiğine göre kabul ve müdde`i 1746 madde vecihle tahlîf olunur. *Fetâvâ-yı Ebussuûd fi'l Rehn.*”³⁴⁴

³⁴⁰ Özel, a.g.e. , s. 323.

³⁴¹ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 54-55. Diğer örnekler için bk. s. 52, 65, 69, 118, 206, ...

³⁴² Ahmet Akgündüz, “Ebussuûd Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1994, C. 10, s. 365-371.

³⁴³ Ahmet Akgündüz, “Fetâvâ-yı Ebussuûd Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1995, C. 12, s. 443.

³⁴⁴ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 84. Diğer örnekler için bk. s. 61, 63, 76, 123, 192, ...

9. Fetâvâ-yı Feyziyye

Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin (ö. 1115/1703) Osmanlı şeyhülislamıdır. Erzurum'da doğmuştur. Meşhur Mehmed Vani Efendi'den ders almıştır.³⁴⁵

XII. Yüzyıl Osmanlı toplumunda günlük hayatla, ibadet ve muamelâtla ilgili konularda ortaya çıkan meselelere dair Feyzullah Efendi'nin verdiği fetvaları ihtiva etmektedir. Osmanlı fetvahânesinin en muteber saydığı dört fetva kitabından biridir. Klasik fıkıh kitaplarındaki gibi düzenlenmiş olup, diğer Osmanlı fetva kitaplarından farklı değildir.

Eser, sorulardan ve bunlara benzer “olur” veya “olmaz” şeklindeki kısa cevaplardan oluşmuştur.³⁴⁶ Her fetvanın mesnedini teşkil eden muteber fıkıh kitaplarının Arapça ibareleri eklenmiş, nakil yapılan kaynağın adı ve ilgili bölümü de belirtilmiştir.³⁴⁷ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 17 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Gâsıb, mağsûb otu kemâl `itina ile bi'l muhâfaza beslemek de iken hatfe enfe yani âfet-i semâviye ile telef olsun yevm-i gasbdaki kıymetini zâmin olur. Ve bu vecihle hatfe enfe telef gâsıbın fi`ili olmayıp vedi`a ve `ariyet gibi emvâlde damanı gayri mûceb ise de gasb sâbik kendisinin fi`ili bulunmakla telafi cihetiyle ayn mağsûbun reddeden aczi melâbisesiyle ahdesine daman terettüp eder. Feyziyye.”³⁴⁸

10. Mecmûa-i Cedîde

Fetvahânedeki şeyhülislamlara ait fetvalar kaydedilerek oluşturulmuştur. Yalovalı Hacı Ali el-Murteza tarafından başka fetvalarda eklenerek İlaveli Mecmua-i Cedide tekrar basılmıştır. Fetvalar genelde Türkçe yazılmakla birlikte bazı Arapça

³⁴⁵ Mehmet Serhan TAYŞI, “Feyzullah Efendi, Seyyid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1995, C. 12, s. 527.

³⁴⁶ Özel, a.g.e. , s. 329.

³⁴⁷ Salim ÖGÜT, “Fetâvâ-yı Feyziyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1995, C. 12, s. 443.

³⁴⁸ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 58. Diğer örnekler için bk. s. 34, 44, 58, 139, 170, ...

fetvalar da vardır.³⁴⁹ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 17 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Bir yerini, bu ta`bir ihtirâzı olmayıp bir kimse diğerkimsenin hanesini gasb ve teğallübe hedm ve nakzını istihlâk eylese o kimse mehdûmun mebniyen kıymetini evvel kimseye tazmîn ettirir. Yoksa arsasının kıymetini tazmîn ettiremez. Zira arsa kâimdir. *Mecmûa-i Cedide*.”³⁵⁰

11. el-Fetâva'l- Hayriyye

Hayreddin b. Ahmed b. Ali b. Zeynüddin b. Abdülvehhab el-Eyyubî el-Uleymî el-Fârûkî er-Remlî (ö. 1081/1671) tarafından yazılmıştır. Hanefi alimidir. Filistin'in Remle şehrinde doğmuştur.³⁵¹

Eser, müellifin oğlu Muhyiddin tarafından tarafından nikah bölümüne kadar derlenmiştir. Oğlu vefat ettikten sonra öğrencisi İbrahim el-Cinînî tamamlanmıştır. Eser, klasik fıkıh kitaplarındaki gibi kitab-bab şeklinde düzenlenmiştir. Soru-cevap şeklinde düzenlenen fetvalardan oluşmaktadır.³⁵²

Eser de, Hanefî fikhî esas alınmıştır; fakat bazı fetvalar verilirken bölgenin şartları düşünülerek Şâfiî mezhebine de yer verilmiştir. Maliki ve Hanbeli mezhebinin görüşlerine nadir de olsa yer vermeye çalışılmıştır. Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 6 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Bıçak, bir kimse diğerkimsenin bıçağını bila izin alarak yedinde iken munkatı` olup da kıymetine noksân fâhiş târî olunca mâliki muhayyer olup dilerse evvel bıçağı maktu` olarak ahzıyla noksânını tazmîn ettirir. Ve dilerse evvel bıçağı gâsıba terkle küllü kıymetini tazmîn ettirir. *Hayriyye fi'l gasb*.”³⁵³

³⁴⁹ Şükrü ÖZEN, Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü, İstanbul, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, S. 5, s. 279.

³⁵⁰ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 180. Diğerk örnekler için bk. s. 183, 202, 209, 269, 274, ...

³⁵¹ Cengiz KALLEK, “el-Fetâva'l-Hayriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1995, C. 12, s. 443-444.

³⁵² Özel, a.g.e. , s. 310.

³⁵³ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 146. Diğerk örnekler için bk. s. 213, 222, 237, ...

12. Vâkı`âtü'l-Müftîn

Abdülkadir b. Yusuf b. Muhammed el-Kâdiri (ö. 1084/1674) Osmanlı alimi ve kazaskerdir.³⁵⁴

Eseri, fıkıh ve fetva kitaplarındaki bazı meseleleri bir araya getirerek Arapça bir eser oluşturmuştur. Aldığı her meselenin fıkhi kaynağını belirtmiştir. Meseleler verilirken delillere yer verilmemiştir. *Fetâvâ Kadri (el-Fetâva'l-Kâdiriyye)* olarak da bilinen eser, diğer fıkıh kitaplarının tertibine göre düzenlenmiştir.³⁵⁵ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 6 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin;

“Vech-i rabi`, mâlik arzın izni olmayarak bir kimse onda kendi nefsi için ebniye inşa yahut ağaç gars etmesidir. Bunun hükmü mecellenin şu maddesiyle şerhinde tafsîl olunmuş isede itrâd-ı'l bâb bir mislin şurada irâdı münâsib görülmüştür. Bir kimse, zevcesinin hanesini onun izni olmaksızın kendi nefsi için ta`mîr etse i`maret-i vakıa' kendisinin mülkü olur. Zira bina da isti`mal olunan levâzim evvel kimsenin mülkü olup rızası olmaksızın mülkünden çıkmayacağı cihetle levâzim-i mezkûrada mülkiyeti bâkî olarak arsayı gâsıb olur. *Vâkı`âtü'l-müftîn.*”³⁵⁶

13. Netîcetü'l-Fetâvâ

Dürrizâde Mehmed Ârif Efendi (ö. 1215/ 1800) tarafından yazılmıştır. Osmanlı şeyhülislamıdır. İstanbul'da doğmuştur. Müderrislik yaptıktan sonra Yenişehir, İstanbul gibi şehirlerde kadılık yapıp, daha sonra nakîbüleşraf olmuştur.³⁵⁷

Müellif eserini, şeyhülisamlık görevi yaparken Fetvahane'ye sorulan sorulara verdiği cevaplardan oluşturmuştur. Fetva emini Ahmed Efendi tarafından kitap haline getirilmiştir.³⁵⁸ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 4 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Yani mesela inek gasb edilse mal sahibinin yed-i izâle edilmiş ve sevt ve yavrudan mahrûmiyeti müstelzem olmuş olur. Bu cihetle mağsûb minhden zarûri def'i için gâsıb üzerine fi`ili gasbının feshi lazım gelir. Hatta bir kimse medyûnundan bir bâkırını gasb etse medyûnuna hemen res etmesi lazım gelip

³⁵⁴ Ahmet ÖZEL, “Kadri Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2001, C.24, s.140.

³⁵⁵ Özel, a.g.e., s.311.

³⁵⁶ Ali Haydar Efendi, a.g.e., s.196. Diğer örnekler için bk. s. 67, 195, 336, ...

³⁵⁷ Mehmet İPŞİRLİ, “Dürrizâde Mehmet Arif Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1994, C.10, s.37.

³⁵⁸ Özel, a.g.e., s.352.

yoksa eda-ı deyn etmeden vermem ya rehin olmak üzere habs edeceğim diye i`âdeden imtina` edemez. *Netîce*.”³⁵⁹

14. Fetâvâ-yı Câmiu'l-İcâreteyn

Şeyhülislam Meşrepzâde Arif Efendi (ö. 1275/1858) tarafından düzenlenen eserdir. İstanbul'da doğmuştur. Uzun süre müderrislik yapmıştır. Kadılık görevinde de bulunmuştur.³⁶⁰

İsmi belirtilmeyen bir kişi tarafından vakıflar, mukataa ve miri arazilerin tapulanması konusunda fıkıh ve fetva kitaplarından toplanarak oluşturulmuştur; fakat eser de bulunan bir takım hatalar sebebiyle Arif Efendi bu eseri tekrar düzenlemiştir. Arif Efendi bu eserdeki fetvaları tek tek incelemiş, fetva kitaplarından kontrol ederek eseri tekrar düzenlemiştir. Eserde bazı fetvaların verildiği kaynaklara işaret edilmekle birlikte delillere yer verilmemiştir. Yaklaşık olarak 2000 fetva bulunmaktadır.³⁶¹ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 4 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Şu kadar var ki bir kimsenin batapu mutasarrıf olduğu arzda diğer kimse evvel kimsenin ve sahib-i arzını izniyle ağıl ve mindere ve değirmen gibi zirâ`ate müte`allak bir binâyı o kimse kendi malıyla kendi nefsi için inşa eylese evvel kimsenin artık evvel binây-ı kal'a ettirmeğe hakkı olamaz. *Câmi'ul İcâreteyn*.”³⁶²

15. en-Nutef fi'l-Fetâvâ

Ebü'l-Hasen Rüknu'lislâm Ali b. Hüseyin b. Muhammed es-Suğdı (ö. 461/1068) tarafından yazılmıştır. Hanefî alimidir. Semerkant'ın Suğd nahiyesinde doğmuştur.³⁶³

Fıkıh hükümlerinin anlatımında soyut bir üslup tercih etmiştir. Sadece Sünni mezheplerin değil, diğer mezheplerinde görüşlerine yer vermiştir. Eser kanun maddelerinden oluşmaktadır. Delillere yer vermemiştir.³⁶⁴ Gasp ve itlaf konusunda bu

³⁵⁹ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 50. Diğer örnekler için bk. s. 34, 209, ...

³⁶⁰ Mehmet İPŞİRLİ, “Arif Efendi, Meşrepzâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1991, C. 3 s. 365.

³⁶¹ Özen, a.g.e.m. , C. 3, S. 5, s. 249-378.

³⁶² Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 199. Diğer örnekler için bk. s. 259, 260, ...

³⁶³ Selahaddin Abdüllatif en-Nahi , “Suğdı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2009, C. 37, s. 474-475.

³⁶⁴ Özel, a.g.e. , s. 54-55.

eseri müellif 3 farklı yerde kullanmıştır; fakat kitapta yazarın ismi geçmektedir. Örneğin:

“Rabi`an yed-i gasbda nisab zekat mal mevcûd ise de gâsıb nezdinde bulunan şu mal mağsûb sebebiyle nisab zekat tenâkus edecek olsa gâsıba zekat lazım gelmez. *Suğdî Celbî* ve *Înâye*.”³⁶⁵

16. Ma`rûzât

Ebü's-Suûd Muhammed b. Muhammed b. Mustafa b. İmâd el-İskilibî (el-İmâdî) (ö. 982/1574)'nin diğer eseridir. Kanuni'ye arz ettiği fetvaların bulunduğu eserdir. Bu eser kendisiyle amel edilmesi gereken görüşleri içermektedir.³⁶⁶ Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 2 farklı yerde kullanmıştır; fakat kitapta yazarın ismi verilmiştir. Örneğin:

“Amir-i misal: Bir kimse filan şahsın malını almasıyla diğer kimseye emr edipde o kimse dahi onun malını alsa daman o kimse üzerine lazım gelir. Zira bu emr bâtıldır. Şu kadar var ki kendisi melhûzunu âmirine ya`ni o malı ahz ve gasb ile emr eden kimseye vermiş ise ona ruc`u eder. Ammâ kendi ya`ni ahiz yedinde telef olmuşki ya istihlâk eylemiş ise o halde âmire ruc`u edemez. *Behce* ve *Ebussuûd el-İmâdî*.”³⁶⁷

17. Vâkı`ât

Bu eser, Abdilaziz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî el-Hanefî (ö. 536/1141) tarafından yazılmıştır. Hanefî alimidir.³⁶⁸ Eser *Vâkı`âtü'l-Hüsâmî* ve *el-Ecnâs* isimleriyle de tanınmaktadır. Bu eser *el-Fetâvâ'l Kübrâ*'nın dayandığı kaynaklardan derlenerek oluşturulmuştur. Gasp ve itlaf konusunda bu eseri müellif 2 farklı yerde kullanmıştır. Örneğin:

“Eşcârı, bu ta`bîr dallarından ihtirâz için olmamakla bir kime diğer kimsenin kâim ağacının dallarını kat` ettik de ağaç maktu` dallarıyla ve mezkûr dallar nesiz takvîm olunup aralarındaki fazlı ve nefâveti kat`ı zâmin olur. Şu kadar ki bu vecihle kat`i ağsan sebebiyle şecerin kıymetini zâmin olunur. *Vâkı`ât*.”³⁶⁹

³⁶⁵ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 47. Diğer örnekler için bk. s. 72, ...

³⁶⁶ Özel, a.g.e. , s. 264.

³⁶⁷ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 61. Diğer örnekler için bk. s. 192.

³⁶⁸ Özel, a.g.e. , s. 65.

³⁶⁹ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 264. Diğer örnekler için bk. s. 260.

Ali Haydar Efendi'nin *gasp* ve *itlaf* bölümünü şerh ederken bir tane usûl, yirmisekiz tane *furû* ve on yedi tane de fetva ile ilgili eserden yararlanmıştır. En çok Fetâvâ-yı Hindiyeye adlı eserden yararlanmıştır. *Furû* literatürünün farklı türlerinden yararlanmış olsa da fetvaya daha ağırlık vermiştir. İlk dönem kaynaklarından son dönem kaynaklarına kadar farklı zaman dilimindeki eserler kullanmıştır.

2. GASP VE İTLAF'IN KAYNAKLARI İLE MEZHEPTE ÖNE ÇIKAN ESERLERİN KISACA KARŞILAŞTIRILMASI

Bu başlık altında yukarıda **gasp** ve **itlaf** konusunda tespit edilen ve kısaca tanımlanan kaynaklarla mezhepte öne çıkan eserlerin karşılaştırılması yapılacak ve aynı konunun farklı kaynaklarda nasıl incelendiğini ve zamana göre farklılıkların oluşup oluşmadığına bakarak değerlendirmelerde bulunulacaktır.

2.1. MEZHEPTE ÖNE ÇIKAN ESERLER

2.1.1. Temel Metinler

Temel metinler ya da el-mutûn, mezhebin görüşlerini özlü, doğru, sistematik bir şekilde anlatan ve genel olarak delillere yer verilmeden derlenen metinlere denir.³⁷⁰ Bu metinler daha ziyade mutûn-i erbaa, mutûn-i selâse diye bilinir. Temel metinler olarak bilinen mutûn-i erba`a/dört metin; İbnu`s-Sââfî'nin *Mecmau'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn*, Burhânüşşerîa'nın *el-Vikâye*, en-Nesefî'nin *Kenzü'd-Dekâik* ve el-Mevsilî'nin *el-Muhtâr*'ı, mütûn-i selâse/üç metin ise; *el-Vikâye*, *Kenzü'd-Dekâik* ve Kudûrî'nin *el-Muhtasar* adlı eserleridir.

Vikâyetü'r-Rivâye fi Mesaili'l-Hidâye

Eser, Burhânüşşerîa Mahmud b. Ubeydullah b. Mahmud b. el-Mahbûbî (ö. 680) tarafından yazılmıştır. Hanefî alimlerindedir.³⁷¹

Müellifin eseri torunu için telif ettiği ifade edilmektedir. Osmanlı hukukçularını etkileyen kitaplar arasındadır. Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur.³⁷²

³⁷⁰ Ahmet ÖZEL, "Hanefî Mezhebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1997, C. 16, s. 21.

³⁷¹ Özel, a.g.e. , s. 119.

el-Muhtâr li'l-Fetvâ

Eser, Ebü'l-Fadl Mecdüddin Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd b. Mahmud el-Mevsilî el-Bağdadî (693/1294) tarafından yazılmıştır. Musul'da doğmuştur. Hanefî alimidir.³⁷³

Müellif eserinde Ebu Hanife'nin görüşlerini tercih etmiştir. Eserini kendisi *el-İhtiyâr* adıyla şerh yazmıştır. Esere çokça önem verilmiştir.³⁷⁴

Mecmau'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn

Eser, Muzafferuddîn Ahmed b. Ali b. Tağlib el-Ba`lebekki el-Bağdâdî İbnü's-Sââtî (ö. 694/1295) tarafından yazılmıştır. Hanefî fıkıh alimi olup Ba`lebek şehrinde dir.³⁷⁵

el-Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ı ve Ömer en-Nesefî'nin *Manzûme* adlı eserlerinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Eser üzerine şerh, haşiye ve reddiye türlerinde çalışmalar yapılmıştır.³⁷⁶

Kenzü'd-Dekâik

Eser, Ebu'l-Berekât Hâfuziddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî (ö. 710/1310) tarafından yazılmıştır. Hanefî alimidir. Nesef'te doğmuştur.³⁷⁷

Bu eser müellifin *el-Vâfi* adlı eserinin bir özeti olarak ifade edilir. Eser üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur.³⁷⁸

el-Muhtasar

Eser, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer el-Kudûrî (ö. 428/1037) tarafından yazılmıştır. Hanefî alimidir. Bağdat'ta doğmuştur.³⁷⁹

Eser hukukçular arasında "el-Kitab" olarak bilinmektedir. Eser üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Halk arasında önem verilen bir eser olmuştur.³⁸⁰

³⁷² Cici, a.g.e.m. , s. 228-230.

³⁷³ Özel, a.g.e. , s. 113.

³⁷⁴ Cici, a.g.e.m. , s. 228.

³⁷⁵ Özel, a.g.e. , s. 116.

³⁷⁶ Cici, a.g.e.m. , s. 228-229.

³⁷⁷ Özel, a.g.e. , s. 122-123.

³⁷⁸ Cici, a.g.e.m. , s. 230-231.

³⁷⁹ Özel, a.g.e. , s. 48.

2.1.2. Şerh, Hâşiye ve Muhtasar Türü Eserler

Şerhler:

Metin üzerinde atlama yapmadan açıklayıcı mahiyette yapılan çalışmalara şerh denir.³⁸¹

Şerh alanında burada mezhepte en çok itibar gören üç esere yer verilecektir. Bunlar; Ebu Bekr Muhammed b. Ebi Selh Ahmed Şemsüleimme es-Serahsî'nin *el-Mebsût*'u, Ebu'l-Hasan Burhanüddin Ali b. Ebubekr b. Abdülcilil el-Ferğânî el-Merğînânî'nin *el-Hidâye*'si ve el-Mevsîlî'nin *el-İhtiyâr* adlı eserleridir.

-el-Mebsût

Eser, Ebu Bekr Muhammed b. Ebi Selh Ahmed, Şemsüleimme es-Serahsî (ö. 400-483/1009-1090) tarafından yazılmıştır. Hanefi alimidir. Serahs'da doğmuştur.

Eser İmam Muhammed'in *el-Kâfi* adlı eserinin şerhidir. Serahsî'nin bu eseri Hanefî fikhında delilleriyle yazılan en detaylı eserdir.³⁸²

-el-Hidâye

Eser, Ebu'l-Hasan Burhanüddin Ali b. Ebubekr b. Abdülcilil el-Ferğânî el-Merğînânî er-Riştânî (ö. 593/1197) tarafından yazılmıştır. Hanefi alimidir. Riştan köyünde doğmuştur.³⁸³

Müellifin *Bidâyetü'l-Mübtedî* adlı eserine yazdığı şerhtir. Eser üzerine hâşiye, talik, risale, muhtasar ve tercüme türlerinde altmışa yakın çalışma yapılmıştır.³⁸⁴

-el-İhtiyâr li-Ta`lîli'l-Muhtâr

Eser, Ebü'l Fadl Mecdüddin Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd b. Mahmud el-Mevsîlî el-Bağdadî (ö. 693/1294) tarafından yazılmıştır.

³⁸⁰ Cici, a.g.e.m. , s. 231

³⁸¹ Erdoğan, a.g.e. , s. 524.

³⁸² Özel, a.g.e. , s. 59.

³⁸³ Özel, a.g.e. , s. 86.

³⁸⁴ Cici, a.g.e.m. , s. 234.

el-İhtiyâr, müellifin kendi eseri olan *el-Muhtâr*'a yazdığı şerhdir. Kitabında meseleleri delillendirmiştir. Hanefî mezhebinin yanında diğer mezheplerin de görüşlerine temas etmiştir.³⁸⁵

Hâşiyeler:

Şerh üzerine sadece gerekli görülen kısımların açıklaması amacına yönelik yapılan çalışmalara hâşiye denir.³⁸⁶

Hâşiye alanında Sa'di Çelebî'nin *el-İnaye*'si, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz b. Ahmed b. Abdurrahim el-Hüseyni ed-Dımaşki İbn Abidin'nin *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr* adlı eseri en tanınmış olanlarıdır. Bu son eser *Haşiyetu İbn Abidin* diye de bilinir.

-el-İnaye

Eser, Sa'dullah b. İsa b. Emirhan, Sa'di Çelebi (ö. 945/1539) tarafından yazılmıştır. Osmanlı alimidir. Kastamonu'da doğmuştur. Müellifin *el-Hidâye* adlı esere yazdığı haşiyedir.³⁸⁷

- Reddü'l-Muhtâr `ale'd-Dürri'l-Muhtâr

Eser, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz b. Ahmed b. Abdurrahim el-Hüseyni ed-Dımaşki İbn Âbidîn (ö. 1198/1784) tarafından yazılmıştır. Şam kentinde doğmuştur. Eser el-Haskefi'nin *ed-Dürri'l-Muhtâr* adlı eserine yazdığı hâşiyedir.³⁸⁸

Muhtasarlar:

Delillere çok az yer veren, diğer mezheplerin görüşlerine yer vermeyen, veciz bir üslup kullanan kitaplara muhtasar denir. Bir ders kitabı ve başvuru kaynağı niteliğindeki eserlerdir.³⁸⁹

Bu alanda Ebu'l-Hüseyn (Ebu'l Hasan) Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer el-Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ı ve Tahâvî'nin *el-Muhtasar* adlı eserleri türün ilk örnekleridir. Bu iki eser Hanefî mezhebinin önemli el kitaplarındandır. Kudûrî'nin eserine yukarıda temas edilmiştir.

³⁸⁵ Özel, a.g.e. , s. 113-114.

³⁸⁶ Erdoğan, a.g.e. , s. 184.

³⁸⁷ Özel, a.g.e. , s. 239.

³⁸⁸ Özel, a.g.e. , s. 356.

³⁸⁹ Eyyub Said KAYA, “ Muhtasar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006, C. 31, s. 61-62.

-el-Muhtasar

Eser, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdülmelik el-Ezdî et-Tahâvî (ö. 321/933) tarafından yazılmıştır. Hanefî alimidir. Mısır'ın Tahâ kentinde doğmuştur.

Hanefî fikhının ilk muhtasar kitabı sayılır. Ebu Hanife, İmam Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşlerine yer vermiştir.³⁹⁰

2.2. ESERLERİN MUHTEVALARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

2.2.1. Eserlerin Türlerine ve Muhtevalarına Genel Bakış

İncelediğimiz eserler yazıldığı dönemler itibariyle birbirlerinden farklılık göstermektedirler. Kudûrî'nin *Muhtasar*'ı ve Serahsî'nin *el-Mebsût* adlı eseri V. (XI) asırda, Merğînânî'nin *el-Hidâye*'si VI. (XII) asırda, İbnü's-Sââtî'nin *Mecmau'l-Bahreyn* adlı eseri IX. (XIII) asırda, İbni Âbidîn'in *Reddü'l-Muhtâr*'ı XV. (XIX) asırda, Ali Haydar Efendi'nin *Dürerü'l-Hükkâm* adlı eseri XVI. (XX) asırda yazılmış eserlerdir. Bu eserler yazıldıkları dönemlerde fıkhi problemlerin çözümlerinde müracaat kaynağı olmuşlardır.

Mütûn-i erba'a'nın içinde bulunan *Mecmau'l-Bahreyn* adlı eser, yazıldığı dönemde ve daha sonraki dönemlerde kanun gibi görülmüş, bunların dışında fetva vermek "caiz değildir" denecek kadar itibar görmüştür. Mezhebin görüşleri dikkatli bir şekilde bir araya getirilmiştir.³⁹¹ *Mecmau'l-Bahreyn* adlı eser, Kudûrî'nin *Muhtasar*'ı ve Ebu Hafs Ömer en-Nesefî'nin *Manzumesi* esas alınarak yazılmıştır.³⁹² Mezhep içindeki sahih ve fetva için tercih edilen görüşlere yer verilmiştir. Mezhep imamının yanında mezhepteki farklı görüşler de ifade edilmiştir. Diğer mezheplerin görüşleri ifade edilirken farklı cümle yapısı ve fiil kalıpları kullanılmaya çalışılmıştır.³⁹³ Osmanlı

³⁹⁰ Davut İLTAŞ, "Tahâvî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, C. 39, s. 385-388.

³⁹¹ Recep CİCİ, "Osmanlı Hukuk Düşüncesini Etkileyen Başlıca Kaynaklar", Bursa, *U.Ü.İ.F.D.* , C. 8, S. 8 (1999), s. 225.

³⁹² Özel, a.g.e. , s. 117.

³⁹³ Ahmet ÖZEL, "İbnü's- Sââtî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2000, C. 21, s. 190.

medreselerinde yardımcı kaynak olarak okutulmuştur.³⁹⁴ Klasik fıkıh eserlerindeki tasnif yöntemi kullanılmıştır. Eser geniş hacimli değildir.³⁹⁵ Nitekim gasp ve itlaf konusu aynı başlık altında altı sayfada incelenmiştir.

Şerhler fıkıh literatürünün gelişiminde etkili olmuştur. Fıkıh eserleri arasından sadece bir kısmının seçilip şerh edilmesi fıkıhın hangi metinler kanalıyla gelişeceğini göstermektedir.³⁹⁶

Mezhepte şerh örnekleri arasında en önemli kabul edilen Serahsî'nin *el-Mebsût* adlı eseri, Hanefi fıkıhının temellendirildiği, mezhebe ait görüşlerin delilleriyle açıklandığı en hacimli eserdir.³⁹⁷ Bu eser üslup ve muhteva bakımından diğer şerhlerden farklı bir niteliğe sahiptir; çünkü şerh ettiği el-Kaffî'nin bazı cümlelerini esere almamış veya bazı cümleleri açıklamadan sadece yazmıştır. Mezhep imamlarının yanında mezhep dışındaki birçok müctehidin görüşlerine de yer vermiş ve aralarında mukayese yapmıştır.³⁹⁸ Serahsî'nin *el-Mebsût* adlı eseri ilk olarak Kahire'de 30 cilt ve 10 mücellid olarak basılmıştır. Arapça olarak neşredilmiştir. Müellif eseri oluştururken veciz, kolay bir üslup ile konunun özünü açıklayan bir yol izlediğini ifade etmiştir.³⁹⁹ Eser Türkçeye tercüme edilmiştir. Eserde bölümler incelenirken ilk olarak o kısım ile ilgili kavramların sözlük ve terim anlamları verilerek konular anlatılmaya başlanmaktadır. Müellif gasp ve itlaf konusunu ayrı başlıklar halinde işlemiştir. Gasp konusunu elli dokuz sayfada, ikrah konusunu ise yüz onsekiz sayfada aktarmıştır.

Tezde esas aldığımız ve kısaca tanıttığımız en önemli ikinci şerh olan Merğînânî'nin *el-Hidâye* adlı eseri, müteahhirin devri uleması arasında en çok rağbet gören eser olmuştur.⁴⁰⁰ Konuları bir bütün halinde işleyişi, görüşleri delilleriyle birlikte alması, farklı mezheplerin görüşlerine yer vermesi sebebiyle diğer eserlerden farklılık göstererek ön plana çıkmaktadır.⁴⁰¹ Bu eser Hanefiler ve Osmanlı fakihleri arasında olduğu kadar yabancılar arasında da büyük şöhrete sahiptir.⁴⁰² Eser klasik fıkıh

³⁹⁴ Cici, a.g.e.m. , s. 230.

³⁹⁵ Özel, "İbnü's- Sââtî", s. 191.

³⁹⁶ Eyyub Said KAYA, "Şerh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), s2010, c. 38, s. 560-561.

³⁹⁷ Ahmet ÖZEL, "Hanefi Mezhebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1997, C. 16, s. 21.

³⁹⁸ Eyyub Said KAYA, "el-Mebsût", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2003, C. 28, s. 214-215.

³⁹⁹ Kaya, *el-Mebsût*, s. 215.

⁴⁰⁰ Özel, *Hanefi Mezhebi Literatür*, s. 22.

⁴⁰¹ Kallek, *el-Hidâye*, s. 471-473.

⁴⁰² Cici, a.g.e.m., s. 235.

kitaplarındaki içerik kullanılarak yazılmıştır. Eser altı cilttir. İçerisinde 56 bölüm vardır. *el-Hidâye* Arapça yazılmış, birçok defa basılmış ve medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur.⁴⁰³ Müellif eserini oluştururken kendine has bazı tabirler kullanmıştır.⁴⁰⁴ Eserin fesahat ve belağatı Arap dili ve edebiyatında önemli bir yerinin olduğunu göstermektedir.⁴⁰⁵ Eserde gasp ve itlaf konusu birlikte ele alınmış ve kırk üç sayfada incelenmiştir.

Yine şerhler kategorisinde son örnek olarak inceledğimiz Ali Haydar Efendi'nin yazdığı *Dürerü'l-Hükkâm* adlı eser, Osmanlı Döneminde yazılan *Mecelle* isimli hukuk kitabının şerhi olup girişte bilgi verilmiştir.

Muhtasarlar, düzenli sistematigi, zengin içeriği ve sade üslubundan dolayı ders kitabı ve başvuru kaynağı olarak kullanılmıştır. Delillere çok az yer vererek, Hanefî mezhebi dışındaki mezheplerin görüşlerine değinilmemiştir.⁴⁰⁶ Mezhep içindeki uygulamayı esas alacak hükümleri belirlemesinden dolayı mezhebin ve taklidin sınırlarını belirlemişlerdir.⁴⁰⁷

Bu türün en önemli örneği olan *Muhtasaru'l-Kudûri*, Hanefî mezhebinde el kitabı niteliğinde görülmüştür.⁴⁰⁸ el-Kudûri'nin **bu** eseri 12000 meseleyi içermekte olup klasik fıkıh eserlerinde olduğu gibi kitap ve bab sistemine göre oluşturmuştur. İbadet bahsiyle başlayarak sırasıyla muamelat ve münakahat konuları incelenmiştir. Geniş içeriğe sahip konuları alt başlıklara ayırmıştır.⁴⁰⁹ Eser Arapça yazılmıştır. Fransızca, Latince ve Türkçe'ye tercümesi yapılmıştır.⁴¹⁰ Müellif gasp bölümünü iki sayfada anlatmıştır. İtlaf kısmını özel olarak bir bölümde değil, gasb bölümü içerisinde zikretmiştir.

Hâşiye türü eserler metinden ziyade şerhteki bazı güç ve kapalı ifadeleri açıklamak ve tamamlayıcı bilgi vermek amacıyla yapılan çalışmalardır.⁴¹¹

İşte türü örneklerin belki de sonuncusu olan İbni Âbidîn'in *Reddü'l-Muhtâr* adlı eseri, hâşiye alanında önemli bir yere sahiptir. Eser başlangıçtan kendi dönemine kadar

⁴⁰³ Kallek, *el-Hidâye*, s. 471.

⁴⁰⁴ Mesala Merğînânî kendi görüşlerini naklederken “ kale'l-abdü'z-zaiif” ifadesini kullanmıştır.

⁴⁰⁵ Kallek, *el-Hidâye*, s. 472.

⁴⁰⁶ Ferhat KOCA, “el-Muhtasar, Kudûri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006, C. 31, s. 64-65.

⁴⁰⁷ Kaya, *Muhtasar*, s. 61-62.

⁴⁰⁸ Cici, a.g.e.m. , s. 231.

⁴⁰⁹ Koca, *el- Muhtasar*, s. 65.

⁴¹⁰ Cici, a.g.e.m. , s. 232.

⁴¹¹ Tefik Rüştü TOPUZOĞLU, “Hâşiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1997, C. 16, s. 419-422.

yazılmış bütün temel Hanefi kaynaklarına dayanmış ve hükümlerin dayandığı delillere yer vermiş, önceki eserlerde görülen yanlışları düzeltmeye çalışmıştır.⁴¹² *Reddû'l-Muhtâr* onsekiz cilt olarak Arapça basılmıştır. Klasik fıkıh eserlerindeki tasnif yöntemi kullanılmıştır.⁴¹³ Veciz bir üslupla kaleme alınmıştır. Türkçe'ye çevirisi yapılmıştır.⁴¹⁴ Müellif eserinde gasp ve itlaf konusunu birlikte ele alarak 80 sayfada aktarmıştır.

Sonuç olarak incelemeye çalıştığımız eserler, hem yazdıkları dönemlerde ve daha sonraki dönemlerde ön plana çıkmış kaynak eser vasfını taşıyan kitaplardır. Her biri kendi türünün özelliklerini göstermektedir. Eserlerimizden beş tanesi Arapça, bir tanesi de yani tez konusu olarak incelediğimiz *Dürerü'l-Hükkâm*, Osmanlıca olarak telif edilmiştir. Bunun sebebi yazdıkları dönemlerde ilim dilinin Arapça olmasıdır. İncelediğimiz eserler, yazıldığı türlere ve döneme bakıldığında hacimlerinde bir takım farklılıklar gözükmemektedir. Bazılarında konular daha geniş aktarılırken bazılarında daha kısa aktarılmıştır. Zamanın ve dönemin değişmesiyle birlikte farklı problemler ortaya çıkmıştır. Bu sebeple kitapların hacmi de genişlemiştir. Konuyu en detaylı olarak anlatan eser Ali Haydar Efendi'nin *Dürerü'l-Hükkâm* adlı eseridir. Zamanın ilerlemesi ve problemlerin farklılaşmasından dolayı konuyla ilgili detaylı incelemeler de oluşmuştur.

2.2.2. Mezhep Görüşüne Ağırlık Verilmesi

İncelediğimiz eserlerin hepsinin müellifleri Hanefi mezhebine mensuptur. Bundan dolayı eserlerinde mezhep imamlarının görüşleri savunulmuştur. Mezhep imamlarının arasındaki hiyerarşi gözetilerek önce Ebû Hanife'nin görüşleri daha sonra Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve Züfer'in görüşlerine yer verilmiştir. Ağırlıklı olarak Ebû Hanife'nin görüşleri tercih edilmiştir.

Mesela, İbnu's-Sââtî *Mecmau'l-Bahreyn* adlı eserinde, “gasp eden kişinin müdahalesi ile malda değişiklik olması” konusunda Hanefi mezhebinin görüşünü şu şekilde açıklamıştır:

“Gasp edilen mal, ismi değişecek ve menfaati çoğalacak şekilde gasp eden tarafından değiştirildiğinde sahibinin mülkiyetinden çıkar ve gasp eden kişi ödünçle kendi mülkiyetine geçirir. Yalnız malın bedelini ödemedikçe

⁴¹² Özel, *Hanefî Mezhebi*, s. 23.

⁴¹³ Özel, *İbn-i Âbidîn*, s. 292.

⁴¹⁴ Özel, *İbn-i Âbidîn*, s. 292.

faydalanması helal olmaz. Mesela, bir keçiyi gasp eden, onu boğazlayıp kızartsa veya pişirse veya buğdayı öğütse, ondan un yapıp ekmek yapsa ya da demirden bir kılıç yaparsa veya bakırdan bir kap imal ederse ve benzeri...⁴¹⁵

Serahsî *el-Mebsût* adlı eserinde adediyyat-ı mütefavitenin⁴¹⁶ gaspı konusunda mezhebenin görüşünü ifade ederek şöyle demiştir:

“Gasp edilen şey; giyecekler, hayvanlar vb. gibi bireylerin arasında büyük farklar bulunan şeylerden ise biz Hanefilere göre, malı aynen geri vermek mümkün olmadığından, gasp eden kişinin değeri ödemesi gerekli olur.”⁴¹⁷

Merğînânî *el-Hidâye* adlı eserinde şu bilgiyi aktarır:

“(Kişi gasp ettiği taşınmaz malda kendi fiili ile veya evde oturması ile meydana getirdiği zararı karşılamalıdır. Bu hususta ittifak vardır.) Çünkü bu, kendiliğinden telef değil, malı zayi etmektir. Taşınmazı zayi etmek ise zararı karşılamayı gerektirir. Örneğin, arazinin toprağını başka yere aktarması ve içinde oturduğu evin yıkılmasına sebep olması gibi. İşte bunlar, malda yapılan birer zarar olduğu için yükümlülüğü gerektirir.”⁴¹⁸

Eserde “bu hususta ittifak vardır” ifadesine yer verilerek konuyla ilgili mezhep içinde ittifak olduğuna vurgu yapılmıştır.

Ali Haydar Efendi de *Dürerü'l-Hükkâm* adlı eserinde şöyle demiştir:

“Nitekim bir kimsenin basat eylediği mindere bila izin diğer kimsenin oturmasına yahut yatıp uyumasına izâle-i yed muhikka bulunmamak sebebiyle Eimme-i Hanefiyye’ye göre gasp değildir, *Tahtâvi*. Binâenaleyh o kimsenin fi`ili ile olmayarak evvel minder telef olsa ona daman lazım gelmez. Çünkü basat, mal sahibinin fiili olup istimalde mal sahibinin eser-i fiili mevcut oldukça yed-i baki olmakla mezkur minder ahz edilmiş yani ondan izâle-i yed muhikka kılınmış olmaz.”⁴¹⁹

Müellif burada “Eimme-i Hanefiyye” tabiriyle mezhepteki üç imamı kastetmektedir. Bir şeyde gasp edilme hükmünün geçerli olup olmaması hakkında açıklama yapmaktadır.

Kudûrî *el-Muhtasar* adlı eserinde şöyle der:

“ Gâsıbın (gaspedenin) fiiliyle ve oturmasıyla eksilen miktarı, bütün imamlara göre, tazmin edilmesi lâzımdır. Gâsıbın elinde gerek kendisinin fiiliyle, gerekse

⁴¹⁵ Özel, *İbnü's- Sââtî*, s. 476

⁴¹⁶ Sayılabilen, ancak aralarında kıymetçe önemsenecek derecede farklılıklar bulunana mallardır; karpuzlar, kavunlar gibi. Bunlar kıyemi mallardan sayılır.

⁴¹⁷ es-Serahsî, *el-Mebsut*, 3.b., Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009, c. 15, s. 83

⁴¹⁸ Burhaneddin el- Merginânî, *el-Hidâye*, 1.b. , Karachi: İdaretü'l-Kur'an ve'l Ulumu'l- İslamiyye, 1417, C.6, s. 8.

⁴¹⁹ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 25.

başkasının fiiliyle helak olan malın cezasını vermek kendisine düşer. Gasp olunan nesne, elinde noksanlaşırsa, yine o noksanlık kadar ceza vermelidir.”⁴²⁰

Müellifin “bütün imamlara göre” lafzından mezhep içinde herkesin bunu kabul ettiğini ve bu konuda ihtilaf olmadığını anlıyoruz.

İbni Abidin de *Reddü'l-Muhtâr* adlı eserinde konuyla ilgili mezhep içindeki farklılıklara da yer vererek daha tafsilatlı bilgi vermiştir:

“Biri diğerinin hayvanına binse, ama bindiği yerde kalsa, Ebû Yusuf’un görüşüne göre zâmin olur. Ama sahih olan İmam-ı Azam’ın görüşüne göre o hayvanı yerinden götürene kadar zâmin olmaz. Bir diğerinin elbisesini giyse ve çıkarsa, yerine koysa, bu mesele de yine geçen hilaf üzerinedir. Ama bu giyiş adet üzere giyiş ise böyledir. Ama aldığı şey gömlek ise, onu omuzlarına atsa, sonra da omzundan indirerek yerine koysa, imamların ittifakıyla zamin olmaz. Zira omzuna atması kullanmak değil korumaktır.”⁴²¹

Sonuç olarak yazılan eserler farklı türlerde olsa da gasp konusunun incelendiği bölümlerde Hanefi mezhebinin görüşleri tercih edilmiştir. Bu görüşler arasında mezhep imamı Ebû Hanife’nin tercihleri ön planda tutulmuştur.

2.2.3. Hilafiyata Yer Verilmesi

Üzerinde çalışma yaptığımız eserlerin çoğunluğunda müellifleri, Hanefi mezhebinin yanında diğer mezheplerin de görüşlerini ortaya koymuşlardır. Bazı eserlerde farklı olarak sadece İmam Şâfi’î’nin görüşlerine yer verilirken, bazılarında diğer mezhep imamlarının yani İmam Malik ve İmam Ahmed b. Hanbel’in görüşlerine de yer vermişlerdir. Biz de burada gasp ve itlaf konusuyla ilgili eserlerimizde diğer mezhep görüşlerine yer verilip verilmediğini inceleyerek bu konuyla ilgili farklılıkların neler olduğunu görmeye çalışacağız.

İbnü’s-Sââtî *Mecmau’l-Bahreyn* adlı eserinde gasp konusuyla ilgili mal-ı gayri mütekkavim⁴²² malların telef edilmesi sonucunda gasp eden kişinin bu malı tazmin edip etmemesi konusunda mezhebinin görüşünü tercih etmiştir; fakat dipnot kısmında İmam Şâfi’î’nin de görüşünü söyleyerek bu konuyla ilgili farklı görüşlerin de olduğunu ifade etmiştir.

⁴²⁰Ebu’l-Hasan Kudûrî, *Muhtasarü’l-kudûrî fi’l-fıkhu’l-hanefî*, Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1997, s. 129.

⁴²¹İbn-i Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr `Ale’d-Dürri’l-Muhtâr*, çev. Ahmed Davudoğlu vd., C. 14, İstanbul: Şamil Yayınevi, 1987, s. 495.

⁴²²Şer’an kullanılması ve yararlanılması haram olan mallardır. Örneğin; içki ve domuz. Bknz. Erdoğan, a.g.e., s. 341.

İbnü's-Sââtî, "Bir Müslüman, bir zimmiye ait olan şarap ve domuzu telef ettiğinde, kıymetleriyle yükümlü olur." derken, dipnot kısmında İmam Şâfiî'nin "Domuzla şarap zimmiye ait olsa bile, yine telef eden yükümlü kılınmaz."⁴²³ görüşünü belirtmiştir.

Serahsî *el-Mebsût* adlı eserinde gasp edilen şeyin değerinde meydana gelen artışın ödenmesi konusunu İmam Şâfiî'nin görüşüne de yer vererek şöyle ifade etmiştir:

" Gasp edilen şeyin bizzat kendisinde bir fazlalık olmaz da değerinde bir artış meydana gelir, sonra da telef olursa ödeme nasıl olur? Bu konu da aynı şekilde ihtilâfıdır. Biz Hanefilere göre gasp eden yalnızca malın gasp edildiği sıradaki değerini öder. Şâfiî'ye göre ise malın telef olduğu sıradaki değerini öder. Çünkü Şâfiî'nin temel prensibine göre ödemenin nedeni; mal üzerinde zilyetlik⁴²⁴ kurmaktır. Gasp edenin mal üzerindeki zilyedliği de devam etmektedir. Temel kurala göre; " Devam eden bir şeyin devam etmesine, ilk olarak meydana gelmesindeki hüküm verilir." Bu açıdan gasp eden kişi malın telef olması esnasında gasp fiilini yenilemiş olmaktadır. Biz Hanefilere göre ise; ödemenin gerekli olmasının nedeni, mal sahibinin mal üzerindeki zilyedliğini kaldırmaktadır. Bu da gasp fiilinin ilk yapıldığı sırada meydana gelir. Bundan dolayı malın bu esnadaki değerine itibar edilir."⁴²⁵

Bu örnek aynı zamanda mukayeseli hukuk yani hilafiyat örneği olup müellifin eserde mezhepler arası hükümleri tahlil ettiğini göstermektedir.

Merğînânî *el-Hidâye* adlı eserinde gasp edilen eşyanın menkul veya gayrimenkul eşyalarda gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunu şu şekilde ifade etmiştir:

"Gasp, menkul eşyada gerçekleşir. Gasbın tarifinden de anlaşıldığı üzere menkul eşyada olur. Gayr-ı menkulde olmaz. Çünkü zilyetlik, nakil ile ortadan kalkar. Bir araziyi gasp edip elinde telef olduğunda yükümlü olmaz. Bu İmam Ebû Hanife ile İmam Ebû Yûsuf'a göredir. İmam Muhammed ise; yükümlü olur, demiştir. Daha önce İmam Yûsuf da, bu görüşü benimsediği gibi İmam Şâfiî de aynı görüştedir. Bu görüşün gerekçesi, gasbedenin tasarrufta bulunabilmesidir. Buna göre ister istemez mal sahibinin tasarrufu yok sayılır. Çünkü aynı anda iki kişi, bir şeyde tasarruf yetkisine sahip olamaz. Bu nedenle menkul maldaki el değişikliği, gayr-ı menkulde de bulunur. Böylece, açıklandığı üzere gayr-ı menkuldeki gasp, menkul gasp ile emanetin inkar edilmesi gibi olur. İmam Ebû Hanife ile İmam Ebû Yûsuf diyorlar ki: Gasp, mal sahibinin meşru tasarruf gücünün yitilmesiyle başkasının maldaki fiili tasarruf gücünün gerçekleşmesinden doğmaktadır. Oysa, taşınmaz maldaki gasp, malda değil, belki mal sahibinin şahsında gerçekleşmektedir. Şöyle ki: Bir evin gasbı, sahibini çıkarıp içinde zorla oturmakla olur. Bu ise, evin kendisinde değil, ev sahibinin şahsını ilgilendiren bir iş olmaktadır. Tıpkı hayvan sahibinin hayvanlarından uzaklaştırılması gibi. Taşınır malda ise, nakil olayı, malın kendisinde gerçekleşir. İşte gerçek gasp budur. İmam Muhammed'in, gasbı, emanetin inkar edilmesine benzetmesi yerinde değildir.

⁴²³ İbnü's-Sââtî, *Mecmau'l-Bahreyn*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005, s. 478.

⁴²⁴ Fiili tasarruf ve hakimiyet altında bulundurmamak, bir malı fiilen el altında bulundurmamak demektir. Bknz. Erdoğan, a.g.e., s. 621.

⁴²⁵ Serahsî, a.g.e., s. 91.

Bu, kabul edilse bile o husustaki yükümlülük, emanetin gerekli olan muhafazasının bırakılmasından doğmaktadır. Nitekim, emanetçi, inkarla korumayı bırakmış sayılır.”⁴²⁶

Hem mezhep içi farklılıkları hem de mezhepler arası farklılıkları örneklerle açıklamıştır. Konunun sonunda da İmam Ebû Hanife ve İmam Yûsuf’un görüşünün doğru olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır.

Ali Haydar Efendi tarafından *Dürerü’l-Hükkâm* adlı eserinde gasp akarda bazı meseleler beyanındaki kitabın ikinci kısmında mezhepler arasındaki farklılık şöyle ifade edilmiştir:

“Şeyhayn ile İmam Muhammed ve eimme-i selase⁴²⁷ arasındaki semere-i ihtilaf onu ol zikr ile iki meselede zâhir olur.

Mesele-i ûla, bir kimse bir hâneyi gasp ve âhara bey` ve teslim edip bunu ikrâr ettiği halde müşteri bayi`in gasbını inkâr etse de evvel kimse mezkûr hâne kendisinin olduğunu isbat edemese şeyhayna göre daman lazım gelmez. Yani evvel kimse mezkûr hânenin kıymetini mağsûb minhe vermek icâb etmez. Zira evvel kimse mezkûr hâneyi tahvil ve tağyir etmiş olmayıp itlaf ise bey` ve teslim ile değil belki malın bina ile isbat-ı müdde`adan aczinden dolayı hâsil olmuştur. Görülmez mi ki mağsûb minh evvel hâne mülkü idüğünü isbat ettikde lehine hükm olunub müşteriden istirdâd eder. İmam Muhammed ve Şafî`ye göre daman lazım gelir *el-Hidâye* ve `Ayni ve *Hindiyye fi`l babı`r- rabi`a aşr*. Mütünü fihriyyede şeyhayn mezhebi tercih ve neticede dahi evvel vecihle ifta edilmiştir.

Mesele-i sâniye, zevaid mağsûbdur ki Eimme-i Hanefiyyeye göre zevâid-i mezkûra gayr-ı mazmûn ve İmam Şâfi`ye göre mazmûndur. ‘881’ madde şerhine bak.”⁴²⁸

Müellif burada konuyla ilgili mezhep içindeki farklı görüşleri açıklamanın yanı sıra İmam Şâfi`ye de yer vermiş ve fıkıh kitaplarının Hanefî mezhebinde şeyhaynın görüşünü desteklediğini ifade etmiştir.

Kudûrî *el-Muhtasar* adlı eserinde gasp ile ilgili şu ayrıntıyı aktarır:

“Bir elbiseyi gasbedip boyatırsa veya kavutu gasbedip yağ ile karıştırırsa malın sahibi muhayyerdir; dilerse boyasız elbisenin kıymetini ve yağsız kavutun benzerini gâsıptan alıp, onları da gâsıba teslim eder, dilerse, onları öylece kabul ederek boyanın ve yağın parasını gasıba verir. Bir aynı gasbedip gizlerse, malın sahibi, onu kıymet vermeye cezalandırırsa, o âyin gasibin mülkü olur. Malın kıymeti hakkında yemin ile beraber gâsıbın sözü makbul olur. Meğer ki, malın sahibi, şahit ile onun dediğinden daha fazlasını ispat etse.”⁴²⁹

⁴²⁶ Merğînânî, a.g.e. , s. 8.

⁴²⁷ Eimme-i selase; İmam Şâfi, İmam Malik, İmam Ahmed b. Hanbel olmak üzere üç imam için kullanılır.

⁴²⁸ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 175-176.

⁴²⁹ el-Kudûrî, a.g.e. , s. 130.

Kudûrî bu bilgileri aktardıktan sonra dipnotta, “Şâfiî bu görüşe hilaf etmiştir” diye açıklamıştır. Kitabın ana metninde mezhep görüşü açıklanmayarak farklı mezhebe dipnotta yer verilmiştir.

İbni Âbidîn de *Reddû'l-Muhtâr* adlı eserinde gasbın tanımı konusundaki ihtilaflara işaret etmiş ve konuyu şöyle vaz etmiştir:

“Gasp sözlükte; bir şeyi ister mal olsun, ister hür insan gibi mal olmasın, başkasının elinden zorla almaktır. Bir terim olarak ise hükmen de olsa yanındaki emaneti yerinden kaldırmadan inkar etmesi gibi, haklı eli uzaklaştırarak, batıl eli sabit kılmak anlamına gelir. İmam Şâfiî’ye göre gasp, yalnız batıl el ile sabit kılmasıdır. İki mezhebin gasbın tarifindeki bu ihtilafın sonucu, gasbedilen şeyin fazlalığında ortaya çıkar. O zaman, gasbedilen bir bahçenin meyvelerine gasbedici zâmin olmaz. İmam Şâfiî’ye göre ise “zâmin olur.” *Dürer*. Batıl eli sabit kılmak kıymetli bir mal da olmalıdır. O halde ölmüş hayvanda hür bir insan eli koymakta gasp tahakkuk etmez. Müslümanın şarabında da tahakkuk etmez. Bu malın nakle elverişli muhterem bir mal da olması gerekir. Bu duruma göre; harbinin malında tahakkuk etmediği gibi, akarda da tahakkuk etmez. İmam Muhammed akar konusunda muhalefet etmiştir.”⁴³⁰

İncelediğimiz kitaplardaki gasp bölümünde ağırlıklı olarak farklı Şâfiî mezhebinin görüşleri üzerinde durulmuş, diğer mezhepler ise daha az tercih edilmiştir.

2.2.4. Müelliflerin Tercih veya Kendi Görüşlerine Yer Vermesi

Yukarıda gasp ve itlaf konusunda karşılaştırma yaptığımız eserlerde bir takım özellikler tespit etmeye çalıştık. Bu kısımda da müelliflerin konuyu anlatırken kendi görüşlerine yer verip vermediği veya bir konuyu açıklarken herhangi bir alimin görüşünü tercih edip etmemesi açısından inceleme yapmaya çalışacağız.

İbnü’s-Sââtî *Mecmau’l-Bahreyn* adlı eserinde gasp ve itlaf konusuyla ilgili açıklama yaparken kendi görüşlerine ve kendi tercih ettiği görüşe de yer vermemiştir.

Serahsî *el-Mebsût* adlı eserinde gasp edilen malın fazlalığı ile satılması konusunda mezhebinin görüşünü, mezhep içindeki farklılıkları, nedenleri ve delilleriyle açıklamıştır. Daha sonra bu konuya ilgili görüşünü şöyle ifade etmiştir:

“Ben (Serahsî) ise şöyle derim: Doğru olan; Ebû Hanife (rh.a.)’ye göre her iki konu arasında bir fark yoktur. Çünkü orada ihtilaf (farklılık/değişiklik) esas alınmadığı gibi burada da herhangi bir ihtilaf esas alınmamıştır. Nevadirlerin bir kısmında; ‘bir koyunu gasbeden kişi koyun arttıktan sonra onu kesip yerse koyunun değerini fazlalığı ile birlikte ödemez.’ diye ihtilafın açıklamasını

⁴³⁰ İbni Âbidîn, a.g.e. , s. 481.

gördüm, denmiştir. Bu daha önce de açıkladığımız gibi ‘Nedene itibar etmenin bir yararı olduğunda, ona itibar edilir’ kuralına binaen verilmiş bir hükümdür. Hayvanlarda telef etme ile gasbetmenin hükmü eşittir. Çünkü ödeme, malı telef eden kişi üzerine derhal gerekli olur. Ödediği şeye sahip olur. Telef etme gerçekleşse bile asıl açıdan ona itibar etmenin bir yararı yoktur. İnsanı öldürme ise böyle değildir. Çünkü öldürme nedeni ile gerekli olan ödeme, gasp nedeni ile olan ödemedir. Bundan dolayı ikinci nedene itibar etmenin bir yararı olmaktadır. Harem bölgesinde yakalanarak, bir artış meydana geldikten sonra satılan ve teslim edilen hayvan da bundan farklıdır. Çünkü biz bu meseledeki ifadelerimizle satış ve teslimin, gasbdan sonra ödeme nedeni olmadığını ortaya koymuş oluyoruz. Halbuki av meselesinde satış ve teslimden önce hayvandaki artış ödemeye tabi idi. Satış ve teslim ile ödemeye tabi olmuş değildir.”⁴³¹

Merğînânî *el-Hidâye* adlı eserinde gasp edilen mala verilen zarar konusundaki görüşünü şu şekilde ifade etmiştir:

“(Şayet genel faydasını yok edecek şekilde çok miktarda yırtılsa, elbise sahibi, yırtan kişiyi elbise değerinin tümüyle yükümlü kılabilir.) Çünkü bu, yok etme çabasıdır. Sanki elbisenin tümünü yakmış gibi değerlendirilir. Ben diyorum ki, geçen sözün manası, elbise yırtan kişiye bırakılır. Şayet sahibi, almasını isterse alabilir. Ve noksanlık nisbetini yırtana ödetir. Çünkü elbise, baki kalmakta, dolayısıyla bir bakımdan kusur sayılmaktadır. Keza faydalı tarafı da mevcut kalmaktadır. *el-Camiu’s-sağir* de fahiş ta’birin genel menfaati yok edici manasını ifade ettiğine işaret etmektedir. Yalnız sahih olan şudur: Fahiş ta’biri, malın bir kısmı ile menfaatin cinsi yok olup malın bir kısmı ile menfaatin bir kısmı baki kalma manasında kullanılır. Az’da, menfaatin kaybolmadığı, ancak kusurun söz konusu olduğu durumlar için kullanılır.”⁴³²

Ali Haydar Efendi *Dürerü’l-Hükkâm* adlı eserinde gasp ve itlaf bölümünde kendi görüşlerini ve tercihlerini ifade etmemiştir. *Mecelle*’nin tercihlerini ve kullandığı kaynaklardaki müelliflerin tercihlerine değinmiştir. Örneğin;

“ İmam-ı Azam’a göre yine vakt-i gasbdaki kıymet lazım gelip fakat İmameyne göre vakt-i istihlakdaki kıymeti lazım gelir, *Kuhistanî fi’l-gasb*. *Mecelle*’nin zahirinden İmam-ı Azam kavli ihtiyar edildiği anlaşılıyor.” diye ifade etmiştir. Kendisi tam manasıyla bir tercihde bulunmamıştır.

Kudûrî de *el-Muhtasar* adlı eserinde gasp bölümünde kendi görüşlerini ve tercihlerini ifade etmemiştir. Konuyu kısa ve sade bir biçimde anlatmıştır.

İbni Âbidîn’in *Reddü’l-Muhtâr* adlı eserinde gasbın alınıp oturulduktan sonra vakıf veya yetim malı olduğu zahir olan binaya ecr-i misil vermesi gerektiği konusunda görüşünü şöyle belirtmiştir:

⁴³¹ Serahsî, a.g.e. , s. 94.

⁴³² Merğînânî, a.g.e. , s. 15.

“Ben derim ki: Sanki onlar ücretin oturması ile vacib olacağını sanmışlardır. Halbuki hiç de öyle değildir. Belki burada maksat, eğer gasıb kiraya vermiş olsa, kendisine kira bedeli helal olmasa da konuşulan ücrete hak kazanır. Bu ücreti ya tasadduk eder yahut da malikine geri verir. Nitekim biz yakında bunu zikredeceğiz. Artık nasıl onların zannetikleri gibi yorumlamak geçerli olur. Bu ifadenin başlangıcına da zıttır. Çünkü ücretin ona vacib olması, tazminattır. Gasbın onda tahakkuk etmesinin şekli ise şudur: Eğer onda gasb gerçekleşmeseydi, malik ücreti hak kazanırdı, gasıb değil. Sen anla.”⁴³³

İncelediğimiz eserlerin gasp ve itlaf bölümünde üç eserde müellifler kendi görüşlerine veya tercihlere yer vermişlerdir. Diğer üç eserde ise konu anlatımında müellifler kendi tercihlerine ve görüşlerine yer vermemişler, başka alimlerin ve mezhep imamlarının görüşlerini ifade etmişlerdir.

2.2.5. Delillere Yer Verilmesi

Gasp ve itlaf konusunda incelediğimiz eserlerde delillere yer verilip vermemesi, yer veriyse hangi tür delilleri kullandığı konusyla ilgili karşılaştırma yapmaya çalışacağız.

İbnü’s-Sââtî eserinde; gasp ve itlaf konusunu anlatırken herhangi bir delile başvurmamış, kısaca konuyu işlemiştir.⁴³⁴

Serahsî *el-Mebsût* adlı eserinde; gasbın haram olmasını ayet ve hadislerden deliller getirerek ifade etmiştir.

Allah Teala şöyle buyurmuştur:

" يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا "

“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helâk etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.”⁴³⁵ Burada gasb, karşılıklı rıza olmadan alınan mal olarak tarif edilmiş, bundan dolayı haram olduğu ifade edilmiştir.

Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kim, bir karış miktarı bir yeri gasbederse, Allah Teala kıyamet gününde o yerin yedi katını onun boynuna geçirir.”⁴³⁶

⁴³³ İbni Âbidîn, a.g.e. , s. 507.

⁴³⁴ İbnü’s-Sââtî, a.g.e. , s. 474-478.

⁴³⁵ en- Nisa, 4/29.

⁴³⁶ Müslim, “Müsâkat”, s. 137.

Burada Allah Resülü gasbın günah olduğunu ifade etmiştir. Kıyamet gününde cezasının ne olacağını açıklamıştır.

Serahsî bu konuyu akli delillerle de açıklamıştır. Örneğin:

“Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyor: ‘Kim (başkasının yanında) kendi malını bulursa, o kişi malını almaya başkasından daha çok hak sahibidir.’⁴³⁷ Onun malını almaya daha çok hak sahibi olması zorunlu olarak alanın o malı sahibine geri vermesini gerektirir.

Bu husutaki akli delil şudur: Başkasının malını alan kişi, bu alma nedeniyle mal sahibinin malı üzerindeki zilyedliğine (hakimiyet ve tasarrufuna) son vermiştir. Mal sahibinin malı üzerindeki zilyedliği onun sahip olmayı kastettiği bir şeydir. Bu zilyetlik sayesinde malı ile ilgili tasarrufta bulunur. Ondan yararlanır. Mülkiyetin getirilerini elde eder. O durumda, mal sahibinin malı üzerindeki zilyetliğini gasp yoluyla ortadan kaldıran kişinin, gasp fiiline son vermesi gerekir. Ancak bu şekilde mal sahibinin zarar ve ziyanı ortadan kalkmış olmaktadır.”⁴³⁸

Merğînânî *el-Hidâye* adlı eserinde gasp ve itlaf konusunda ayet ve hadisleri konu anlatımında delil olarak kullanmıştır. Örneğin:

“(Tartılabilen ve ölçülebilen cinslerden misli bulunan bir şeyi gasbeden kişi, elinde telef olduğu takdirde mislini iade etmekle yükümlüdür.) Çünkü: ‘Haram ayın karşılığı haram aydır. Saldırmazlık kuralına riayet karşılıktır. Şu halde kim size saldırırsa, onun saldırısının dengiyle siz de ona saldırın Allah’ın hükmüne saygılı olun ve bilin ki Allah kendisine saygılı olanların yanındadır.’⁴³⁹ mealindeki ayet-i kerimeden benzerinin iadesinin gerekliliği anlaşılmaktadır.

Peygamber Efendimiz de (s.a.v.) ‘Herhangi bir kimse için kardeşinin eşyasını – ister şaka, ister ciddi olarak olsun- zorla almak caiz değildir. Şayet alırsa ona geri versin.’⁴⁴⁰ diye buyurmuştur. Çünkü tasarruf arzu edilen bir hak iken, gasbeden kimse onu sahibinden zorla almıştır. Dolayısıyla aynısının geri iadesi gerekir ki, hak yerini bulsun. Ayrıca mal kıymetinin geri verilmesi olduğu gibi mal yerini tutamaz. Çünkü hakkın tam ifası, ancak maliyet eksilmeden malın bizzat iadesiyle mümkün olur.”⁴⁴¹

Ali Haydar Efendi de *Dürerü’l-Hükkâm* adlı eserinde gasp ve itlaf bölümünde ayet ve hadisleri delil olarak kullanmıştır. Örneğin, Allah Teala şöyle buyurmuştur: “Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını

⁴³⁷ Ebu Davud, “İcare”, s. 80.

⁴³⁸ Serahsî, a.g.e. , s. 80.

⁴³⁹ el-Bakara, 2/194.

⁴⁴⁰ Ebu Davud, “el-edeb”, s. 327.

⁴⁴¹ Merğînânî, a.g.e. , s. 5-7.

bile bile günaha girerek yemek için onları hâkimlere (rüşvet olarak) vermeyin.”⁴⁴² Bu ayet, gasbın haram olduğunun delili olarak gösterilmiştir.⁴⁴³

“Sekiz: Red ve teslimi lazımdır. Lüzum-u red delil-i şer’i ve akli ile isbât olunur. Şöyleki, Resul-i Ekrem (s.a.v.) ‘El aldığımı geri vermedikçe yükümlüdür.’⁴⁴⁴ Yani sahibu’l-yed üzerine me’huzunu mevcut ise `ayna ve müstehlek ise bedelen red ve sahib-i mala iade etmesi lazım gelir *Zeylaî* ve *Înâye* ve *Ebussuûd*. Delili akli dahi ber vech-i ati îrâd olunur. Şöyle ki: Gâsıb mağsûbu gasb etmesiyle mağsûb minhin yedini tefvit ve elini izâle eylemiş olub hâlbuki yed dahi maksudadır. Şu cihetle ki mâlik yed ile mülkünün semerâtını tahsile tevessül ederek semerat-ı mülk onunla intifa’dır *Zeylaî*. ‘97’ Yani mesela inek gasb edilse mal sahibinin yedi izâle edilmiş ve sevt ve yavrudan mahrumiyet ve müstelzem olmuş olur. Bu cihetle mağsûb minhden zaruri def’ için gâsıb üzerine fi`il-i gasbının feshi lazım gelir. Hatta bir kimse medyunundan bir barkırı gasb etse medyununa hemen red etmesi lazım gelip yoksa eda-ı deyn etmeden vermem ya rehin olmak üzere habs edeceğim diye îadedden imtina` edemez. *Netîce*.”⁴⁴⁵

Görüldüğü üzere müellif hem akli hem de nakli delilleri kullanarak konuyu anlatmaya çalışmıştır.

el-Kudûrî *el-Muhtasar* adlı eserinde gasp ve itlaf bölümünde ayet-i kerimeyi delil olarak kullanmıştır. Delili dipnotta göstermiştir. Gasbın elinde gerek kendisinin fiiliyle, gerekse başkasının fiiliyle helak olan malın cezasını vermek kendisine düşer.⁴⁴⁶ Bu durumu ifade ettikten sonra müellif bununla ilgili ayeti dipnotta vermiştir. Allah Teala şöyle buyurmuştur: “*O gemi, denizde çalışan bir takım yoksul kimselere ait idi. Onu yaralamak istedim, çünkü onların ilerisinde, her gemiyi zorla ele geçiren bir kral vardı.*”⁴⁴⁷

İbni Âbidîn de *Reddü’l-Muhtâr* adlı eserinde gasp ve itlaf kısmında hadisleri delil olarak kullanmıştır. Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Benim ümmetimden hata ile unutmak kalkmıştır.”⁴⁴⁸ Hataen veya unutarak işlenen şeyin günah olmayacağı belirtilmiştir.

Sonuç olarak genel anlamda incelenen eserlerde akli ve nakli deliller kullanılmıştır. Ancak muhtasar türü eserlerden olan temel metinlerin örneklerinden *Mecmau’l-Bahreyn* adlı kitapta delile yer verilmemiştir.

⁴⁴² el-Bakara, 2/ 188.

⁴⁴³ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 41.

⁴⁴⁴ Ebu Davud, “Alım-Satımlar”, s. 175.

⁴⁴⁵ Ali Haydar Efendi, a.g.e. , s. 51.

⁴⁴⁶ Kudûrî, a.g.e. , s. 129.

⁴⁴⁷ el-Kehf, 18/79.

⁴⁴⁸ İbni Âbidîn, a.g.e. , s. 489.

SONUÇ

Öncelikle belirtmelidir ki, bu çalışma Ali Haydar Efendi'nin *Mecelle* üzerine yazdığı *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm* adlı eserinin “gasp ve itlaf” bölümü üzerine yaptığımız incelemeyi içermektedir.

Ali Haydar Efendi'nin hayatını incelediğimizde onun Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yapılan kanunlaştırma faaliyetlerinde ön planda yer aldığını görüyoruz. Yazdığı eserlerle de hukuk alanında döneme önemli katkı vermiştir. Onun *Mecelle*'nin şerhi olarak hazırladığı *Dürrü'l-Hükkâm* adlı eseri, *Mecelle* üzerine yazılmış en meşhur şerhlerden birisidir ve kaynak kitap özelliği taşımaktadır. Eser, ilk olarak on altı cüz şelinde, sonrasında ise dört cilde toplanarak basılmıştır. Esasen eser sadece İslam hukukçuları için değil, diğer hukukçular için de başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır.

Çalışmamız eserin sekizinci kitabı olan gasp ve itlaf bölümü üzerine yapılan tetkikten meydana gelmektedir. Müellif gasp ve itlaf bölümünü incelerken *Mecelle*'nin yöntemini kullanmıştır. Konu maddeler verilerek açıklanmıştır. Gasp ve itlaf konusu iki kısma ayrılmış, bunlar da kendi aralarında bablara ayrılarak konu ile ilgili bilgiler detaylı olarak verilmeye çalışılmıştır. Biz de bu bölüm üzerinde yoğunlaşarak belli incelemeler yaptık. İlk olarak bu bölüm hakkında tanıtıcı bilgi verdik, bu konuyla ilgili verilen hükümleri açıklamaya çalıştık. Gasp kısmını incelerken eserin tasnif yöntemine bağlı kaldık. Eserde gasp kısmına giriş ile başlanmıştır. Bu bölümde gasbın tarifi yapılarak gasbın rükünleri belirtilmiş, sonra birinci fasılda gasb ile ilgili durumlar üç kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda gasbın hükümleri, ikinci kısımda gasbın akar olması halinde hangi durumların ortaya çıkacağı ve ne tür sonuçlar doğuracağı belirtilmeye çalışılmıştır. Son kısımda ise gasp edilen malın, başka biri tarafından gasp edilmesi durumunda hangi sonuçları doğuracağı üzerinde durulmuştur. İtlaf bölümü ise iki fasılda açıklanmaya çalışılmıştır. Birinci fasılda; mübâşeretle itlaf gerçekleşirse, sonucunda ne yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Diğer fasılda ise tessebbüben itlaf olduğunda hangi sonuçla karşılaşılacağı belirtilmiştir. Sonraki fasılda ise umumun kullandığı yolda bir telef gerçekleştiğinde verilen öncüllere göre müellif açıklamalarda bulunmuştur. Sonuncusu ise hayvanların telef edilmesi kısmıdır. Bu konuyla ilgili maddeler *Mecelle*'de ifade edilmemiştir. Müellif bunu giriş kısmında belirtmiştir.

Müellifin bu eseri yazarken kırk altı esere başvurduğu tespit edilmiştir. En çok fetva türü literatürden yararlanmıştır. Diğer taraftan ilk dönem kaynaklarından başlayarak eserin yazıldığı döneme kadar telif edilen eserlerden yararlanıldığı da müşahede edilmiştir. Müellif yararlandığı eserleri, klasik kaynak verme yöntemini esas alarak alıntı yaptığı ya da bilgiyi paylaştığı paragrafın sonuna eklemiştir.

Çalışmamızın son bölümünde ise Hanefi mezhebinin muhtelif fakihleri tarafından önceden farklı türlerde yazılmış eserler ile *Dürerü'l-Hükkâm*, belli kriterler çerçevesinde karşılaştırılarak farklılıklar tespit etmeye çalışılmıştır. Bu manada eserlerde genel itibariyle Hanefi mezhebi görüşleri benimsenmiştir. Bazılarında diğer mezheplerin görüşlerine yer verilmiş olmakla birlikte yine Hanefi mezhebinin görüşü tercih edilmiştir. Mezhep içi tercihlerde ise Ebû Hanife'nin görüşleri öne çıkmaktadır. Eserler yazıldıkları dönemin özelliklerini taşımaktadır. En son yazılan eser *Dürerü'l-Hükkâm* olduğu için gasp ve itlaf konusu diğerlerine göre daha detaylı incelenmiştir. Müellif konuyla ilgili birçok örneğe başvurarak kendi dönemine ışık tutmuştur. Diğer eserler ise daha genel bilgiler vererek konuyu hülasa etmişlerdir; fakat şerh ve hâşiye türünde incelediğimiz eserler, özellikle *el-Mebsût* ve *el-Hidâye* diğerlerine nazaran konuyu daha fazla detaylandırmıştır. Konu açıklanırken delillere yer verilerek açıklamaya çalışılmıştır.

Ali Haydar Efendi'nin *Dürerü'l-Hükkâm* adlı eseri üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Biz de bu inceleme ile geçmişte uygulanan hukuk kurallarını tanıtmak istedik. Biliyoruz ki, tevarüs etmiş olduğumuz mirasımızı öğrenmek, geleceğimize yön verecektir.

KAYNAKÇA

- AKGÜNDÜZ Ahmet, “Dürerü'l-Hükkâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C. 10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1994, s. 28.
- , “Ebussuûd Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1994, s. 365-3
- , “Fetâvâ-yı Ebüssuûd Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1995, C. 12, s. 443.
- ALİ HAYDAR EFENDİ, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, C. 8, İstanbul: Mürettebiyye Matbası, 1319.
- ALBAYRAK Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, C.1, İstanbul: Medrese Yayınevi, 1980.
- AVCI Mustafa, *Osmanlı Ceza Hukuku*, 2. b., Konya: Mimoza Yayınları, 2014.
- AYDIN Mehmet Akif, “Ali Haydar Efendi, Küçük”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, s. 396 .
- , “Gasp”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.13, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1996, , s. 387.
- , “İslam Hukukunda Gasp”, ed. Prof. Dr. Mahmut Kaya, C. 9, S. 9, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1995, s. 164.
- AYTEKİN Arif, “Bâbertî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1991, s. 377.
- BİLMEN Ömer Nasuhi, *Hukuk-u İslamiyye Istilah-ı Fıkhiyye Kamusu*, C. 2, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1950.

- BEDİR Mürteza, “Üsrûşenî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 42, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2014, s. 392-393.
- , “Vikâyetü’r-Rivâye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 43, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2013, s. 106.
- CİCİ Recep, *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları*, Bursa: Arastsa Yayınları, 2001.
- , “Osmanlı Klasik Dönemi Fıkıh Kitapları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Hazırlayan: Şevket Kamil Akar, Yusuf Ziya Altıntaş, C. 3, S. 5, İstanbul: Bilim Sanat Vakfı, Türkiye Araştırmaları Merkezi, 2005, s. 215-248.
- , “Osmanlı Hukuk Düşüncesini Etkileyen Başlıca Kaynaklar”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ed. Hüseyin Kahraman, C. 8, S. 8, Bursa: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1999, s. 225.
- DİNDAR Bilal, “Bedreddin Simavî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1992, s. 331.
- ERDOĞAN Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 5. b., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- GÜLEÇ Hasan, “Ahizâde Abdulhalîm Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1988, s. 548.
- GÜNAY H.Mehmet, “Son Devir Osmanlı Hukukçusu Küçük Ali Haydar Efendi: Hayatı, İlmi Faaliyetleri ve Eserleri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, ed. Prof. Dr. Saffet Köse, S. 6, Konya: Mehir Vakfı, 2005, s. 179-188.
- HAS Şükrü Selim, “Mülteka’l-Ebhur”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006, s. 551.

İBN-İ ÂBİDÎN Muhammed Emin b.Ömer b.Abdülazîz ed-Dîmaşki, *Reddü'l- Muhtâr `ale'd- Dürrü'l- Muhtâr*, C. 14, çev. Ahmed Davudoğlu vd. , İstanbul: Şamil Yayınevi, 1987.

İBNÜ'S-SÂÂTÎ, *Mecmau'l-Bahreyn*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005,.

İPŞİRLİ Mehmet, "Arif Efendi, Meşrepzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1991, s. 365.

-----, "Çatlıcalı Ali Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 8, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1993, s. 234.

-----, "Dürrizâde Mehmet Arif Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1994, s. 37.

-----, "Hayri Efendi, Mustafa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 17, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, s. 62-64.

-----, "Kadızzâde, Ahmed Şemsettin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2001, s. 96-97.

KALLEK Cengiz, "el-Fetâva'l-Hayriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, C. 12, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1995, s. 443-444.

-----, "Fetâvâ-yı Ali Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 12, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1995, s. 438.

-----, "el-Hidâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 17, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, s. 471-473.

KARAMAN Hayrettin, *İslam Hukuk Tarihi*, 8. b., İstanbul: İz Yayıncılık, 1989.

- KAYA Eyyub Said, “el-Mebsût”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 28, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2003, s. 214-215.
- , “Şerh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 38, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, s. 560-561.
- KOCA Ferhat, “İbnü’l-Hümâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 21, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2000, s. 87-90.
- , “Merğînânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 29, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2004, s. 182-183.
- , “el-Muhtasar, Kudûrî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006, s. 64-65.
- KOÇKUZU Ali Osman, “Aynî, Bedreddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1991, s. 271.
- KUDÛRÎ Ebu’l-Hasan, *Muhtasaru’l-kudûrî fi’l-fikhi’l-hanefi*, Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmye, 1997.
- MERĞİNANÎ, Ebu’l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebû Bekr, *el-Hidâye*, C. 6, 1.b., Karachi: İdaretü’l-Kur’an ve’l Ulumu’l- İslamiyye, 1417.
- MUTÇALI Serdar, *Arapça – Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayın Eğitim Reklam ve Matbaacılık, 2013.
- NARİN İsmail, *Ali Haydar Efendi'nin Hayatı, İlmi Şahsiyeti ve Eserleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tez), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

- en-NAHİ Selahaddin Abdüllatif, “Suğdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 37, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2009, s. 474-475.
- ÖĞÜT Salim, “Fetâvây-ı Feyziyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 12, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1995, s. 443.
- ÖZCAN Tahsin, “Mehmet Emin Efendi, Ankaravî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 28, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2003, s. 461.
- , “Ömer Hilmi Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 34, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2007, s. 70-71.
- , “Şeyhizâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.39, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, s. 86.
- ÖZEL Ahmet, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, 4. b., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, 2014.
- , “Alemgiriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1989, s. 365.
- , “Bezzâzî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1992, s. 113.
- , “Hanefî Mezhebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 16, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1997, s. 21-27.
- , “İbn Abidin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 19, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1999, s. 292-293.

- , “İbn Nuceym, Zeynüddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 20, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1999, s. 236-237.
- , “İbnü’s- Sââtî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 21, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2000, s. 190.
- , “Kadîhân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2001, s. 121-123.
- , “Kadri Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2001, s. 140.
- , “Timurtaşî, Muhammed b. Abdullah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 41, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2012, s. 188-189.
- ÖZEN Şükrü, “Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Hazırlayan: Şevket Kamil Akar, Yusuf Ziya Altıntaş, C. 3, S. 5, İstanbul: Bilim Sanat Vakfı, Türkiye Araştırmaları Merkezi, 2005, s. 249-387.
- , “Sadruşşerîa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2008, s. 427-431.
- SADGROVE Philip Charles, “Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 39, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, s. 438-439.
- SAKALLI Talat, “İbn Kutluboğa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 20, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1999, s. 152-154.
- ES-SERAHSÎ, *el-Mebsut*, 3.b., Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2009.

- SİFİL Ebu Bekir, “Haddâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 14, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1996, s. 553.
- SİNANOĞLU Mustafa, “Hamevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 15, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1997, s. 456.
- ŞENEL Abdülkadir, “Molla Miskîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.30, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2005, s.259.
- TAYŞİ Mehmet Serhan, “Feyzullah Efendi, Seyyid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 12, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1995, s. 527.
- TOPAL Şevket, “Şürünbülâli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 39, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, s. 274-276.
- TOPÇUOĞLU Ali Aslan, “Mecelle Şarihi Ali Haydar Efendi’nin Hayatı ve Hukukçuluğu”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, ed. Yrd. Doç. Dr. Mustafa Toker, S. 28 Konya: SÜ Basımevi, 2010, s. 329-350.
- TOPUZOĞLU Tefvik Rüştü, “Hâşiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 16, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1997, s. 419-422.
- YAMAN Ahmet, “Kenzü’-d-Dekâik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 25, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002, s. 261-262.
- , “el-Kuhistanî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 26, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002, s. 348.
- YARAN Rahmi, “Siğnakî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 37, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2009, s. 164-166.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Emine ÇELİK ÜRKMEZ
Tez Adı	ALİ HAYDAR EFENDİ'NİN DÜRERÜ'L-HÜKKÂM ŞERHU MECELLETİ'L-AHKÂM ADLI ESERİNİN KİTÂBU'L-GASP VE'L-İTLÂF'IN İNCELENMESİ
Enstitü	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Recep CİCİ
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 19.07.2019
İmza :